

LANDBOUWCOÖPERATIE, IN HET BIJZONDER COÖPERATIEVE AANKOOP VAN LANDBOUWBENODIGDHEDEN IN NEDERLAND

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD
VAN DOCTOR IN DE LANDBOUWKUNDE AAN
DE LANDBOUW-HOOGESCHOOL TE WAGENINGEN
OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS
DR. S. C. J. OLIVIER S. I., HOOGLEERAAR IN DE
SCHEIKUNDE, VOOR EEN, — OVEREENKOMSTIG
ART. 46, LID 4 VAN DE WET VAN 15 DECEMBER
1917 TOT REGELING VAN HET HOOGER LAND-
BOUW- EN HOOGER VEEARTSENIJKUNDIG ONDER-
WIJS (STAATSBLAD No. 700), — DAARTOE BENOEM-
DE COMMISSIE UIT DEN SENAAT, TE VERDEDIGEN
OP WOENSDAG 24 OCTOBER 1923, DES NAMID-
DAGS TEN DRIE URE, — — —

DOOR

JAN HOOGLAND

GEBOREN TE FERWERD (FRIESLAND)

Bibliotheek
der
Landbouw Hogeschool
WAGENINGEN

N. MIEDEMA & Co. — LEEUWARDEN — MCMXXIII

STELLINGEN.

1. Dwingende wettelijke regeling van het pachtcontract is geen landbouwbelang.
2. De exploitatie van een perceel bouwland bij een weidebedrijf is ongewenscht.
3. Het verdient met het oog en op een juiste boekhouding en op de eischen door den fiscus gesteld aanbeveling, het eigengefokte melkvee op den jaarlijkschen inventaris te plaatsen voor de geschatte marktwaarde bij den aanvang der eerste lactatieperiode en dit bedrag in den loop der volgende jaren ongewijzigd te laten.
4. Er bestaat geen aanleiding meer de landbouwongevallenverzekering op andere wijze te regelen dan de ongevallenverzekering voor de, in industriele bedrijven werkzame, arbeiders. Bij een nieuwe, uniforme, wettelijke regeling dient ook voor de industrie de mogelijkheid te worden geopend, gebruik te maken van de diensten van „bedrijfsvereenigingen” in den zin der land- en tuinbouwongevallenwet.
5. In verband met den tegenwoordigen stand der wisselkoersen is het gewenscht tijdelijke maatregelen te nemen ter bescherming van de ondernemingen hier te lande.
6. Het is niet in het belang van den Nederlandschen landbouw, dat de regeering zich bij haar maatregelen inzake de paardenfokkerij gedeeltelijk liet en nog laat leiden door overwegingen van militairen aard. Voorzooover het landsbelang deze overwegingen noodig maakt is de landbouw het best gediend bij het fokken van een artilleriepaard.
7. Bij de beoordeeling der paarden van het Groningsch-Oldenburgsch type wordt vaak nog te veel waarde gehecht aan de luxe fokrichting, zich vooral demonstreerend in verhevenheid van gang.

8. Het financieel beheer van stierhouderijen en fokverenigingen dient geheel gescheiden te zijn.
9. Aan de fokvereniging moet ook ten opzichte van de registratie van verschillende gegevens, de fokwaarde der dieren betreffende, groote beteekenis worden toegekend, zoowel ten aanzien van de rundvee- en geitenfokkerij als van de paardenfokkerij.
10. Onderlinge veeverzekering kan een machtig middel zijn bij de bestrijding van besmettelijke veeziekten, speciaal de tuberculose.
11. Voor een rationeele bestrijding van de rundertuberculose is pasteurisatie van althans een gedeelte van de te verkazen melk zeer gewenscht. Het is echter twijfelachtig of èn uit technisch èn uit economisch oogpunt deze maatregel te verdedigen is.
12. De kaascontrôlestations dienen zich te beperken tot de contrôle op de kaas en het gebruik der merken, doch behooren zich niet in te laten met kwesties den afzet van het product rakende.
13. Bij den coöperatieven aankoop van landbouwbenodigdheden in Nederland dient gestreefd te worden naar centralisatie van den aankoop. Het hangt van de economisch-geographische gesteldheid van een streek af of hiernaast centralisatie bij de bewerking moet worden toegepast.
14. De landbouwcoöperatie legde zich te veel toe op een snelle toename van het aantal deelnemers.
15. De verkoop aan — respectievelijk aankoop van — niet-leden verdient bij een coöperatieve vereeniging in het algemeen geen aanbeveling, is echter als propagandamiddel voor een beperkten tijd toelaatbaar.
16. Een chemisch onderzoek van veevoeder, uitgevoerd volgens de eischen van den codex, geeft geen voldoende uitsluitsel omtrent de kwaliteit der in de voedermiddelen verwerkte grondstoffen.

NN 7052 ^{no} ~~Bibl. Nr. 11 F 7~~

NN 08201,07

LANDBOUWCOÖPERATIE, IN HET BIJZONDER
COÖPERATIEVE AANKOOP VAN LANDBOUW-
BENODIGDHEDEN IN NEDERLAND

Bibliotheek
der
Landbouw Hogeschool
WAGENINGEN

15n:104154

VB MAG

521744
NN 08201, 07

LANDBOUWCOÖPERATIE, IN HET BIJZONDER COÖPERATIEVE AANKOOP VAN LANDBOUWBENODIGDHEDEN IN NEDERLAND

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD
VAN DOCTOR IN DE LANDBOUWKUNDE AAN
DE LANDBOUW-HOOGESCHOOL TE WAGENINGEN
OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS
DR. S. C. J. OLIVIER S. I., HOOGLEERAAR IN DE
SCHEIKUNDE, VOOR EEN, — OVEREENKOMSTIG
ART. 46, LID 4 VAN DE WET VAN 15 DECEMBER
1917 TOT REGELING VAN HET HOOGER LAND-
BOUW- EN HOOGER VEEARTSENIJKUNDIG ONDER-
WIJS (STAATSBLAD No. 700), — DAARTOE BENOEM-
DE COMMISSIE UIT DEN SENAAT, TE VERDEDIGEN
OP WOENSDAG 24 OCTOBER 1923, DES NAMID-
DAGS TEN DRIE URE, — — —

DOOR

JAN HOOGLAND

GEBOREN TE FERWERD (FRIESLAND)

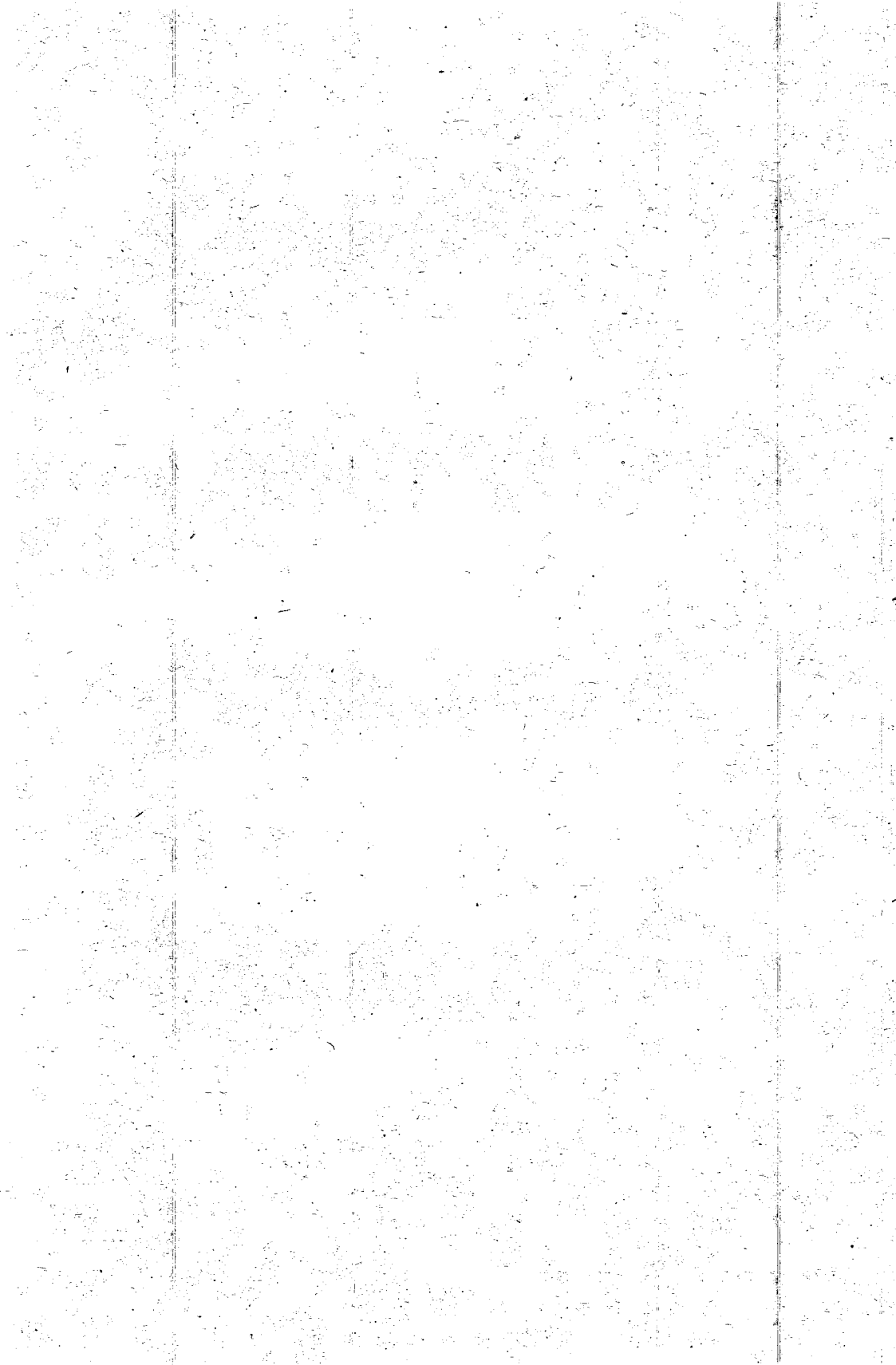
Bibliotheek
der
Landbouw Hogeschool
WAGENINGEN

N. MIEDEMA & Co. — LEEUWARDEN — MCMXXIII

Im = 104154

DRUK: N. MIEDEMA & CO., LEEUWARDEN

Aan mijn Vrouw

VOORWOORD.

Gaarne voldoe ik aan de goede gewoonte aan dit proefschrift een kort voorwoord te verbinden, aangezien mij hierdoor de gelegenheid wordt geboden mijn dank te brengen aan allen, die indertijd aan de toenmalige Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool, later aan de Landbouw-Hoogeschool, tot mijn opleiding hebben bijgedragen.

Ik moge hier in de allereerste plaats herdenken den overleden hoogleeraar Koenen, den bekwamen kenner, zoowel van het landbouwbedrijf als van de met den landbouw samenhangende maatschappelijke verschijnselen. Zijn buitengewone kennis, zijn groote bereidwilligheid en zijn belangstelling in alles wat zijn leerlingen en oud-leerlingen betrof, zullen vooral bij hen, die hun studie onder zijn speciale leiding mochten voortzetten, steeds in dankbare herinnering blijven.

Aan den naam Koenen is voor mij die van U, Hooggeleerde Bordewijk, ten nauwste verbonden. Voor Uw onderwijs op het gebied van het Agrarisch recht betuig ik U mijn diepe erkentelijkheid.

Een woord van hartelijken dank aan U, Hooggeleerde Mees, voor de groote bereidwilligheid waarmede gij, na het overlijden van Professor Koenen de taak om als mijn Promotor op te treden op U hebt willen nemen en voor de verdere leiding bij het samenstellen van mijn proefschrift.

Grooten dank ben ik verder verschuldigd aan verschillende bestuursleden en directeurs van aankooporganisatie's voor de talrijke mij welwillend verstrekte gegevens.

I N H O U D.

EERSTE GEDEELTE :

Landbouwcoöperatie in het algemeen.

Hoofdstuk	I.	Coöperatie in het algemeen . . .	pag.	1.
Hoofdstuk	II.	De indeeling der coöperatieve vereenigingen naar haar doel . . .	pag.	27.
Hoofdstuk	III.	De voordeelen van coöperatie . .	pag.	33.
Hoofdstuk	IV.	De coöperatieve en de winstbeoogende onderneming	pag.	46.

TWEEDE GEDEELTE :

Coöperatieve vereenigingen tot aankoop van landbouwbenoodigdheden.

Hoofdstuk	V.	Coöperatieve aankoopvereenigingen en de aard harer onderneming . . .	pag.	63.
Hoofdstuk	VI.	Het ontstaan en de ontwikkeling der aankoopvereenigingen voor den landbouw	pag.	71.
Hoofdstuk	VII.	De verschillende vormen van coöperatieve aankoopvereenigingen . .	pag.	92.
Hoofdstuk	VIII.	De centrale organisatie's	pag.	103.
Hoofdstuk	IX.	Het Centraal Bureau	pag.	120.
Hoofdstuk	X.	Het beheer der coöperatieve aankoopvereenigingen	pag.	141.
Hoofdstuk	XI.	De leden der coöperatieve aankoopvereenigingen	pag.	147.

HOOFDSTUK I.

Coöperatie in het algemeen.

De landbouwcoöperatie is, evenals de coöperatie in het algemeen, een kind van den nood en heeft dit gemeen met meerdere vormen van aaneensluiting. Wanneer de mensch zich in zijn bestaan bedreigd ziet, zoekt hij onwillekeurig steun bij zijn medemenschen, terwijl daarentegen in tijden van voorspoed het individualisme meer op den voorgrond treedt. Er schuilt veel waarheid in de opmerking van den secretaris van een onzer landbouwmaatschappijen: „Wanneer het den landbouw goed gaat, gaat het iedereen goed, behalve de landbouwverenigingen”. Het is dan ook zeer verklaarbaar, dat een vorm van zoo nauwe samenwerking als de coöperatieve vereeniging te zien geeft, toen tot bloei kon geraken, toen verschillende klassen der samenleving zich in haar bestaan bedreigd zagen. In Engeland, dat het geboorteland der coöperatie kan worden genoemd, was de zeer droevige economische toestand der fabrieksarbeiders aanleiding tot het stichten der eerste geslaagde coöperatie; in Duitschland dreigde de stedelijke middenstand geheel ten onder te gaan tengevolge van de toenemende grootindustrie en sloot zich aanéén, teneinde zijn crediet uit te breiden en zijn bedrijf te moderniseeren. Tegelijkertijd maakte de landbouw een moeilijke periode door en ontstonden de boerenleenbanken naar het systeem van Raiffeisen. In Frankrijk tenslotte kwam eveneens tengevolge van den nood der arbeiders een derde vorm op den voorgrond: de productie-coöperatie. Wel nam dus de coöperatie zeer uiteenlopende vormen aan, ontwikkelde zij zich in zeer uiteenlopende richting, maar toch bleven de grondslagen waarop zij rustte dezelfden.

De meest kenmerkende eigenschap, die alle coöperaties gemeen hebben, is de dubbele functie der leden, die naast hun ondernemerschap nog steeds een andere functie hebben: bij de credietvereeniging die van geldschieter of geldnemer, bij de coöperatieve zuivel-, aardappelmeel- of strookartonfabriek die van leverancier der grondstof, bij de verbruiksvereeniging en aankoopvereeniging die van afnemer, van klant; bij de productie-coöperatie die van arbeider.

Dit samenvallen van ondernemer en klant — in den meest uit-

gebreiden zin — doet de coöperatie in wezen verschillen van de vennootschappen, waar veel meer de ondernemersfunctie op den voorgrond komt en de deelnemer wel klant kan zijn, doch dit niet behoeft te wezen en in zeer veel gevallen ook niet is, terwijl in de overige gevallen zijn klant-zijn van uiterst geringe beteekenis pleegt te zijn voor de vennootschap.

Dit verschil tusschen vennootschappen en coöperatie's wordt af en toe verdoezeld door het feit, dat de coöperatie niet aan den rechtsvorm der coöperatieve vereeniging gebonden is, en sommige vereenigingen, die economisch coöperaties zijn, den rechtsvorm eener naamlooze vennootschap aannemen. Als een voorbeeld hiervan moge gelden de in 1920 te Leeuwarden opgerichte Naamlooze Vennootschap „Burmania", welke zich ten doel stelt de exploitatie van een veevoederfabriek en haar ontstaan dankt aan een bestaande of vermeende belangengemeenschap tusschen plaatselijke veevoederfabrikanten. Verschillende klanten-slijters dezer veevoederfabrikanten hebben toen voor gezamenlijke rekening een fabriek gekocht en exploiteeren deze. Zooals gezegd, de rechtsvorm der naamlooze vennootschap werd gekozen, doch de dubbele functie ondernemer-klant, is wel degelijk aanwezig. Dit kenmerk der coöperatieve vereeniging hangt ten nauwste samen met de oorzaken van haar ontstaan : ontevredenheid over de wijze waarop de bestaande ondernemers hun taak vervullen, een te hoog winstcijfer, waarvan men zelf een deel wil bemachtigen en in verband daarmede het zelf ter hand nemen van die ondernemers-taak. Niet alle coöperatieve vereenigingen danken haar ontstaan aan ontevredenheid over de wijze, waarop bestaande ondernemers hun taak vervulden : slechts de eerste. Eenmaal gegeven de coöperatieve bedrijfsvorm, vond deze dikwijls toepassing bij het vervullen van geheel nieuwe behoeften. Het meest uitgebreide voorbeeld hiervan leveren wel de coöperatieve zuivelfabrieken hier te lande, die voor de overgrootste meerderheid geen particuliere industrieën hebben verdrongen, doch toen eenmaal bleek, dat de omstandigheden fabriekmatige zuivelbereiding eischten, dadelijk als zoodanig werden opgericht.

Deze tweeledige functie der leden is het onmiddellijk gevolg van het beginsel der „self-help", dat aan iedere coöperatie ten grondslag ligt. De coöperatie werkt „door" en „voor" de leden, aldus de bijna geijkte term in vele propaganda redevoeringen ; een vereeniging verliest haar zuiver coöperatief karakter, indien zij be-

halve voor de leden, ook voor anderen werkt, haar werkkring tot derden uitstrekt. Onze coöperatiewet zegt in art. 2 : „Eene ver-
„eeniging, welke aan deze vereischten voldoet, verliest haar ka-
„rakter niet, indien de statuten haar veroorlooven haren werkkring
„ook tot derden uit te strekken”, in tegenstelling met de Duitsche
wet, die werk ten behoeve van derden voor verbruiks- en crediet-
vereenigingen verbiedt. Er valt voor het algemeen principe der
Duitsche wet veel te zeggen, doch de straffe doorvoering van een
algeheel verbod leidt tot practische moeilijkheden. Zooals beneden
zal blijken, ontleent de coöperatieve vereeniging haar crediet-
waardigheid aan de aansprakelijkheid der leden voor de verbinten-
nissen der vereeniging : de uitbreiding van den werkkring tot
derden verhoogt de aansprakelijkheid der leden en vermindert de
zekerheid van het verkeer, zij is in strijd met het karakter der
coöperatieve vereeniging, die meer het karakter krijgt van een
winstnagende onderneming; immers de winsten plegen dan niet te
komen ten bate van de klanten, doch van de leden wier winst,
behalve van hun eigen medewerkers aan de vereeniging, afhankelijk
wordt van het zakendoen met derden. Zou men hier aan derden
dezelfde rechten geven als aan de leden, hen gelijk in de winst
doen deelen, dan is daarmee de ondergang van de vereeniging te
voorspellen ; immers men schept voor derden niet het minste be-
lang meer als lid toe te treden.

Toch acht ik een geheel verbod van het uitstrekken van de
werkzaamheden tot derden te ver gaande ; juist als propaganda-
middel kan het zeer gunstig werken. Velen zullen gaarne eerst
met de werkwijze eener coöperatieve vereeniging eenigermate ver-
trouwd raken, alvorens zich als lid te binden, en een wettelijke
bepaling zou hier nadeelig werken. Wij citeeren in dit verband
Boissevain ¹⁾

„Een enkel woord over de vraag, of die C. V. en al of niet aan
derden moeten kunnen verkoopen. Ontegenzeggelijk is verkoop aan
derden in strijd met de bedoeling der instelling. Men vereenigt zich
en vormt een orgaan, dat beter dan de gewone kleinhandelaar den
verkoop in 't klein verricht. Welnu, dat ieder zich dan ook aansluit,
die daarvan wil gebruik maken en daaraan wil meewerken. Om de
verschillende voordeelen, die coöperatie verder meebrengt, als het
hebben van een middel tot sparen, het leeren behartigen van eigen

¹⁾ R. J. G. BOISSEVAIN. „Landbouwcoöperatie in Frankrijk. Een
voorbeeld ter navolging. 1897”, pag. 191.

zaken door aan de bereiking van het doel der vereeniging, welker zaken niet anders zijn dan een combinatie der zaken van de leden, mede werkzaam te zijn, het aankweken van het solidariteitsgevoel, — om die voordeelen te verkrijgen, moet men tot de vereeniging behooren. En wie diensten van haar wil ontvangen, moet ook zijn krachten aan haar wijden. Daarom moet in beginsel de gestelde vraag ontkennend beantwoord worden. Alleen practische overwegingen doen hierbij invloed gelden en kunnen leiden tot een beantwoording in anderen zin. Door middel van verkoop aan derden zou eerder warenvervalsching en overmatige prijsverhooging door den detailhandel kunnen bestreden worden; behoeft de verbruiker zich alleen naar elders te begeven om zich beter te voorzien, dan zal op grooter schaal van het beter werkend orgaan gebruik gemaakt worden dan wanneer hij aanstonds een stap verder moet doen en zich als lid ervan laten opnemen. Aldus zou de werking der coöperatie over uitgestrekter terrein merkbaar zijn. Een tweede practische overweging is deze: derden, die bij een C. V. aankopen doen, krijgen uit ervaring haar goede werking te zien, hetgeen hen bekend maakt met het nut dier inrichting en hen des te eerder zal bewegen tot het doen van den volgende stap, d. w. z. lid worden. Zeker hebben die overwegingen kracht. En zij zouden kunnen leiden tot het aannemen van een stelsel, waarbij derden bij wege van een lidmaatschap op de proef tijdelijk tot het gebruik van de C. V. worden toegelaten, om hen zodoende tot het duurzaam lidmaatschap te brengen, dat hun alle voordeelen der coöperatie verschaft en waardoor de vereeniging nieuwe krachten kan aanwinnen."

Een tweede eigenschap, die alle coöperatieve vereenigingen gemeen hebben is, dat zij allen beoogen de stoffelijke belangen der leden te behartigen, al sluit dit niet uit, dat zij daarnaast ook geestelijke belangen kunnen dienen. Art. 2 onzer huidige coöperatiewet noemt als eenig doel de behartiging der stoffelijke belangen. Toch wordt door vele schrijvers over coöperatie het behartigen der geestelijke belangen even hoog aangeslagen. Het is bekend, hoe de consumptiecoöperatie in België als hoofddoel had de versterking van de positie der sociaal-democratische partij. De vrees, dat de verbruiksvereeniging tot een politiek strijdmiddel zou worden, heeft in het Deutsche Genossenschaftsgesetz bepalingen tengevolge gehad, die kennelijk zijn bedoeld ter voorkoming van een zoodanigen toestand. Jacob ¹⁾ wijst hierop met de woorden:

„Der Grundsatz der Neutralität besagt aber nicht nur, dass die Genossenschaften sich nicht zum ausschliesslichen Organ einer politischen Partei machen sollen, sondern auch, dass sie sich überhaupt der

¹⁾ EDUARD JACOB. „Volkswirtschaftliche Theorie der Genossenschaften“, pag. 326.

Erörterung ausserhalb ihres Interessenbereichs liegender öffentlicher Angelegenheiten zu enthalten und die strengste Beschränkung auf die sich aus ihrem Wesen ergebenden wirtschaftlichen Aufgaben zu beobachten haben. Um politische Entgleisungen seitens der Genossenschaften zu verhüten, hat unser Gen. G. in § 149 Mitglieder des Vorstandes mit Strafe bedroht, „wenn ihre Handlungen auf andere als die im § 1 erwähnten geschäftlichen Zwecke gerichtet sind, oder wenn sie in der Generalversammlung die Erörterung von Anträgen gestatten oder nicht hindern, welche auf öffentliche Angelegenheiten gerichtet sind, deren Erörterung unter die Gesetze über das Versammlungs- und Vereinsrecht fällt“. Auch bietet der bei Besprechung der Auflösungsgründe erwähnte § 81 Gen. G. der Behörde ein radikales Mittel (Auflösung), um gegen tatsächliche Verfolgung partei-politischer Interessen in der Genossenschaft vorzugehen.“

§ 81, dat trouwens zeer rekbaar is, luidt :

„Wenn eine Genossenschaft sich gesetzwidriger Handlungen oder Unterlassungen schuldig macht, durch welche das Gemeinwohl gefährdet wird oder wenn sie andere als die in diesem Gesetz bezeichneten geschäftlichen Zwecke verfolgt, so kann sie aufgelöst werden, ohne dass deshalb ein Anspruch auf Entschädigung stattfindet.“

Als derde kenmerk der coöperatieve vereeniging dient hier te worden genoemd de vrije toe- en uittreding der leden, welk kenmerk evenwel niet specifiek geldt voor de coöperatieve vereenigingen, doch ook voor vele vereenigingen met een onstoffelijk doel. Wel levert dit kenmerk een verder verschilpunt met vennootschappen. Bij de vennootschap onder firma, zoowel als bij de commanditaire vennootschap verdwijnt de „vereeniging“ met het heengaan van een der leden en terecht wijst Treub ¹⁾ er op, dat ook bij de naamlooze vennootschap de aandeelhouder niet kan uittreden ; wel kan hij zijn aandeel aan een ander overdragen, doch van de vennootschap zelf kan hij geen terugbetaling van zijn aandeel verlangen.

De toe- en uittreding moet dus vrij zijn, evenwel sluit dit niet in, dat aan de toe- en uittreding niet zekere voorwaarden mogen worden verbonden en inderdaad zijn de voorwaarden, die de statuten van vele C. V. aan de toe-, doch vooral aan de uittreding verbinden, van zoodanigen aard, dat van de vrijheid van toe- en uittreding weinig overblijft. Art. 7 der Coöperatiewet zegt trouwens, dat de statuten o. m. moeten bevatten de voorwaarden van toe- en uittreding der leden. Niet alleen dat vele statuten eischen, dat het adspirant-lid zeker beroep, bij landbouwcoöperatie's dat van

¹⁾ TREUB. Over Coöperatie. 2e druk. 1899. bladz. 9.

landbouwer, uitoefent ; ook wordt soms een zekere godsdienstige overtuiging als voorwaarde voor toetreding gesteld. Niet steeds eischen de statuten van landbouwcoöperatie's voor de toetreding het practisch uitoefenen van het landbouwbedrijf, ja zelfs werd in vele gevallen het toetreden van niet-beroepsgenooten, vooral wanneer deze financieel krachtig waren, gaarne gezien, omdat tengevolge daarvan de credietwaardigheid van menig jonge vereeniging aanmerkelijk werd verhoogd. Ook mag niet worden ontkend, dat menig niet direct belanghebbend lid zeer veel tijd en arbeid heeft gegeven voor den bloei van vele vereenigingen.

De financieele eischen, die sommige vereenigingen aan de toetreding stellen, kunnen bezwarend zijn. Naast een entree, wordt dikwijls deelname in het kapitaal der vereeniging geëischt.

Meer algemeen dan aan de toetreding, worden aan de uittreding van leden in vele statuten uiterst bezwarende voorwaarden verbonden. Hier zit dan geen zucht voor, om de vereeniging en met haar de overblijvende leden, zooveel mogelijk te doen profiteeren van het heengaan der overigen, doch veeleer dienen zoodanige maatregelen te worden beschouwd als een rem voor diegenen, die door hun temperament al te spoedig geneigd zijn om bij eenigen tegenslag of bij ontevredenheid over, overal voorkomende fouten, de vereeniging den rug toe te keeren en hierdoor haar bestaan in gevaar kunnen brengen. De statuten der vereenigingen, die aan de uittreding der leden bezwarende bepalingen verbinden, maken dan ook steeds een onderscheid tusschen uittreding tengevolge van geldige of ongeldige redenen. Voorbeelden van de eerste zijn bij landbouwcoöperatie's : vertrek naar elders en beëindiging van het bedrijf. Als een voorbeeld van zeer bezwarende bepalingen aan de uittreding verbonden, moge gelden het bij art. 13 der statuten van de Coöperatieve Graanmalerij „Noordkant Leeuwarden” bepaalde : „Indien de aangevoerde redenen naar het oordeel der algemeene vergadering ongegrond zijn, verbeurt de betrokkene een boete van hoogstens f 1000.—. Deze boete wordt door het Bestuur vastgesteld en is dadelijk vorderbaar”. Deze bepaling is van zoodanige werking, dat men de toetreding als lid practisch beschouwt, als te zijn voor het leven, geheel anders dan bij een vereeniging als de Coöperatieve vereeniging tot Aankoop en Bewerking van Landbouwbenoodigdheden voor Friesland, waar dit bedrag is gesteld op f 25.— en de werking zoodanig is, dat onbeuisd uittreden wordt voorkomen, de betrokkene even tot nadenken

over de motieven zijner uittreding wordt genoopt, doch, indien bij hem de vaste wil tot uittreden voorzit, hij hiervan niet door overwegingen van financieelen aard wordt weerhouden.

Het sterk binden der leden heeft het voordeel, dat alléén zij toetreden, die ten stelligste overtuigd zijn van de deugdelijkheid van het coöperatieve systeem en dientengevolge ook het voornemen koesteren de vereeniging in alle opzichten te steunen en trouw te blijven, zoodat men een ondergrond van zeer goede leden krijgt.

Toch dient men bij de toepassing voorzichtig te zijn, het laatste gedeelte der aangehaalde bepaling in de statuten van de vereeniging „Noordkant” toont reeds duidelijk hoe aan de algemeene vergadering wordt overgelaten de geldigheid der redenen te beoordeelen en daarna nog aan het Bestuur is overgelaten de mate van straf te bepalen, zoodat onrecht wordt voorkomen. Een nadeel van zoodanige bepaling is, dat ook in gevallen, dat opheffing van de vereeniging beter ware, een minderheid de meerderheid bijna onherroepelijk tot voortzetten kan dwingen. De meeste statuten van coöperatieve vereenigingen toch eischen voor statutenwijziging of opheffing der vereeniging $\frac{2}{3}$ der uitgebrachte stemmen, zoodat $\frac{1}{3}$ der leden de opheffing kan tegenhouden. Kan nu het overige $\frac{2}{3}$ deel der leden uittreden zonder al te bezwarende voorwaarden, dan is het ten slotte aan de blijvenden of zij de vereeniging willen laten voortbestaan : bij uiterst strenge bepalingen is dit practisch onmogelijk en wordt de meerderheid gedwongen lid te blijven.

Als voorbeeld moge dienen het in het najaar van 1922 voorgevallene bij de Coöperatieve Aardappelverkoopvereeniging „Westergoo”, gevestigd te Harlingen. De statuten dezer vereeniging hebben, wat de uittreding betreft, niet al te bezwarende bepalingen : ieder lid, dat zonder geldige redenen uittreedt, betaalt f 100.— ten bate van de vereeniging, waarvan het meerendeel der leden middel-groote bedrijven exploiteert. De leden blijven gedurende het nog loopende seizoen verplicht hun geheele productie aardappelen door middel van de vereeniging te verkoopen en verbeuren bij iedere overtreding een boete van vijf honderd gulden. Najaar 1922 toen verreweg het grootste deel van den oogst 1922 nog moest worden verkocht ontstond, terecht of ten onrechte — dit kan hier geheel buiten beschouwing blijven — groote ontevredenheid over den loop van zaken bij deze vereeniging en deden eenige leden het voorstel tot opheffing, om zoo mogelijk nog de vrije beschikking over den oogst 1922 te ver-

krijgen. Het voorstel werd verworpen met 13 stemmen voor en 6 tegen — er werd gestemd volgens districten — zoodat de vereischte meerderheid van $\frac{3}{4}$ der stemmen niet was bereikt. Een betrekkelijk geringe minderheid bond hier de meerderheid, die tevens in het loopende seizoen niet kon uittreden, hierin verhinderd door de bezwarende bepalingen inzake uittreding, niet zoozeer door de boetebepaling inzake uittreding, als wel door de boetebepaling inzake verkoop buiten de vereeniging om.

Zeer bezwarende bepalingen inzake uittreding en de eisch van een meerderheid van minstens twee derde of drie vierde der uitgebrachte stemmen voor wijziging der statuten of opheffing der vereeniging, is dan ook een combinatie, die valt af te keuren. Niemand — hij moge nog zoo'n overtuigd voorstander zijn van den coöperatieven bedrijfsvorm — heeft het recht zijn medelid, nadat deze tot andere inzichten is gekomen, deze overtuiging op te dringen en hem verder zoodanig te binden, dat uittreding te drukkende financieele bezwaren meebrengt, nog veel minder te rechtvaardigen is het, dat in dezen een minderheid een meerderheid kan binden. Blijkbaar is dit door het bestuur der vereeniging „Westergoo” ook ingezien, althans spoedig na de verwerping van het bovenbedoelde voorstel werd aan de leden vrijheid gegeven hun product te verkoopen, mits zij een bedrag aan de vereeniging betaalden, dat overeenkwam met het aandeel in een eventueele liquidatie der vereeniging, verondersteld, dat hiertoe dadelijk werd besloten.

In de practijk doet zich ook af en toe het geval voor, dat de statuten eener coöperatieve vereeniging zoodanig worden gewijzigd, dat of het karakter der vereeniging een geheel ander wordt, of de verantwoordelijkheid van een deel der leden zeer wordt verzwaaard. Een verandering van de aansprakelijkheid der leden voor de schulden der vereeniging en wel van een aansprakelijkheid (beperkt of onbeperkt) van ieder der leden voor een gelijk deel in een aansprakelijkheid van ieder lid voor het geheel der schulden, mag vooral voor de meer gegoeden, die het eerst de kans loopen voor het geheel te worden aangesproken, zeer bezwaarlijk worden geacht. Verbinden nu de statuten zeer bezwarende bepalingen aan de uittreding, dan verdient de vraag overweging, of na een zoodanige statutenwijziging den leden geen gelegenheid moet worden gegeven om gedurende een bepaald tijdvak uit te treden, zonder dat hun ongedigtheid hunner motieven kan worden voorgeworpen.

De coöperatiewet legt deze verplichting niet op en de practijk kent gevallen, waarin ondanks zeer ingrijpende wijzigingen, den leden de gelegenheid tot vrije uittreding ook niet werd geboden. Als voorbeeld hiervan moge gelden de wijziging der statuten van de Friesche Coöperatieve Exportslachterij te Akkrum, welke plaats vond in het najaar van 1922. De statuten dezer vereeniging bepaalden, dat hij, die zijn lidmaatschap zonder geldige redenen opzegt, f 200.— stort ten bate van de vereeniging, de aansprakelijkheid was onbeperkt en naar gelijke deelen.

Bij de bedoelde statutenwijziging kwam naast de leveringsplicht van slachtvee, de plicht tot het leveren van een bepaald kwantum en wel :

bij een bedrijf van	0—2	H.A.	1 varken.
„ „ „ „	2—4	„	2 varkens.
„ „ „ „	4—6	„	3 „
„ „ „ „	6—8	„	4 „
„ „ „ „	8—10	„	5 „
„ „ „ „	10—11	„	6 „
„ „ „ „	11—12	„	7 „
„ „ „ „	12—13	„	8 „
„ „ „ „	13—14	„	9 „
„ „ „ „	14—15	„	10 „

Voor die bedrijven, die tot dusverre weinig of geen varkens hielden, beteekende dit reeds een vrij groote wijziging. Hierbij kwam evenwel nog iets : De aansprakelijkheid der leden voor de verbintenissen der vereeniging bij liquidatie, en wel voor gelijke deelen, bleef, doch hierbij kwam de volgende bepaling :

„Indien er bij het opmaken der balans blijkt een tekort te zijn, dan wordt, zulks voor het eerst na het afsluiten der balans over het dienstjaar 1922, het bedrag van dit tekort geboekt onder het hoofd „ledenschuld”. Het aandeel van ieder lid in de ledenschuld wordt berekend naar verhouding van het aantal volgens art. 9 sub II dezer statuten door het lid te leveren varkens van een levend gewicht van 75—105 K.G., in het jaar waarover de balans loopt.”

Dat hierin een aanmerkelijke verzwaring van de verplichtingen der leden met groote bedrijven schuilt, is duidelijk ; de gelegenheid tot vrije uittreding werd hen evenwel niet geboden en hun uittreding werd verhinderd en door de boetebepaling van f 200.— en door het feit dat het bedrijfsjaar 1922 een beduidend verlies opleverde en dit reeds krachtens het geciteerde artikel werd omgeslagen. Uittreding zou het aandeel in de „ledenschuld” direct opvorderbaar hebben gemaakt.

Loyaler was zonder twijfel de houding bij de wijziging der statuten in 1918 van de Coöperatieve Vereeniging tot Aankoop en Bewerking van Landbouwbenoodigdheden voor Friesland. Hoewel deze wijziging grootendeels de organisatie der vereeniging betrof en de verplichtingen der leden slechts in zooverre werden verzwaaard, dat op uittreding zonder geldige redenen een boete van f 25.— werd gesteld, werd toch aan de leden de gelegenheid gegeven vrij uit te treden. Deze maatregel is niet zonder gevaar gebleken; de groote schaarschte aan veevoeder en kunstmest, de beide hoofdproducten, die de vereeniging leverde, had de leden wel eenigermate van de vereeniging vervreemd en een anonyme circulaire, zeer waarschijnlijk verspreid door particuliere veevoederhandelaren en behelzende dat de invoering der boetebepaling op uittreding de eerste stap was tot geheele vrijheidsbeperking der leden en invoering van verplichte afname, was voldoende een achthonderdtal leden tot bedanken te nopen. Wel is waar keerden velen sedert terug, doch nog steeds merkt men in de provincie Friesland de gevolgen van het toen gezaaide wantrouwen. Het is dan ook begrijpelijk, dat warme voorstanders van coöperatie huiveren, na ingrijpende statutenwijzigingen, vrije uittreding der leden gedurende een zeker tijdperk toe te staan. Geheel te rechtvaardigen is het niet, vooral niet als de verantwoordelijkheid van sommige leden aanmerkelijk wordt verzwaaard en de aard der onderneming groot risico meebrengt.

Met de vrije toe- en uittreding der leden hangt een volgende eigenschap, die van het wisselend kapitaal, ten nauwste samen en wel omdat het lid, niet evenals de aandeelhouders eener naamlooze vennootschap, zijn kapitaalsaandeel ter voortdurende beschikking van de vereeniging stelt, doch bij uittreding dit aandeel weder kan opvorderen.

Het verschil tusschen naamlooze vennootschappen en coöperatie's is dikwijls aldus gekenschetst: de naamlooze vennootschappen zijn vereenigingen van kapitalen, de coöperatie's zijn vereenigingen van personen, en zeker kan worden geconstateerd, dat de leden der coöperatieve vereeniging een meer actieve rol vervullen, juist tengevolge van hun boven geschetste dubbele functie, dan de aandeelhouders eener naamlooze vennootschap en tevens wordt bij de laatste aan het kapitaal een meer overwegende beteekenis toegekend. Dit komt vooral tot uiting als men de wijze van winst-

verdeeling bij beide vormen van samenwerking nagaat. Geschiedt deze bij de naamlooze vennootschap geheel naar het kapitaals-aandeel, bij de coöperatie houdt de winstverdeeling veelal ten nauwste verband niet met de ondernemersfunctie van het lid, doch met zijn klant-zijn, pleegt de winst te worden verdeeld naar zijn afname van of levering aan de vereeniging. Aan het kapitaal wordt slechts een vast bedrag toegekend. Gide ¹⁾ wijst er op, dat deze wijze van winstverdeeling : teruggeving van de winst aan hen van wie ze genomen was, hetzelfde beteekent, als haar afschaffen.

Het kapitaal speelt dus bij de coöperatieve vereeniging een ondergeschikte rol en inderdaad worden er meerdere coöperatie's gevonden, die in het geheel geen ledenkapitaal kennen en haar credietwaardigheid geheel ontleenen aan de aansprakelijkheid harer leden. Een zoodanige toestand schijnt alléén daar denkbaar, waar de leden eener coöperatieve vereeniging ook individueel een zekere financieele draagkracht hebben. Het is de groote verdienste van Schulze-Delitzsch geweest, dat hij de schijnbare tegenstelling tusschen armoede en credietwaardigheid heeft opgelost.

Raiffeisen heeft dit stelsel voor het platteland tot volle ontwikkeling gebracht, en wel door als grondslag voor zijn geheele stelsel te nemen de dorpsvereeniging. Het valt ten plattelande veel gemakkelijker elkander onderling te beoordeelen : de ijverige, zij het kapitaalzwakke boer staat alom gunstig bekend, de luie en slordige valt veel sterker op dan zijn tegenhanger in de stad, juist door het feit, dat de resultaten van zijn werk, zijn gewassen, zijn oogst, voor iedereen zichtbaar zijn. Door het betrachten van de uiterste voorzichtigheid bij het verleenen van crediet, door het beoordeelen van de credietwaardigheid van den geldnemer door zijn eigen dorps- en vakgenooten, die zelf mede aansprakelijk zijn, door den eisch van een tweetal borgen wier soliditeit mede op dezelfde wijze worden beoordeeld, is het mogelijk gebleken den kapitaalzwakken, doch vlijtigen en oppassenden keuterboer crediet te verschaffen, heeft de dorpsvereeniging een zoo soliede basis gekregen, dat zij kon worden tot grondslag voor het uitgebreide systeem van landbouwcrediet, dat wij heden kennen.

Een geheel andere weg dan die der boerenleenbanken is gevolgd door de verbruiksvereenigingen in Engeland, waarvan de eersten

¹⁾ CH. GIDE. De Coöperatieve Verbruiksvereeniging.
Bewerking van G. J. D. C. Goedhart, pag. 81.

bestonden uit personen met geringe financieele draagkracht ; het ledenkapitaal was dan ook eerst gering : de eerste geslaagde coöperatie, die van de z.g. pioniers van Rochdale, werd begonnen met een aandeel van £ 1 per lid. Er moest dus worden getracht de credietbehoefte der vereeniging zoo gering mogelijk te doen zijn. Het middel, dat daartoe in de eerste paats werd en nog wordt aangegrepen, was de eisch van contante betaling, waardoor het bedrijfskapitaal zeer werd beperkt, welke beperking nog grooter kon zijn, indien op crediet van den groothandel kon worden betrokken, hoewel tot dit middel, dat men in het klein bestreed, slechts in den uitersten nood de toevlucht werd genomen, terwijl ook de groothandel rekening hield met de in den beginne niet al te groote credietwaardigheid der vereeniging. Het kapitaal der eerste verbruiksvereeniging is behalve uit de geringe aandelen voor het allergrootste deel ontstaan uit de besparingen, die het gevolg waren van den coöperatieven aankoop. De vereeniging te Rochdale dankte haar snelle populariteit aan het feit der jaarlijksche uitkeeringen. Met haar prijzen sloot zij zich n.l. aan bij de bestaande winkels, terwijl het verschil tusschen inkoop en verkoop, na aftrek der onkosten, aan het eind van ieder jaar weer aan de deelnemers werd terugbetaald, en wel ieder naar zijne deelname. Evenwel niet geheel, de coöperatie heeft juist kracht gekregen doordat een deel der jaarlijksche uitkeeringen werd ingehouden en juist dit ingehouden deel vormt het tegenwoordige kapitaal der coöperatieve vereenigingen.

Gaat onbeperkte aansprakelijkheid der leden voor de verbintenissen der vereeniging samen met hun persoonlijke gegoedheid, is iedere credietinstelling derhalve genegen bedrijfskapitaal ter beschikking te stellen, dan is het bestaan van ledenkapitaal geen onafwijsbare eisch en toch is het zeer de vraag of het totaal ontbreken van ledenkapitaal gewenscht is. Vele onzer coöperatie's toch — ook op landbouwgebied — hebben geleden aan een te snellen groei, waardoor onder haar leden verschillende zijn, die eerder een na- dan een voordeel beteekenen. Door het stellen van — zij het dan ook nog zoo bescheiden — eischen inzake deelname in het kapitaal, wordt een overijld toetreden voorkomen.

Boven werd reeds geschetst, hoe bij de verbruiksvereeniging in Engeland het kapitaal ontstond langs den weg der aangroeiende winstaandeelen, en dit stelsel, dat op landbouwgebied navolging vond, o. a. bij de coöperatieve graanmalerij „Noordkant” te Leeu-

warden, heeft eenige voordeelen. In de eerste plaats voldoet het uitermate aan den eisch, die velen aan de coöperatie stellen, n.l. dat zij ongemerkt doet sparen en aldus — in het bijzonder bij verbruiksvereenigingen — de bezitlooze klasse maakt tot kleine kapitalisten. Aan deze functie der coöperatie wordt groote waarde toegekend door Treub, ¹⁾ die in verband hiermede de meening bestrijdt, als zoude het kapitaal de neiging vertoonen, zich meer en meer in enkele handen te concentreren. „Niet het kapitaal”, aldus Treub, „heeft deze neiging, wel de leiding over het kapitaal”.

Een tweede voordeel dezer methode is, dat de credietbehoefte der vereeniging op den duur zeer wordt beperkt, de steeds aangroeiende bedragen van het ledenkapitaal, waarop een billijke gangbare rente dient te worden vergoed, kunnen als bedrijfskapitaal worden gebruikt en aldus wordt de provisie der credietinstelling uitgespaard. Het geval is niet denkbeeldig, dat een coöperatieve vereeniging haar zaken geheel drijft met een op deze wijze ontstaand kapitaal. Gesteld dat een vereeniging haar zaken begint met een geheel geleend kapitaal en hierover gemiddeld een matige winst van vier procent wordt gemaakt, dan zal reeds na 18 jaar een zoodanig ledenkapitaal zijn ontstaan, als overeenkomt met het geleende bedrag. Breidde het ledental en daarmede de credietbehoefte zich niet uit, dan kan de zaak geheel gedreven worden met het aldus ontstane ledenkapitaal. Wel is waar wordt bij uittreding af en toe een deel opgevraagd, doch de gemiddelde periode waarover een landbouwbedrijf door een persoon wordt geëxploiteerd, mag veilig langer dan 18 jaar worden gesteld.

De gevaarlijke zijde van het stelsel van ledenkapitaal komt aan het licht, indien een plotseling ontstaand wantrouwen van de zijde der leden velen doet uittreden. Hier mag een statuaire bepaling, dat het aandeel in het ledenkapitaal eerst wordt uitbetaald een jaar na uittreding, van groot gewicht worden geacht. Gedurende dien tijd kan het bestuur rustig naar andere credietbronnen uitzien, terwijl indien het wantrouwen ten onrechte was ontstaan, gedurende die periode vele der leden zullen terugkeeren.

In een beneden nader te bespreken artikel ²⁾ komt Mr. Deking Dura tot de conclusie, dat die vereeniging, die werkt met een vastgelegd vermogen, zooals vooral vereenigingen, die een groote fabriek exploiteeren, behoefte hebben aan een nieuwe vorm van

¹⁾ T. a. p. pag. 26.

²⁾ De Economist 1913. 1e deel pag. 185.

coöperatieve vereeniging, bij welke bij meerderen bloei en uitbreiding wel leden toetreden, die kapitaal in den vorm van inleggeld aanbrengen, maar bij welke de toegetreden leden niet meer door eenvoudig uittreden hun reeds vastgelegd kapitaal mogen onttrekken. Hem, die dan zou wenschen uit te treden, rest dan nog altijd het middel, dat bij de naamlooze vennootschap den aandeelhouder openstaat, n.l. om door verkoop van zijn aandeel een ander, die het inleggeld in de zaak moet laten, in zijn plaats te stellen.

Een derde voordeel van het ledenkapitaal vormt de mogelijkheid, geleden verliezen op ieders aandeel af te schrijven. Hoe voorzichtig het beleid eener vereeniging ook moge zijn, men staat steeds voor de mogelijkheid van een verlies door buitengewone omstandigheden. Is dan een reservefonds onvoldoende, zoodat de leden moeten bijpassen, dan kan dit bedrag worden afgeschreven van ieders aandeel in het ledenkapitaal en wordt het incasseeren dezer bedragen vermeden. Bij sommige coöperatieve vereenigingen is dit stelsel zoo ver doorgedreven, dat negatieve kapitaalsaandeelen ontstonden, m. a. w. dat de leden een schuld tegenover de vereeniging kregen, waarover rente moet worden betaald. Treedt een lid uit, terwijl zijn ledenkapitaal nog negatief is, dan moet het ontbrekende worden aangezuiverd. Boven schetsten wij reeds een zoodanige regeling bij de Friesche Coöperatieve Exportslachterij te Akkrum. Het verdient zeker aanbeveling, vóór men tot een zoodanige maatregel overgaat, wel te overwegen, of het ontstane verlies werkelijk te danken was aan een buitengewoon voorval en niet een gevolg was van een verkeerden opzet.

Het op den achtergrond treden van de beteekenis van het kapitaal bij de coöperatieve vereeniging wordt wel duidelijk gedemonstreerd door onze coöperatiewet, die den eisch van een kapitaal niet stelt, in tegenstelling met de Duitsche wet, die voor de coöperatieve vereeniging een kapitaal eischt. Het was een der groote verschilpunten tusschen de beide stichters van de credietcoöperatie in Duitschland: Is een eigen kapitaal al of niet noodig voor de coöperatieve vereenigingen? Schulze-Delitzsch was hiervan een voorstander en wel omdat het kapitaal de soliditeit der vereeniging verhoogt, het verwerven van een kapitaalsaandeel de spaarzaamheid bevordert en de vereeniging direct over bedrijfskapitaal beschikt. Raiffeisen daarentegen was tegenstander van het ledenkapitaal. Hier komt het meer philanthropisch karakter der vereeniging naar het stelsel van Raiffeisen naar voren: hij stelde zich op

het standpunt „het is een ongerijmdheid van menschen, aan wie wij crediet willen verleenen, eerst de storting van een aandeel te verlangen”.

Pierson heeft zich gedurende zijn geheele leven niet met het stelsel van Raiffeisen kunnen vereenigen. Principieel tegenstander als hij reeds was van het geven van langer crediet dan men zelf ontvangt, meende hij dat deze fout nog werd verdubbeld door het totaal ontbreken van ledenkapitaal.

In het verslag der Commissie, ingesteld door het Nederlandsch Landbouw Comité, inzake landbouwcrediet, van welke commissie Pierson voorzitter was, lezen wij o. a. : ¹⁾

„De localisatie willen wij dus overnemen. Doch niet het te weinig behartigen der kapitaalvorming, niet het verleenen van credieten voor zeer langen tijd uit deposito's en spaargelden, niet het schuwen der discontabele promesse. Dit zijn fouten. Hebben zij tot dusverre geen nadeelige gevolgen gehad, gelijk men beweert, zoo mag men van geluk spreken ; verstandig is het altijd, fouten te vermijden.”

De staatscommissie voor de herziening van de wet op de coöperatieve vereenigingen, ingesteld bij K. B. van 8 Juli 1919 No. 35 ²⁾, acht blijkbaar een kapitaal ook niet in alle gevallen noodzakelijk, althans het ontwerp van wet, dat aan haar werkzaamheid zijn ontstaan dankt, zwijgt hierover.

De opsomming van de eigenschappen aan alle coöperatieve vereenigingen gemeen, zou niet volledig zijn, indien de aansprakelijkheid van de leden voor de verbintenissen der vereeniging onbesproken bleef. Soms wordt deze aansprakelijkheid zelfs als de meest karakteristieke eigenschap van de coöperatieve vereeniging beschouwd. M. i. ten onrechte. Immers waar de wet, zooals straks zal blijken, groote vrijheid toestaat inzake de regeling der aansprakelijkheid, kan deze — en wordt ze het ook nu en dan — geheel gelijk worden geregeld als bij de naamlooze vennootschappen, n.l. practisch worden beperkt tot het kapitaalsaandeel.

Art. 7 ten 4e van onze coöperatiewet eischt, dat de acte van oprichting de mate bevat, waarin de leden aansprakelijk zijn voor de verbintenissen der vereeniging, waaruit volgt, dat de aansprakelijkheid kan worden beperkt. Toch wordt te dezen aanzien de wet

¹⁾ Verslag over de Handelingen verricht door het Nederlandsch Landbouwc Comité over 1897, pag. 42.

²⁾ In het vervolg zal deze St. C. worden aangeduid als Staatscommissie 1919, terwijl de Staatscommissie voor den Landbouw, ingesteld bij K. B. van 20 Juni 1906 No. 72 zal worden aangeduid als Staatscommissie 1906.

door sommigen niet geheel duidelijk geacht en wel in verband met art. 19, luidende :

„Indien bij de geregtelijke of buitengeregtelijke vereffening van den boedel der vereeniging blijkt, dat hare goederen ontoereikend zijn om aan hare verbintenissen te voldoen, zijn zij, die bij de ontbinding leden waren, of in het jaar daaraan vooraf gaande zijn uitgetreden, tot dekking van het tekort en wel indien bij de statuten niet anders is bepaald, voor gelijke deelen verplicht, met dien verstande, dat zij ook gezamenlijk voor de betaling van ieders aandeel in den omslag borg blijven.”

De Staatscommissie 1906 zegt te dezen aanzien in een brief aan den Minister van Landbouw, gedateerd 5 Mei 1911 en toegevoegd aan het rapport betreffende het Landbouwcrediet het volgende :

„Artikel 7, 4e, *jis* artt. 19 en 20. De Staatscommissie acht deze bepalingen in haar onderling verband niet duidelijk genoeg. Zij geven n.l. aanleiding tot de vraag, of beperking van de aansprakelijkheid der leden wel wettelijk toelaatbaar kan worden geacht. Beperkte aansprakelijkheid is wenschelijk bij de centrales, onbeperkte bij de boerenleenbanken zelve.

Nu is wel bijna de geheele rechtsgeleerde literatuur van het gevoelen, dat beperking van de aansprakelijkheid is toegelaten en heeft ook de Hoge Raad bij arrest van 24 April 1908 (Weekblad v/h Recht No. 8699) in gelijken zin beslist, doch dit kan de wenschelijkheid niet weg nemen om, waar ook de geschiedenis der wet uitermate verward is en in deze weinig licht vermag te geven, meer overeenstemming te brengen tusschen art. 7, 4e en art. 19 der wet en wel in dien zin, dat alle twijfel nopens de toelaatbaarheid van beperking der aansprakelijkheid wordt opgeheven.”

Toegegeven moet worden, dat de redactie van artikel 19 geen gelukkige is, al schijnt zij mij niet te strijden met de bij art. 7 toegelaten beperking der aansprakelijkheid, in ieder geval ware een toevoeging van de woorden „binnen de perken der aansprakelijkheid neergelegd in de statuten” na de woorden „tot dekking van het tekort”, gewenscht geweest.

Bedoeld schrijven van de Staatscommissie wijst nog op enkele minder gelukkige bepalingen inzake de aansprakelijkheid der leden en wel acht zij het onrechtvaardig, dat uitgetreden leden nog een jaar aansprakelijk blijven voor *alle* verbintenissen der vereeniging, dus ook voor die verbintenissen, waarop zij geen invloed meer konden uitoefenen. Juister wordt geacht de aansprakelijkheid gedurende een jaar na uittreding te beperken tot die verbintenissen, die op het moment van uittreding bestonden.

Deze opmerking is zonder twijfel zeer terecht, vooral daar waar

een vereeniging een geheel ander karakter aanneemt en vele leden zich niet meer kunnen vereenigen met de nieuwe werkwijze en daarom uittreden, is het onbillijk hen aansprakelijk te houden voor de gevolgen van die werkwijze.

Een andere bedenking tegen art. 19 is, dat de wet slechts de aansprakelijkheid bij vereffening regelt, doch zwijgt over deze aansprakelijkheid gedurende het bestaan der vereeniging.

Bij art. 20 der wet merkt de Staatscommissie op, dat dit artikel feitelijk overbodig is. Het geeft n.l. de mogelijkheid van een bepaalde verdeling van de aansprakelijkheid aan. Waar art. 19 slechts bedoelt leiding te geven, indien de statuten zwijgen, is daarmee een andere regeling gewettigd en behoeft een verdeling van de verliezen naar dezelfde maatstaf als die der winsten, niet uitdrukkelijk te worden toegelaten.

Het tweede lid van dit artikel, luidende :

„In dit geval „(n.l. indien de verliezen worden omgeslagen naar den maatstaf der winstverdeling)” kan de aansprakelijkheid ook worden beperkt tot eene in verhouding tot den aangenomen maatstaf .bepaalde som”,

wordt zelfs gevaarlijk geacht, aangezien men er bij tegenstelling uit kan lezen, dat in andere gevallen de aansprakelijkheid niet kan worden beperkt.

De vrijwel algemeene opvatting is thans, dat de aansprakelijkheid der leden kan worden beperkt, en wel zoodanig, dat zij practisch vrijwel nihil wordt.

Er zijn zeker argumenten te vinden vóór een zoodanige wettelijke regeling en de Staatscommissie 1919 heeft het dan ook aangedurfd algeheele vrijheid ten aanzien van de regeling der aansprakelijkheid toe te staan. Als regel neemt zij aan het stelsel van art. 19 der wet van 1876. Art. 17 van het ontwerp van wet luidt :

„ (1) Blijkt bij gerechtelijke of buitengerechtelijke vereffening eener coöperatieve vereeniging, dat hare bezittingen ontoereikend zijn om aan hare verbintenissen te voldoen, dan zijn zij, die bij hare ontbinding leden waren of in het jaar daaraan voorafgaande hebben opgehouden lid te zijn, tegenover de vereffenaars voor gelijke deelen van het tekort aansprakelijk.

(2) Kan op een of meer der leden of oud-leden zijn evenredig aandeel in het tekort niet worden verhaald, dan zijn voor het ontbrekende de overige leden en oud-leden mede voor gelijke deelen aansprakelijk.

(3) In geen geval kan de termijn, waarbinnen de leden, nadat zij

hebben opgehouden lid te zijn, aansprakelijk blijven korter worden gesteld dan in het eerste lid van dit artikel is bepaald."

M. i. ten onrechte is hier geen aandacht geschonken aan de opmerking der Staatscommissie 1906 betreffende de aansprakelijkheid ten aanzien van de verbintenissen, aangegaan na de uittreding als lid.

Art. 18 van het ontwerp luidt dan :

„Bij de statuten kan van de regeling, in het eerste en tweede lid van het voorgaande artikel vervat, worden afgeweken, ook zoo, dat de aansprakelijkheid zal bestaan buiten het geval van vereffening der vereeniging en rechtstreeks tegen hare leden.

(2) Bij de statuten kan worden bepaald, dat elke aansprakelijkheid der leden voor de schulden der vereeniging zal zijn uitgesloten".

Practisch is deze regeling dus zooals ze was bij de wet van 1876. Schijnbaar gaat art. 18, 2e, verder, doch volgens de thans geldende opvatting van de oude wet is beperking van de aansprakelijkheid tot een bedrag van een halve cent, ook thans nog volkomen wettig.

Het eerste lid van art. 18 komt tegemoet aan de bedenking der Staatscommissie 1906. Toch schijnt het mij zeer bedenkelijk de aansprakelijkheid der leden zoo te regelen, dat crediteuren ook direct de leden kunnen aanspreken.

In § 7 van de aan het ontwerp van wet toegevoegde memorie van toelichting wordt het standpunt inzake de regeling der aansprakelijkheid aldus toegelicht :

„ § 7. **Aansprakelijkheid der leden voor de schulden der vereeniging.** De meeste coöperatieve vereenigingen beschikken over weinig, sommigen over geen kapitaal en ontleenen hare financieele draagkracht aan de aansprakelijkheid der leden voor de schulden der vereeniging. De mate waarin en de wijze waarop de leden aansprakelijk zijn, wordt in de practijk op de meest verschillende wijzen geregeld. Bij vereenigingen, die veel crediet noodig hebben, plegen ten aanzien van dit punt hooge eischen aan de leden te worden gesteld. Het komt voor, dat de aansprakelijkheid in die gevallen wordt opgelegd, zelfs buiten het geval van vereffening, hoofdzakelijk met bepaling, dat de crediteur der vereeniging de leden zal kunnen aanspreken, zoodra de vereeniging in gebreke is gesteld. Ook zijn gevallen bekend, waarin geldschietters van coöperatieve productieveereenigingen, omdat eene aansprakelijkheid als even omschreven niet in de statuten was opgenomen, eischten, dat de leden zich toch op die wijze voor het verschaftte geld aansprakelijk zouden stellen. Meestal wordt de aansprakelijkheid beperkt tot het geval van vereffening en dan soms hoofdzakelijk voor het tekort, soms voor een evenredig aandeel daarin opgelegd. Herhaaldelijk wordt zij beperkt tot een bepaald bedrag, dat

dan dikwijls, hoofdzakelijk bij consumptievereenigingen tot verschaffing van dagelijksche levensbehoeften, zoo gering wordt genomen, dat feitelijk uitsluiting der aansprakelijkheid bestaat. Er is alle reden vrijheid te laten de aansprakelijkheid zoodanig te regelen als aan de vereeniging gewenscht voorkomt, zelfs de mogelijkheid te openen haar geheel uit te sluiten, met dien verstande, dat als regel de aansprakelijkheid moet worden aangenomen, zoodat, wanneer zij in de statuten niet is geregeld of niet uitdrukkelijk is uitgesloten, de in de wet opgenomen regeling zal gelden; deze schijnt in de practijk te voldoen, althans vele vereenigingen nemen haar in hare statuten over.

Er behoeft geen vrees te bestaan, dat misbruik zal worden gemaakt van de bevoegdheid de aansprakelijkheid uit te sluiten; de meestal bestaande behoefte aan crediet waarborgt dit. De practijk toont dan ook aan, dat de vereenigingen het als regel ernstig met de aansprakelijkheid meenen; slechts bij sommige consumptie-vereenigingen tot verschaffing van dagelijksche behoeften en bij enkele bouwvereenigingen schijnt neiging te bestaan iedere aansprakelijkheid uit te sluiten.

Op nog een punt moet hier de aandacht gevestigd worden. De regeling der aansprakelijkheid der leden voor de schulden der vereeniging is niet alleen van beteekenis voor de leden, maar ook van belang voor derden, die met de vereeniging handelen. Het is daarom gewenscht voor wat de leden betreft, dat zij zich bij de oprichting der vereeniging ernstig rekenschap geven van den inhoud dier regeling, en voor wat betreft derden, dat zij zich te allen tijde op eenvoudige wijze van dien inhoud kunnen vergewissen. Ten einde een en ander te verzekeren wordt:

In de eerste plaats in het ontwerp verplicht gesteld in de statuten de verklaring op te nemen, hetzij dat de wettelijke regeling wordt aanvaard, hetzij welke andere regeling wordt aangenomen, hetzij dat alle aansprakelijkheid der leden wordt uitgesloten;

in de tweede plaats voorgesteld in de Handelsregisterwet te bepalen, dat de voor de leden der vereeniging geldende regeling der aansprakelijkheid in het Handelsregister moet worden ingeschreven."

Hoewel ik mij er volkomen mee kan vereenigen, dat de regeling der aansprakelijkheid wordt vrijgelaten, acht ik toch de hier voorgestelde wettelijke regeling onvolledig en wel met het oog op de zekerheid voor derden. De motieven geeft de Staatscommissie mij zelf reeds in de hand, waar zij schrijft: „De practijk toont dan ook aan, dat de vereenigingen het als regel ernstig met de aansprakelijkheid meenen: slechts bij sommige consumptie-vereenigingen tot aanschaffing van dagelijksche behoeften en bij enkele bouwvereenigingen schijnt neiging te bestaan iedere aansprakelijkheid uit te sluiten."

Wel is waar kunnen derden zich steeds door inzage van het te dezen aanzien in het Handelsregister ingeschrevene, overtuigen van

de mate van aansprakelijkheid der leden en mogen derden hier verantwoordelijk worden gesteld voor hun al of niet bekend zijn met de rechtspositie van de tegenpartij, men vergeet niet, dat voor zeer velen aan het idee „coöperatie”, het idee „soliditeit” onverbrekkelijk is verbonden, en uitdrukkingen als „Daar staan al die boeren achter” zijn in de practijk verre van zeldzaam. Het Duitsche stelsel acht ik te dezen aanzien dan ook juister, aangezien hier de naam reeds dadelijk een aanwijzing geeft over het al of niet beperkt zijn der aansprakelijkheid ; geeft de naam de aanwijzing, dat de aansprakelijkheid beperkt is, zoo zal dit derden tot voorzichtigheid en nagaan van de mate van aansprakelijkheid aansporen, wat dan de zekerheid van het verkeer ten goede kan komen.

De Duitsche wet onderscheidt drie vormen van aansprakelijkheid, en wel :

1e. de Genossenschaft mit unbeschränkter Haftpflicht, waarbij de leden, zoowel tegenover de vereeniging als tegenover derden, onbeperkt aansprakelijk zijn ;

2e. de Genossenschaft mit unbeschränkter Nachschuszpflicht, waarbij de leden alleen tegenover de vereeniging onbeperkt aansprakelijk zijn, dus het stelsel van art. 19 van onze wet ;

3e. de Genossenschaft mit beschränkter Haftpflicht, waarbij de leden zoowel tegenover de crediteuren als tegenover de vereeniging beperkt aansprakelijk zijn. Deze beperking mag evenwel niet zoover gaan, dat de aansprakelijkheid practisch tot nul is gereduceerd ; zij moet minstens gelijk zijn aan een aandeel in het bij de wet geëischte kapitaal.

De vierde mogelijke figuur, de Genossenschaft mit beschränkter Nachschuszpflicht kent de wet niet. De naam der vereeniging moet een der drie geschetste vormen aangeven.

Volgens het wetsontwerp der Staatscommissie zullen alle vier figuren mogelijk zijn.

In het bovenstaande deelde ik de aansprakelijkheid in naar haar al of niet beperktheid en naar haar werking tegenover derden, de Duitsche wet geeft tot deze indeeling aanleiding. Thans eischt een andere indeeling nog de aandacht, n.l. die in : aansprakelijkheid naar gelijke deelen, en aansprakelijkheid naar een anderen maatstaf.

De eerste is zonder twijfel de eenvoudigste, of zij evenwel de meest rechtvaardige is, valt in de meeste gevallen zeer te betwijfelen. De meest rechtvaardige regeling der aansprakelijkheid is een

zoodanige, dat ieder aansprakelijk is naar de mate van het belang, dat hij bij de vereeniging heeft.

Te dringender wordt de eisch van een zoodanige regeling der aansprakelijkheid, naarmate het karakter der coöperatieve onderneming meer riskant is en de belangen der leden zeer uiteenloopen.

Zoo loopen de belangen van de leden eener coöperatieve veevoederfabriek vrijwel parallel met de grootte van hun veestapel. Ik kom beneden terug op de coöperatieve veevoederfabriek te Balk, wier statuten inderdaad een verdeeling van de aansprakelijkheid naar het aantal stuks vee inhouden, en waar een regeling van de aansprakelijkheid naar gelijke deelen den economischen ondergang van de kleine veehouders zou hebben beteekend.

Gemakkelijk is een zoodanige regeling niet, maar toch is in de statuten van sommige vereenigingen een gelukkige oplossing gevonden. Ik noemde reeds de statuten van de coöperatieve veevoederfabriek te Balk. Een tweede voorbeeld van de uitwerking van dit beginsel leveren de statuten van het nader te bespreken Centraal Bureau uit het Nederlandsch Landbouwcomité. Deze vereeniging heeft den rechtsvorm van de wet van 1855, en wel omdat onze coöperatiewet bezwaren oplevert voor vereenigingen met een zoo gecompliceerd karakter als deze. Naar zijn wezen is het Centraal Bureau evenwel een coöperatie met als leden een zeer groot aantal coöperatieve aankoopvereenigingen.

Art. 56 der statuten bepaalt :

„ (1) Indien bij gerechtelijke of buitengerechtelijke vereffening van den boedel der vereeniging blijkt, dat hare goederen ontoereikend zijn om aan hare verbintenissen te voldoen, zijn zij, die bij de ontbinding leden waren, of wier lidmaatschap in het jaar daaraan voorafgaande geëindigd is, tot dekking van het tekort verplicht, met dien verstande dat ieders aandeel in het tekort wordt berekend naar verhouding van de in het laatste volle boekjaar van dat lidmaatschap door den betrockkene afgenomen bedrijfsbenoodigdheden of geleverde producten.

(2) De leden zullen bovendien gezamenlijk voor de betaling van ieders aandeel en het tekort borg blijven, naar verhouding aangegeven in sub 1.

(3) In geen geval strekt de aansprakelijkheid van eenig lid zich verder uit, dan tot twee en een half maal het nominaal bedrag der te zijner name staande aandeele in het waarborg-fonds”,

Schijnbaar wordt hier dus voor den omslag en het maximum van ieders aansprakelijkheid tweeërlei maatstaf aangelegd n.l. respectievelijk het bedrag der afgenomen bedrijfsbenoodigdheden en het nominaal bedrag der aandeele in het waarborg-fonds.

Aangezien dit laatste evenwel krachtens art. 45 weer samenhangt met de afname in het laatste volle boekjaar, is dit verschil in maatstaf slechts schijn.

Een andere regeling der aansprakelijkheid, naar het belang van ieder lid bij de vereeniging, geven de statuten van de Coöperatieve Graanmalerij „De Noordkant” te Leeuwarden. Boven werd reeds gezegd, hoe het ledenkapitaal bij deze vereeniging ontstaat uit de aangroeiende winsten. Waar deze winsten weer worden uitgekeerd volgens de in geld berekende waarde van de afname der benooidigheden, mag worden gezegd, dat het ledenkapitaal een beeld geeft van het belang, dat ieder in den loop der jaren — en niet, zooals bij het Centraal Bureau het laatste jaar — had bij de vereeniging, zoodat de mate van aansprakelijkheid, zooals die wordt geregeld bij art. 9 der statuten :

„Alle leden, en zij wier lidmaatschap nog geen jaar geleden is geëindigd, zijn persoonlijk aansprakelijk voor de verbintenissen van de vereeniging, met dien verstande, dat ieders aandeel in een tekort of een overschot bij mogelijke vereffening wordt berekend in verhouding tot zijn aandeel in het ledenkapitaal”

alleszins billijk mag worden geacht. Jammer, dat aan de billijkheid weer te kort wordt gedaan, doordat de statuten tevens bij uittreding overschrijving van het ledenkapitaal op andere leden toestaan en dus hij, die uit de nalatenschap van zijn vader het aandeel overkreeg of dit kocht van een ander lid en dit op zijn naam liet overschrijven, een zwaardere verantwoordelijkheid op zich neemt.

Een derde voorbeeld van regeling der aansprakelijkheid levert de Friesche Coöperatieve Exportslachterij te Akkrum. Hier geldt de onbeperkte aansprakelijkheid, ieder naar gelijke deelen. Boven werd evenwel reeds medegedeeld (pag. 9) hoe ieder jaar een eventueel verlies wordt bijgeschreven onder „ledenschuld”, ieder jaar feitelijk een liquidatie-balans wordt opgemaakt en de leden dus in de practijk slechts voor gelijke deelen aansprakelijk zijn voorzover het betreft de schulden, ontstaan na de laatste jaarlijksche afsluiting der boeken.

Nauw met ongelijkheid der aansprakelijkheid hangt samen de vraag : „Moet tegenover ongelijkheid van plichten ook gesteld worden ongelijkheid van rechten, m. a. w. moet aan de leden eener coöperatieve vereeniging ook een aantal stemmen worden toegekend, dat samenhangt met de mate hunner aansprakelijkheid ?” Deze vraag is waarschijnlijk nooit opgekomen bij de oprichters der

eerste verbruikscoöperatie's, aangezien deze werkten onder menschen van ongeveer gelijke maatschappelijke positie, met ongeveer gelijke behoeften en zal ook door hen, die de coöperatie in de allereerste plaats beschouwen als de weg tot meer rechtvaardige maatschappelijke toestanden, ontkennend worden beantwoord.

Japikse ¹⁾ zegt ten aanzien van the pioneers of Rochdale : „Ieder lid, hoeveel aandelen hij ook had, of hoeveel ook zijn inkoop was, zou slechts één stem hebben.”

Uit Robert Deumer ²⁾ citeeren wij :

„Während bei den Kapitalgesellschaften sich das Stimmrecht und damit die Machtbefugnis des einzelnen Mitglieds an der gesellschaftlichen Verwaltung nach dem Kapitalbesitze abstuft, besitzt bei der Genossenschaft jedes Mitglied stets und nur eine Stimme, gleichviel, wie hoch sein Geschäftsguthaben ist, gleichviel, ob es mehrere Geschäftsanteile erworben hat, gleichviel, ob es sich mehr oder weniger an der Benutzung der genossenschaftlichen Einrichtungen beteiligt.”

Het Duitsche Genossenschaftsgesetz luidt dan ook in § 43 : „Jeder Genosse hat eine Stimme.”

Gezien evenwel de veelvuldige toepassing, die de coöperatieve bedrijfsvorm vond, schijnt de vraag alleszins gerechtvaardigd en eischt de billijkheid mijns inziens een bevestigend antwoord. Inderdaad wordt een zoodanige ongelijkheid van rechten dan ook reeds toegepast. Art. 26 van de statuten van het Centraal Bureau bepaalt:

„Het aantal stemmen, door een lid van het hoofdbestuur (hier feitelijk het college, dat de leden vertegenwoordigt) uit te brengen, bedraagt, indien de provinciale afdeling of het lid, door hem vertegenwoordigd :

1—50	aandelen in het waarborgfonds bezit	1 stem.
51—100	„ „ „ „ „	2 stemmen.
101—150	„ „ „ „ „	3 „
151—200	„ „ „ „ „	4 „
200 of meer	„ „ „ „ „	5 „

Bij zeer vele coöperatieve zuivelfabrieken hangt het aantal stemmen eveneens samen met de hoeveelheid geleverde melk.

In een artikel over aansprakelijkheid der leden van coöperatieve vereenigingen ³⁾ behandelt J. Deking Dura de kwestie van de regeling der aansprakelijkheid in de coöperatiewet en wijst ook op de

¹⁾ J. N. JAPIKSE. Een strijd tegen verbruikscoöperatie. diss. Leiden 1905 pag. 12.

²⁾ R. DEUMER. Das deutsche Genossenschaftswesen 1919. Zweiter Teil pag. 5.

³⁾ De Economist 1913, 1e deel pag. 185.

door de Staatscommissie 1906 aangeduide tegenstrijdigheid tusschen art. 7, 4e en art. 19, in welke kwestie ook de door den schrijver nader uiteengezette historie dezer artikelen weinig licht vermag te brengen.

De schrijver komt daarna tot een veroordeeling van het stelsel der onbeperkte aansprakelijkheid, vooral bij die vereenigingen, die een uitgebreiden werkkring hebben. Moge de onbeperkte aansprakelijkheid weinig bezwaren hebben bij een kleine dorpsvereeniging van ongeveer dertig boeren, die gezamenlijk hun veevoeder koopen, geheel anders is dit, wanneer de leden het geheel der onderneming nauwelijks meer vermogen te overzien. Onder het motto : „Don't put it into any man's power to ruin you” — woorden door denouden Commodore van de Bilt gericht tot den beruchten Amerikaanschen speculant Daniel Drew — zegt de schrijver : „Stel U niet met al Uw hebben en houden aansprakelijk voor anderer handelingen in zaken, waarop gij in den regel geen of nagenoeg geen toezicht kunt uitoefenen en die gij niet de macht hebt te verhinderen”. Onbeperkte aansprakelijkheid voor eens anders handelingen acht hij alleen verstandig bij een firma, mits de firmant zelf ter zake kundig is, zijn mede-vennoot met zorg kiest en door eigen dagelijksch toezicht zijn mede-firmant op de vingers ziet. Door onbeperkte of hoofdelijke aansprakelijkheid leden eener coöperatieve vereeniging te willen dwingen zich te bemoeien met alle bijzonderheden eener soms zeer uitgebreide gestie, getuigt van gemis aan menschenkennis en kennis van zaken.

De schrijver vervolgt :

„Aan menschenkennis : want wie weet niet hoeveel moeite er noodig is om aandeelhouders voor aanzienlijke bedragen in een naamlooze vennootschap geïnteresseerd, over welker verlies, hoewel beperkt, zij toch allesbehalve gesticht zouden zijn, te nopen om maar een enkele algemeene vergadering bij te wonen zoolang het oogenschijnlijk goed gaat en er op de vergadering geen schandaal te wachten is.”

„Aan kennis van zaken : want al moge op het stuk der financieele contrôle de steen der wijzen nog niet gevonden zijn — toen de accountant eerste klasse eenige jaren geleden hier te lande het eerste zijne intrede deed, heeft men wel een oogenblik getracht ons dit wijs te maken ! — één zaak toch kan wel geacht worden inter prudentes vast te staan. Dat er iets is, dat in een zaak van eenigen omvang nog erger is dan geen contrôle hoegenaamd, n.l. allemanscontrôle, die slechts ongemotiveerd wantrouwen zaait, in staat om den besten en eerlijksten administrateur te verbitteren, hem het behoorlijk waarnemen van zijn baantje onmogelijk te maken en tot het nemen van

ontslag te nopen. Als hij tenminste niet zoo verstandig is om te weten, dat na eenigen tijd allemanscontrôle per se weer moet verlopen in geen contrôle hoegenaamd, die hem de gewenschte verademing zal brengen!"

Het aantal coöperatieve vereenigingen met uitgebreide werkkring neemt voortdurend toe en reeds bij velen valt het den leden niet meer licht de gestie der vereeniging te beoordeelen. Hier verdienen zeker de wenken die Mr. Deking Dura geeft, alle overweging, en stellen de leden zich aan financieele gevaren bloot, die zij zelf niet meer kunnen beoordeelen, indien zij toestemmen in een onbeperkte aansprakelijkheid voor de verbintenissen der vereeniging.

Beperkte aansprakelijkheid vinden wij dan ook reeds o. a. bij de Centrale Bank te Utrecht en te Eindhoven, bij de Eerste Nederlandsche Coöperatieve Kunstmestfabriek te Vlaarding en de Friesch-Groningsche Coöp. Suikerfabriek.

Achtereenvolgens noemden wij als kenmerk der coöperatieve vereenigingen : de dubbele functie der leden, het doel, de behartiging van de stoffelijke belangen der leden, de vrije toe- en uittreding der leden, het wisselend kapitaal, de winstverdeling naar de mate van samenwerking met de vereeniging, en ten slotte de aansprakelijkheid van de leden, welk laatste kenmerk nog aan gerechtvaardigde twijfel onderhevig is, immers wij zien reeds een streven, de mogelijkheid te openen, deze in een nieuwe coöperatiewet geheel uit te sluiten. De Staatscommissie 1919 trachtte deze eigenschappen naar voren te brengen in een definitie :

„Onder coöperatieve vereenigingen verstaat de wet vereenigingen van personen, waarbij de in- en uittreding van leden is vrijgelaten en het kapitaal wisselt en die de bevordering der stoffelijke belangen der leden ten doel hebben, als door middel van gemeenschappelijke uitoefening eener onderneming ; door aanschaffing en voor de leden verkrijgbaarstelling hunner benoodigdheden ; of het hun verstrekken van voorschotten of crediet, met dien verstande, dat de omvang der stoffelijke voordeelen voor de leden aan hun lidmaatschap verbonden, in hoofdzaak afhankelijk is van en evenredig aan den omvang waarin zij met de vereeniging overeenkomstig haar doel hebben samengewerkt, als door het verrichten van arbeid in of de levering van grondstoffen aan de onderneming der vereeniging ; door het zich verschaffen hunner benoodigdheden bij de vereeniging of door het gebruikmaken van de gelegenheid tot het verkrijgen van voorschotten of crediet aan of door de vereeniging.”

Deze langademige definitie, waarvan de duidelijkheid leed door het drietal genoemde en nog eens herhaalde voorbeelden van mid-

delen tot het doel, werd ten slotte niet opgenomen in het ontwerp van wet, waarin de definitie van de wet van 1876 werd gehandhaafd. Deze definitie luidt :

„Onder coöperatieve vereenigingen verstaat de wet vereenigingen van personen, waarbij de in- en uittreding van leden is toegelaten, en die de bevordering van stoffelijke belangen der leden ten doel hebben, als door middel van gemeenschappelijke uitoefening van hun nering of ambacht, door aanschaffing van hunne benoodigdheden of het hun verstrekken van voorschotten of crediet.”

HOOFDSTUK II.

De indeeling der coöperatieve vereenigingen naar haar doel.

De coöperatieve bedrijfsvorm kan zeer veelzijdig worden toegepast en het doel waarvoor zij wordt aangewend loopt zeer uiteen. Aan pogingen, in dit bonte geheel eenige regelmaat te ontdekken, de vereenigingen in klassen — voornamelijk voor statistische doeleinden — onder te brengen, heeft het niet ontbroken; met name heeft hun ordenende geest veel Duitschers aanleiding gegeven tot uitvoerige beschouwingen in dezen, aan welke beschouwingen Jacob ¹⁾ het geheele tweede deel van zijn werk wijdt. Terecht merkt Wygodzinski ²⁾ te dezen aanzien op:

„Die Unterscheidung und Einteilung der Genossenschaften ist wiederholt der Gegenstand scharfsinniger Untersuchungen gewesen, (Hervorzuheben sind die Ausführungen von Heinrich Kaufmann im Jahrbuch des zentral Verbandes deutscher Konsumvereine 1904 und 1906; R. Hetz im Genossenschaftlichen Korrespondenzblatt 1907; A. Petersilie in den Mitteilungen zur deutschen Genossenschaftsstatistik für 1908. S. 26 f.f.). Man hat vielleicht etwas zuviel Scharfsinn auf diese rein formale Frage verwendet, weil man innere Beziehungen zwischen den Genossenschaftsarten konstruieren wollte. Da ist denn wiederum daran zu erinnern, dass die Genossenschaft nur eine Unternehmungsform ist wie andere auch, die an und für sich jeden Inhalt aufnehmen kann. Zwischen einer Kreditgenossenschaft, einem Konsumverein und einer Molkereigenossenschaft bestehen durchaus keine anderen Beziehungen als eben zwischen einer Bank, einem Kolonialwarenladen und einer Molkerei; diese drei auf einen einheitlichen Nenner zu bringen ist schlechterdings nicht möglich. Das Verbindende ist, wie gesagt, ausschliesslich die Unternehmungsform; d. h. das Verhältnis dieser drie Unternehmungen zueinander wäre genau das gleiche, wenn sie alle drei in Form einer Aktiengesellschaft errichtet oder wenn sie von Einzelpersonen ins Leben gerufen wären. Natürlich ergeben sich aus der Form der Genossenschaft Beziehungen zwischen der Genossenschaft selbst und ihren Mitgliedern, nicht aber zwischen Genossenschaften.”

Toch komt ook hij, uit louter practische overwegingen, tot een indeeling en vervolgt:

¹⁾ EDUARD JACOB. Volkswirtschaftliche Theorie der Genossenschaften. Stuttgart 1913, pag. 172 e. v.

²⁾ W. WYGODZINSKI. Das Genossenschaftswesen in Deutschland, pag. 120 e. v.

„Da wir jedoch gezwungen sind, alle diese Genossenschaften und nur Genossenschaften zu behandeln, geben wir den Versuch auf, ein Moment zu finden, das die Unternehmungsform zum Ausgang eines Einteilungsprinzipes macht, und ordnen dafür die Fülle der Gesichte unter allgemein wirtschaftlichen Gesichtspunkten. Wir können dabei wenn auch mit einigem Zwang, die alte volkswirtschaftliche Dreiteilung von Produktion, Zirkulation und Konsumtion zugrunde legen ; nur dasz wir, aus rein praktischen Rücksichten, eine andere Reihenfolge und zwar nach der Bedeutung wählen, welche die entsprechenden Genossenschaften zu erringen vermocht haben. Wir teilen demgemäsz :

- A. Kreditgenossenschaften (Zirkulation).
- B. Genossenschaften der Konsumenten, und zwar nach den beiden Hauptbedürfnissen, die bisher genossenschaftlich befriedigt werden : a) Konsumgenossenschaften im engeren Sinne und b) Baugenossenschaften.
- C. Genossenschaften der Produzenten.”

Wanneer wij hier dan ook nog eenige aandacht wijden aan de indeeling der coöperatieve vereenigingen naar hun doel, is dit niet om één bepaalde indeeling als de meest gewenschte te verdedigen, doch slechts om een blik te geven op de groote verscheidenheid in dezen, om de veelzijdigheid harer toepassing te demonstreeren.

Onze wet geeft een onderscheiding naar het doel niet, beperkt zich in art. 2 tot het noemen van voorbeelden :

gemeenschappelijke uitoefening van nering of ambacht,
aanschaffing van benoodigdheden,
verstrekken van voorschotten of crediet.

Toegegeven moet worden dat, moge de indeeling al niet scherp zijn, de tot dusverre bestaande coöperatieve vereenigingen alle in één dezer drie groepen kunnen worden ondergebracht.

Het Genossenschaftsgesetz onderscheidt in § 1 :

1. Vorschusz und Creditvereine.
2. Rohstoffvereine.
3. Vereine zum gemeinschaftlichen Verkauf landwirtschaftlicher oder gewerblicher Erzeugnisse (Absatzgenossenschaften, Magazinvereine).
4. Vereine zur Herstellung von Gegenstände und zum Verkauf derselben auf gemeinschaftliche Rechnung (Productivgenossenschaften).
5. Vereine zum gemeinschaftlichen Einkauf von Lebens- oder Wirtschaftsbedürfnissen im Groszen und Ablass im Kleinen (Consumvereine).
6. Vereine zur Beschaffung von Gegenständen des landwirtschaftlichen oder gewerblichen Betriebes und zur Benutzung derselben auf gemeinschaftliche Rechnung.
7. Vereine zur Herstellung von Wohnungen.

Scherp is deze indeeling zonder twijfel niet. Zoo bevat de vierde groep zoowel die vereenigingen, waarbij de leden de rol van arbeider vervullen, als die, waarin zij de rol van leverancier (b.v. zuivelfabrieken) vervullen, tenzij men de laatste wil onderbrengen onder de derde groep, waar evenwel van verwerking geen sprake is. Ook zou met eenige moeite de zuivelfabriek zich laten wringen in het kader van groep 6, indien men de fabriek beschouwt als een werktuig tot gemeenschappelijk gebruik. Het meest logisch is de onderbrenging in groep 4. Dat een coöperatieve slagerij, waarbij de leden het slachtvee leveren, dan ook thuis hoort in groep 4 is duidelijk, een coöperatieve slagerij waarbij de leden optreden als klant hoort thuis onder groep 5, evenzoo hoort een vereeniging van bakkers tot het exploiteeren van een bakkerij zooals die tegenwoordig ten plattelande meer en meer worden opgericht tot groep 4, een vereeniging tot exploitatie eener bakkerij met de leden als klant tot groep 5, al zal niemand ontkennen, dat in een coöperatieve slagerij of bakkerij van den laatsten vorm wel degelijk wordt geproduceerd. Naar de meening van Jacob ¹⁾ hoort een coöperatieve bakkerij of slagerij met de leden als klant onder groep 4.

Men kan vrede hebben met het onderbrengen van den aankoop van levens- en bedrijfsbenoodigdheden in één groep, indien men den nadruk legt op den „aankoop”, de geheele groep dan evenwel aan te duiden als die der „Consumvereine” is ten eenenmale in strijd met het karakter van de vereeniging tot aankoop van bedrijfsbenoodigdheden.

In dit verband zij opgemerkt, hoe ten onzent Treub ²⁾ heeft geprotesteerd tegen de benaming verbruiksvereeniging, gepleit voor de benaming distributieveereeniging.

Jacob geeft een kritisch overzicht van de verschillende methoden van indeeling, dat wij hier verder volgen. Hij bespreekt eerst de indeeling naar Schulze-Delitzsch in Distributivgenossenschaften en Productivgenossenschaften. Hij onderschrijft de critiek van Mrs. Webbs-Porter, n.l. dat onder de Productivgenossenschaften te heterogene groepen worden ondergebracht, dat er groot onderscheid is tusschen coöperatieve productie door consumenten en productie door eigenlijke Productivgenossenschaften. Meer doeltreffend schijnt mij de verdere critiek, n.l. dat waar de grens tusschen het

¹⁾ T. a. p. pag. 188.

²⁾ TREUB. Over den Economischen invloed van de toepassing der coöperatie. 1898, pag. 17.

productieproces en de distributie niet te trekken is, de grens tusschen Distributivgenossenschaften en Productivgenossenschaften al evenmin scherp is.

„Die Konsumgenossenschaft“, aldus Jacob,¹⁾ „als solche konsumiert überhaupt nicht. Im Gegenteil, auch sie übt ihrem Wesen nach eine productive Tätigkeit aus, ebensogut wie der nicht konsumgenossenschaftliche Handel, ja sie ist durch Errichtung eigener Werkstätten und Fabriken schon zu einer direkt productiven Tätigkeit im engeren Sinne des Wortes übergegangen. Sie unterscheidet sich in dieser Beziehung von den nicht konsumgenossenschaftlichen Institutionen des Handels und Gewerbes nur dadurch, dass sie im Gegensatz zu ihnen unmittelbar für den Konsumenten tätig ist, direkt in seinem Interesse arbeitet. Sie wird von Personen in ihrer Eigenschaft als Konsumenten gegründet und soll deren wirtschaftliche Lage als Konsumenten verbessern.“

Oppenheimer maakte de indeeling tusschen koopers- en verkoo- persverenigingen ; de eersten verdeelen het buiten de ledenkring aangekochte onder de leden, de laatsten verkoopen het binnen den ledenkring voortgebrachte aan buitenstaanders.

Ook deze indeeling — aldus Jacob — heeft de fout dat vereenigingen met gelijke onderneming in één groep samen komen ; zoo brengt Oppenheimer Productivgenossenschaften van consumenten tot de Verkäufergenossenschaften. Dit is zonder twijfel een fout van Oppenheimer, die evenwel aan de waarde van zijn indeeling niets afdoet ; dergelijke „Productivgenossenschaften“ hooren thuis onder de hoofdgroep der Käufergenossenschaften. De fout van Oppenheimer schuilt niet in zijn indeeling, doch in het feit dat hij de consequentie zijner eigen indeeling niet heeft aangedurfd.

Overigens werd de indeeling van Oppenheimer de grondslag voor de verdediging van zijn Siedlungsgenossenschaften. Na zijn bewering dat de Käufergenossenschaften in den strijd om het bestaan sterker bleken dan de Verkäufergenossenschaften, gaat Oppenheimer van de verkeerde stelling uit, dat de boer overwegend Käufer is en concludeert hieruit, dat Siedlungsgenossenschaften „Kollektivbauern“ zich beter zullen kunnen handhaven, dan wanneer zij „Verkäufergenossenschaften“ waren.

Van eenigszins ander criterium ging Kaufman uit : voor de instandhouding van een bedrijf is drieërlei noodig, de Einkauf, Umwandlung en Verkauf. Hij onderscheidt nu de Verwertungsgenossenschaft, waarbij de leden optreden als leverancier, de Umwandlungs-

¹⁾ T. a. p. pag. 190.

genossenschaft, waarbij de leden persoonlijk de „Umwandlung” ter hand nemen en de Bezugsgenossenschaft, waarbij de leden als afnemers optreden.

De Umwandlungsgenossenschaften noemt hij later Arbeitsgenossenschaften, de Bezugsgenossenschaften onderscheidt hij verder in Bezugsgenossenschaften die de aanschaffing van bedrijfsbenooidigheden beoogen en Wirtschaftsgenossenschaften, die aanschaffing van verbruiksbenooidigheden ten doel hebben, en komt, na de credietvereeningen nog als afzonderlijke groep te hebben behandeld, omdat deze wel meestal „die Förderung des Erwerbs” dienen, doch ook „Förderung der Wirtschaft” dienen kunnen, tot de indeeling in :

- Kreditgenossenschaften.
- Verwertungsgenossenschaften.
- Bezugsgenossenschaften, Arbeitsgenossenschaften.
- Verbrachs- oder Konsumentengenossenschaften.
- Sonstige Genossenschaften.

De noodzakelijkheid van het aanbrengen dezer laatste groep, pleit niet voor de scherpte der indeeling.

Ten slotte zij hier nog vermeld, hoe Jacob zelf als grondslag voor zijn indeeling neemt de onderscheiding in Produzentengenossenschaften en Konsumentengenossenschaften met als criterium, of zij die als leden toetraden dit deden in hun hoedanigheid van producent of van consument m. a. w. of zij door de stichting hun economische positie als producent of als consument wenschten te verbeteren. Hij komt ten slotte tot de volgende indeeling :

- Produzentengenossenschaften.**
- Beschaffungsgenossenschaften
 - Kreditbeschaffungsgenossenschaften
 - überwiegend städtischen Charakters
 - überwiegend ländischen Charakters
 - Warenbeschaffungsgenossenschaften einschl. Werkgenossenschaften
 - gewerbliche
 - landwirtschaftliche
- Verwertungsgenossenschaften
 - Arbeitsverwertungsgenossenschaften
 - Warenverwertungsgenossenschaften
 - gewerbliche
 - landwirtschaftliche.
- Konsumentengenossenschaften.**

HOOFDSTUK III.

De voordeelen van coöperatie.

In het vorige hoofdstuk is gebleken, op hoe vele en dikwijls uiteenlopende gebieden de coöperatie toepassing heeft gevonden. Bladeren wij de in 1890 verschenen rapporten van de Staatscommissie voor den landbouw door, dan hooren wij nog slechts aarzelend gewagen van coöperatie en wordt zij begroet als iets nieuws, dat toepassing verdient, doch de Staatscommissie zelf zal zich nauwlijks gedacht hebben, dat dertig jaar later in vele provinciën de fabriekmatige zuivelbereiding grootendeels in handen is van coöperatieve vereenigingen, dat de grootste helft van den geheelen kali-import in Nederland in handen is der eigen boerenorganisatie's, kortom de coöperatie in alle nauw aan den landbouw verwante takken van bedrijf in meerdere of mindere mate toepassing vond. Wij mogen dan ook gerust spreken van een snellen groei der Landbouwcoöperatie in Nederland en onwillekeurig rijst de vraag : welke voordeelen biedt de coöperatie, dat zij zulk een algemeene instemming wist te verwerven ? Vooropgesteld zij dan, dat in het „zelfdoen” een groote bekoring ligt voor velen, dat het baas blijven in eigen huis velen aantrekt. Deze bekoring evenwel zou op zich zelf niet in staat zijn een zoodanigen bloei te verwekken als wij thans zien, er moeten andere, tastbare, voordeelen zijn, er wordt niet alleen gecoöpereerd om der coöperatie wille. Wij zeiden boven reeds (pag. 2) hoe ontevredenheid over de wijze waarop de bestaande ondernemers hun taak verrichtten aanleiding werd tot de oprichting der oorspronkelijke coöperatie's. Het zelf ter hand nemen van wat oorspronkelijk in particuliere ondernemingen geschiedde : de detaillering, den import, den export, tot zelfs de productie door de coöperatieve verbruiksvereenigingen heeft tot onvermijdelijk gevolg, dat een deel der particuliere ondernemingen verdwijnt en wel in de eerste plaats de detaillist, de z.g. kleinhandelaar. Ik heb met de benaming „kleinhandelaar” vrede, indien men deze wil gebruiken als de vertaling van „detaillist” en in dien zin zijn firma's als de Gruyter, Simon de Wit en de Bijenkorf kleinhandelaren ; zij geeft evenwel aanleiding tot verwarring, aan-

gezien de kleinhandelaar, dikwijls de door tegenstanders van coöperatie ten tooneele gevoerde, economisch-zwakke kleinwinkelier is, wiens bestaan door de verbruikerscoöperatie wordt bedreigd.

Begint de coöperatie van andere, n.l. producenten-zijde, dan is ook een der eerste gevolgen het verdwijnen van kleinhandelaren.

De ontwikkeling der coöperatieve aankoopvereenigingen enerzijds, der verkoopsvereenigingen anderzijds heeft inderdaad zeer veel bijgedragen tot de verkorting van den weg van producent naar consument, het verdwijnen van de winst van den tusshenhandelaar is een der eerste voordeelen geweest, die de coöperatie aan haar leden heeft geboden.

Dit voordeel treedt duidelijk aan het licht bij de meest primitieve vormen van coöperatie. Daar waar eenige boeren zich aanéén sluiten om een wagon kunstmest direct van den groothandel te betrekken, waarna iedere band weer verdwijnt, treedt het voordeel het meest duidelijk aan het licht. Beneden zal evenwel blijken, dat deze wijze van samenwerken groote nadeelen bezit en bijna overal plaats maakte voor een meer gecompliceerd stelsel, waarbij de vereeniging gebruik maakt van de diensten van ambtenaren, die hiervoor worden beloond. Ook dan evenwel blijft het voordeel bestaan, vooral daar waar een uitgebreid stelsel van kleinhandel heerscht en één coöperatie het werk van velen overneemt.

Dat er op het gebied van den kleinhandel een zeer oneconomisch gebruik wordt gemaakt van de arbeidskrachten blijkt op velerlei gebied, wij mogen in dit verband herinneren aan de toestanden, die er heerschen in de melk-, vleesch-, brood- en groentevoorziening onzer steden, waar iedere straat iederen ochtend al weer aan wordt bezocht door verschillende melk- en groenteboeren, bakkers en slaggers. Het zijn deze toestanden geweest, die schier onoverkomelijke moeilijkheden hebben berokkend aan de regeering, toen zij in de oorlogsjaren de distributie der levensmiddelen moest regelen en uitging van de gedachte, ieder zooveel mogelijk in zijn werkkring te laten en daarmede de rechten van iederen kleinhandelaar erkend dienden te worden.

Wij wijzen nog op het voorbeeld der sigarenwinkels, waarvan alleen het Damrak in Amsterdam er tien telt, laten geheel buiten beschouwing of een winkel, geëxploiteerd door coöpereerende rookers, gewenscht is. Dat evenwel zeer veel arbeid bespaard zou worden, indien al die sigarenwinkels één of twee winkels voor gezamenlijke rekening exploiteerden, is zonder meer duidelijk.

Ook op het gebied van de met den landbouw samenhangende bedrijven heeft hier en daar de tusschenhandel een te uitgebreiden vorm aangenomen. Het is op het platteland van Friesland in de weidestrecken geen zeldzaamheid, wanneer dorpen van nog geen tweeduizend inwoners vijf of meer fouragehandelaren tellen en het heeft allen schijn, of dit het vak is bij uitnemendheid voor allen die „wat willen beginnen”.

Het uitschakelen van den tusschenhandel beperkte zich niet tot den detailhandel, doch heeft zoowel bij de verbruiksvereenigingen als bij de landbouw-aankoopvereenigingen, vooral ook bij vereenigingen van producenten, grooten omvang aangenomen en is op sommige gebieden van zoodanigen aard, dat de tusschenhandel geheel is uitgeschakeld; coöperatieve zuivelfabrieken sloten zich aanéén tot exportvereenigingen, die niet alleen aan groothandelaren verkoopen, doch ook consumentenvereenigingen en haar inkoopcentrales onder de afnemers tellen, de coöperatieve aankoopvereenigingen sloten zich voor den import van kunstmest en veevoeder aanéén tot het Centraal Bureau. Nog verder gingen de coöperatieve verbruiksvereenigingen in Engeland door zelf de productie ter hand te nemen: Gide ¹⁾ geeft de volgende beschrijving van het werk der Engelsche wholesales:

„De groothandelsvereeniging der Engelsche coöperatieve verbruiksvereenigingen, eenig in haar soort, het meest verbazingwekkende economisch verschijnsel misschien van de XIXe eeuw, heeft reeds een twintigtal fabrieken gesticht, die zich bezig houden met de voortbrenging of verwerking van de meest verscheiden artikelen (meel, boter, spek, biscuits, bonbons, confituren, conserven, groenten, chocolade, tabak, sigaren, sigaretten, zeepen, kaarsen, schoenen, kleeren van wol en katoen, linnengoederen, corsetten, borstelwerken, meubelen). Zij heeft een fabriek voor het behandelen van spek in Denemarken, een voor de verwerking van schapenwol in Australië, een veertigtal boterfabrieken in Ierland, thee-plantages in Ceylon en notenperken in Afrika.”

Ten onzent wordt door de Handelskamer, d. i. de centrale der verbruiksvereenigingen, een zeepfabriek geëxploiteerd, benevens een koffiebranderij en theepakkerij.

Reeds de pioniers van Rochdale hadden het zelf voortbrengen als einddoel voor oog en Gide constateert met vreugde, hoe hun ideaal steeds meer en meer wordt verwezenlijkt, zooals statistisch kan worden aangetoond. De Wholesales zetten in 1897 om voor

¹⁾ T. a. p. pag. 247.

530 miljoen gulden met een eigen productie van 120 miljoen gulden, d. i. 22 %, in 1914 werd omgezet voor 1100 miljoen gulden en bedroeg de waarde der eigen productie 407 miljoen gulden d. i. 37 % van den omzet. Overigens zij men voorzichtig met dergelijke cijfers. Jacob ¹⁾ wijst er op, als hij aantoonst hoe moeilijk de grens is te trekken tusschen Distributivgenossenschaften en Produktivgenossenschaften, hoe uit precies dezelfde cijfers J. C. Gray de eigen productie der consumentenvereenigingen berekent op 1.000.000 £ en Benjamin Jones op 3.000.000 £. In het eerste geval zijn slagerijen, bakkerijen en dergelijke onder de distributie opgenomen, in het laatste onder productie.

Een consequent doorvoeren van het stelsel der eigen productie voert tenslotte tot geheele uitschakeling van de winst. Wij citeeren Gide : ²⁾

„Zelfs reeds voor den tijd van de Pioniers had het congres van 1832 onder invloed van Owen verklaard, dat men wel moest begrijpen dat het groote einddoel van alle coöperatieve vereenigingen was, het gemeenschappelijk bezit van den bodem.”

Het spreekt wel vanzelf, dat een zoodanige bedreiging van het bestaan van den tusschenhandel een sterk verzet heeft uitgelokt, de strijd tusschen de kleinhandelaren en coöperatieve vereenigingen duurt nog steeds voort. Het gaat niet aan langs statistischen weg te trachten aan te toonen dat de coöperatieve vereenigingen den tusschenhandel niet benadeelen. Moge de statistiek een toename van hun aantal aanwijzen, dan kan dit, indien deze toename absoluut is, gemakkelijk verklaard worden uit de toename der bevolking, is er ook relatief toename, dan kan nog kleiner worden van den werkkring oorzaak zijn. Iedere coöperatieve vereeniging kan wel één of meer tusschenhandelaren aanwijzen, die door haar zijn benadeeld of uit hun werkkring gestooten, de statistiek zou — gesteld er waren geen coöperatieve vereenigingen opgericht — eenvoudig een nog grootere toename van het aantal tusschenhandelaren te zien geven. Wij kunnen dan ook Gide niet volgen, wanneer hij zegt : ³⁾

„Bovendien schijnt het niet dat de werkzaamheid der coöperatieve verbruiksvereeniging voor de handelaars een dreigend gevaar oplevert, want de statistiek toont niet aan dat hun aantal daalt, zelfs niet in de steden waar de coöperatieve beweging het meeste voortgang heeft gemaakt, maar stijgt !”

¹⁾ T. a. p. pag. 178.

²⁾ T. a. p. „ 250.

³⁾ T. a. p. „ 206.

Het heeft er allen schijn van, dat hier de schrijver onder den indruk van de vele verwijten aan het adres van de coöperatie, tracht de gevolgen van haar werkwijze te vergoelijken, iets waaraan de coöperatie niet de minste behoefte heeft. Zij erkent volgaarne een bedreiging te zijn voor het bestaan van den tusschenhandelaar, al is die bedreiging dan ook niet steeds doel.

Te vreemder doet deze uitlating van Gide aan, wanneer men reeds in de volgende alinea, deze krasse veroordeeling van den kleinhandel leest :

„Indien de strijd slechts liep tusschen de coöperatieve verbruiks-vereiniging en den kleinhandel, zou de uitslag niet twijfelachtig zijn, want de laatste schijnt werkelijk veroordeeld door de economische ontwikkeling als een kostbaar en verkwistend stelsel, dat aanleiding geeft tot tijdverspilling en tot uitzuiging van den verbruiker.”

De strijd tusschen de coöperatieve vereenigingen op velerlei gebied en kleinhandelaren is dikwijls met groote bitterheid gestreden en ook de coöperatie gaat in dezen niet vrij uit. Te dikwijls werden en worden door haar voormannen personen en zaken verward en worden minder gewenschte practijken van sommige handelaren „den handel” als geheel aangewreven, wat de verbittering van vele eerlijke lieden tengevolge had. Van andere zijde is te vaak vergeten, dat het verdwijnen van den tusschenhandel geen doel, doch slechts onvermijdelijk gevolg was. De vergelijking is gemaakt o. a. door Treub : de invoering van spoorwegen had niet tot doel het verdwijnen van de diligence en trekschuit, doch slechts tot gevolg en niemand zal de laatste vervoermiddelen tegen de spoorwegen verdedigen, evenmin kan de tusschenhandel een recht op bestaan, om zich zelfs wille, doen gelden. Menig tusschenhandelaar heeft dit dan ook begrepen en zijn arbeidskracht gesteld in dienst der coöperatie en met zeer goed resultaat. Zoo heeft onder anderen de Friesche Coöperatieve Handelsvereiniging voor Zaaizaad en Pootgoed (de Z. P. C.) voor de contrôle op de levering van de producten harer leden en de regeling van de expeditie in haar dienst een achttal controleurs, allen oorspronkelijk graan- en aardappelhandelaren. De ervaring leert, dat deze lieden hun taak met toewijding vervullen, terwijl de vakkennis van niet hoog genoeg te schatten beteekenis is in een werkkring, waar aan warenkennis de strengste eischen moeten worden gesteld. Als directeur der Coöperatieve Vereeniging tot Aankoop en Bewerking van Landbouwbenoodigheden voor Friesland deed ik de ervaring op dat de 22

van de 49 depôthouders dezer vereeniging, die zijn gerecruteerd uit den tusschenhandel, gemiddeld niet voor hun collega's behoeven onder te doen. De eenige moeilijkheden, die zich voordoen ontstaan, doordat enkelen zich niet weten los te maken van de tactiek van den particulieren ondernemer, die nu eenmaal een andere is dan die van een coöperatieve vereeniging, al is hij dan ook uit een oogpunt van eerlijkheid absoluut te rechtvaardigen.

Gide wijst er reeds op, hoe ook door den tusschenhandel de coöperatie kan worden gebruikt en inderdaad vindt zij dan ook reeds toepassing in de kringen van haar grootste bestrijders. Ik moge uit eigen omgeving, als één der meest merkwaardige voorbeelden noemen de Coöperatieve Bond van Handelaren in Friesland, waaromtrent de heer B. J. Schurer op de in 1912 te Leeuwarden gehouden Landbouwtentoonstelling het volgende mededeelde : 1)

„De oprichting van de pas genoemde aankoop-coöperatie's werd met leede oogen aangezien door de graan-kunstmesthandelaars. Ze verloren dan ook volgens eigen bekentenis hun beste en soliedste klanten onder de boeren. Zij konden bij lange niet meer concurreeren, althans in kunstmeststoffen niet, coöperatie was voor hen dus uit den boeze. Daar is toen van dien kant nog al wat afgegeven op de boeren-coöperaties totdat, een paar jaar later, de heeren er wat op vonden, weer uit de verdrukking te komen. Wat deden de oolijkerds? Ze richtten zelf een soortgelijke coöperatie op, den Bond van Handelaren in Friesland, die nu door zijn zeer aanzienlijken coöperatieven aankoop kon optreden als concurrent van de boerencoöperaties en menig cliëntje vond en nog vindt onder de boeren niet-leden nog eener aankoopvereeniging. Het dient gezegd de handelaren hadden de teekenen der tijden spoedig leeren begrijpen. Bekeerd tot de coöperaties waren de Saulussen Paulussen geworden. Ende zij waren niet te beklagen.

Ik wil, kan, noch mag iets ten nadeele van dien Bond van Handelaren zeggen. Integendeel voor zijn weerbare leden voel ik alle hoogachting en een rotsvast vertrouwen is in mij, dat ook die coöperatie voor hare leden, ik herzeg voor hare leden uitstekend werkt, doch ik wensch hier te constateeren en vast te nagelen, dat het de boeren-aankoopvereenigingen waren, die den weg hebben gebaand voor een meer eerlijken handel, waarvan de geheele boerenstand, ook zij, die zich maar liever niet aansluiten nog, de vruchten plukt.”

Deze bond heeft jaren gewerkt en is in 1921 opgeheven, mede tengevolge van de oprichting der Eerste Nederlandsche Coöperatieve Kunstmestfabriek te Vlaardingen, die vele der leden van dezen bond als agent aanstelde.

1) Het Friesch Landbouwtentoonstellingsblad, No. 5, 30 Aug. 1912.

Nauw met de verkorting van den weg van producent naar consument hangt samen een tweede voordeel van coöperatie, n.l. dat de contrôle over het product beter wordt. Hoe dichter door den consument bij de bron wordt ingekocht, des te geringer de kans op vervalsching, terwijl de middelen tot onderzoek veel beter liggen binnen het bereik van de samenwerkende koopers dan van den enkeling. Beneden zal blijken van hoe groote beteekenis de contrôle op de kwaliteit werd voor de coöperatieve vereeniging tot aankoop van landbouwbenoodigdheden. Het scherpe toezicht op de kwaliteit der aangekochte producten, het feit dat er voor de coöperatieve vereeniging niet het minste belang bestaat aan de kwaliteit der zelf bereide producten te kort te doen, heeft zeer veel bijgedragen tot het vertrouwen in coöperatieve vereenigingen gesteld. De vereeniging is geworden tot een glazen huis, aan ieder is de meest mogelijke vrijheid gegeven van haar handelingen kennis te nemen en mocht een vereeniging op dit gebied dwalen, dan is de hierdoor ontstaande publieke verontwaardiging oneindig veel grooter, dan wanneer particuliere ondernemingen zich te dezen aanzien schuldig maken.

Even gunstig als bij coöperatieve aankoop, heeft de contrôle gewerkt bij de vereeniging van producenten. Ook de producent heeft er het grootste belang bij, dat zijn product niet op den weg naar den verbruiker wordt vervalscht, te spoedig is de markt bedorven. De Nederlandsche zuivel heeft zijn plaats op de wereldmarkt heroverd, dank zij het feit dat het af te leveren product zeer lang in handen en onder contrôle der producenten bleef, dank zij ook scherpe contrôle op de geleverde grondstoffen.

In dit verband verdient zeer de aandacht een artikel van den heer Th. van Welderen baron Rengers in het Friesch Landbouwblad van 13 Januari 1923. De vraag is dikwijls gesteld : gegeven de coöperatieve bedrijfsvorm, welke producten leenen zich voor coöperatieve verwerking of verkoop. De heer Rengers komt juist voor een tweetal artikelen, de zuivel en aardappelen, tot de conclusie, dat zij den coöperatieven afzet eischen. De schrijver toont aan hoe, wat de zuivel betreft, door den coöperatieven bedrijfsvorm de algemeene standaard van het zuivelproduct is gestegen :

„Nimmer zou dit een zoodanigen invloed op de kwaliteit van het product hebben kunnen uitoefenen in zoo algemeenen omvang, als het der coöperatie, waar het belang van melkproducenten en zuivelverkooper ineengesmolten is, mogelijk was. Niet alleen dat de hoeveelheid

eerste soort zuivel veel grooter is geworden; maar door de mogelijkheid om groote quanta van gelijksoortige hoedanigheid te leveren, wordt de markt veel meer beheerscht. De mogelijkheid om die groote hoeveelheden te vormen ontstaat door een voortdurend toezicht, dat, beginnend bij de stal, op de bereiding van het product wordt uitgeoefend; een contrôle die daarom zoo goed effect kan sorteren, omdat zij zich grondt op den wil der betrokkenen zelf; de coöperatie alleen maakt mogelijk, dat de duizenden veehouders in eenzelfde geest daartoe meewerken."

Ook voor de aardappelen toont de schrijver de noodzakelijkheid van coöperatieven afzet aan :

„Maar zonder coöperatie krijgt men uiterst bezwaarlijk een blijvende *algemeene* verbetering in de behandeling van het product, wat noodzakelijk is om tot een blijvend algemeen hooger prijsniveau te geraken. Ofschoon de koopman liever zal handelen in een goed, dan in een minderwaardig product, is de algemeenen prijshoogte van een product voor hem van minder belang dan het verschil tusschen inkoops- en verkoopsprjjs. Wanneer dit bij een minderwaardig product grooter is dan bij een beter, dan zal hij den handel in de eerste soort verkiezen. De *producent* van den aardappel heeft echter een *blijvend* belang bij een algemeen hooger prijspeil en als dit alleen te bereiken is door een zorgvuldige behandeling van het product dan zal hij die alleen blijven doorvoeren, wanneer hij met vele anderen samenwerkt; immers het geeft niets, wanneer sommige enkelingen hun product beter behandelen; in vele gevallen zal de koopman voor die enkele partijen geen hooger prijs kunnen geven aan den verbouwer en is hem dit soms wel mogelijk, dan zal hij zooveel mogelijk trachten om dit niet te doen of ten minste zich zelf het leeuwendeel van het voordeel, dat de betere waar oplevert, te verzekeren."

Een derde voordeel van coöperatie is, dat door samenwerking vele voordeelen van het grootbedrijf worden bereikt, voordeelen zoowel van technischen als commercieelen aard: de mogelijkheid der aanschaffing van werktuigen, meer economisch gebruik van de menschelijke arbeidskracht tengevolge van arbeidsverdeling, goedkoopere mechanische kracht, alle technische voordeelen, die bij een coöperatieve zuivelfabriek al zeer duidelijk aan den dag treden. Hiernaast staan commercieele voordeelen van niet geringer beteekenis, voordeelijker inkoop en vervoer van grooter partijen, beter verkoop en vervoer van groote en vooral gelijkmatige partijen.

Het is hier niet de plaats, het vraagstuk van groot- en kleinbedrijf nader onder de oogen te zien en de voordeelen, die het industriele grootbedrijf heeft, nader toe te lichten, voldoende zij, dat

wordt geconstateerd hoe in de industrie het grootbedrijf de meerdere blijkt te zijn en de ontwikkeling der industrie is dan ook geweest in de richting van het grootbedrijf.

Hoe geheel anders evenwel zijn de verhoudingen in den landbouw, waar wordt gewerkt met levende wezens, waar het productieproces lang is en de afhankelijkheid van de natuur groot, waar de eischen, die aan de toewijding van den met levende organismen werkenden arbeider worden gesteld, grooter zijn dan ergens anders en waar juist tengevolge hiervan het kleinbedrijf zulke specifieke voordeelen heeft, dat het zich steeds zal weten te handhaven.

Juist het feit, dat in den landbouw het kleinbedrijf naast het grootbedrijf een onomstootelijk vaststaand recht van bestaan heeft, dat zelfs door socialisten als Eduard David moet worden toegegeven, is naar onze meening oorzaak van de groote ontwikkeling die de coöperatie tot dusverre kreeg in den landbouw, tegenover de overige middenstand, waar het bestaansrecht van het kleinbedrijf minder vaststaand is. Hierbij komt echter nog iets, n.l. dat de landbouwers elkander minder plegen te beschouwen als concurrenten dan bij de overige middenstand het geval is, wat zeker aan de neiging tot samenwerken en het onderling vertrouwen ten goede komt.

Doordat de coöperatie voor de kleine landbouwbedrijven de voordeelen van het grootbedrijf ontsloot, heeft zij de positie der kleinbedrijvers zeer versterkt, deze betaalden hierdoor dezelfde prijzen als de groote boer voor hun benodigdheden en ontvingen dezelfde prijzen voor hun producten. Te dikwijls wordt te dezen aanzien evenwel doel en gevolg verward. Doel van de coöperatie is niet verbetering van — andermans — kleinbedrijf, dit is slechts een niet genoeg te waardeeren gevolg. Hierop werd vooral de nadruk gelegd door B. J. Schurer op het Landhuishoudkundig congres in 1922¹⁾:

„Spr. verbeeldt zich te behooren tot degenen, die voor dat mooie niet blind zijn, maar het is niettemin zijn vaste overtuiging, dat dit niet was een oorzaak voor coöperatie, maar een gevolg van coöperatie, een gelukkig gevolg. We kunnen dat gelukkig gevolg dankbaar aanvaarden, maar voor het verkrijgen ervan is geenerlei extra moeite of opoffering noodig geweest: het valt als manna in onzen schoot, doordat het stelsel het meebrengt. Geen groote boer zal zich erop

¹⁾ Verslag van het 74e Landhuishoudkundig congres, pag. 87.

durven verheffen, dat door zijn coöpereren zijn kleine en zwakke buurman eveneens werd geholpen. En hij verwacht van dien kant volstrekt geen dankbaarheid, omdat hij gevoelt, die niet te hebben verdiend."

Een vierde voordeel van coöperatie is, dat zij haar leden beschermt tegen al te groote macht van groote ondernemingen, vooral wanneer deze zich in bonden, kartels en trusts hebben vereenigd en kunstmatige monopolies worden geschapen. De geschiedenis der coöperatie gewaagt op menig bladzijde van den strijd der coöperatieve vereenigingen tegen georganiseerde ondernemers. Beneden zal worden besproken den strijd der aankoopvereenigingen tegen het kalimonopolie, hier moge verder worden gememoreerd, hoe de eerste coöperatieve aardappelmeelfabriek werd opgericht als strijdmiddel tegen de aaneengesloten particuliere fabrikanten. ¹⁾

Tegenover de georganiseerde producenten of afnemers staat de enkele kooper of leverancier vrijwel machteloos. Weliswaar hebben bij artikelen, waarvoor door aaneensluiting der producenten een kunstmatig monopolie is geschapen, de producenten ook schijnbaar de macht de in aankoopcoöperatie's georganiseerde koopers hun wil op te leggen, men vergete niet, dat eenmaal georganiseerd, de kooper veel meer macht heeft voor een tijd van koop af te zien, den producent met zijn waar te laten zitten en tot billijker voorwaarden te nopen. Dit pleegt de uiterste vorm van den strijd te zijn, reeds het feit der aanéensluiting van afnemers pleegt in den regel voldoende te zijn georganiseerde verkoopers tot concessies te dwingen.

Bij de verwerking van landbouwproducten, zooals in de reeds genoemde aardappelmeelfabrieken, kan aaneensluiting der particuliere ondernemingen voeren tot misbruiken bij den aankoop der grondstoffen en zij deed het dan ook inderdaad. Hier gingen de leveranciers evenwel verder dan het stichten van een bond; zij namen zelf in hun aardappelmeelfabrieken de ondernemerstaak ter hand en braken met succes de macht der aaneengesloten particuliere ondernemers.

Pohle ²⁾, dien wij overigens zullen leeren kennen als weinig enthousiast voor coöperatie in het algemeen, zegt te dezen aanzien :

¹⁾ Een interessante beschrijving van dezen strijd is o. a. opgenomen in : „J. Kok. Het Landbouwbedrijf in de Veenkoloniën."

²⁾ L. POHLE. Kapitalismus und Sozialismus. 3e Aufl. pag. 35 e.v.

„Praktisch bedeutsam wird das besonders da, wo auf einzelnen Produktionsgebieten durch kartellmässigen Zusammenschluss, also Preiskonventionen, Produktionskontingentierung, Gewinnausgleich, Syndikatsbildung u. dgl. die Preisbildung künstlich zu beeinflussen gesucht wird. In solchen Fällen ist die konsumgenossenschaftliche Produktionsweise in erster Linie mit berufen, Hilfe zu bringen. Die Abnehmer, die sich der Preisdiktatur eines Kartells entziehen wollen, haben dazu auch die Schaffung von konsumgenossenschaftliche Einrichtungen immer die Möglichkeit. Und tatsächlich ist von diesem Mittel zur Bekämpfung übertriebener Preisforderungen industrieller Kartelle auch schon in einer ganzen Reihe von Fällen gebrauch gemacht worden. Wo sich Brauereikartelle bildeten und nach Ansicht der Wirtschaftsinhaber unangemessen hohe Bierpreise forderten, da sind mehrfach in den betreffenden Städten von den Wirten Genossenschaftsbrauereien gegründet worden. Oder Schokoladefabrikanten, die sich durch ein Zuckerkartell überteuert glaubten, haben sich zur Gründung einer Zuckerfabrik zusammengeschlossen, Zeitungsverleger zur Errichtung einer Druckpapierfabrik, um den Preisforderungen von Druckpapiersyndikaten zu entgehen, usf. Im ganzen freilich ist von diesem Mittel zur Bekämpfung der Kartelle und ihrer Preispolitik nur verhältnismässig selten gebrauch gemacht worden. Es wirkt eben schon durch die bloße Möglichkeit seiner Anwendung zügelnd und mässigend auf die Preispolitik der Kartelle ein. Die Kartelle wissen genau, dass sie, sobald sie mit ihren Preisforderungen den Bogen stark überspannen, damit rechnen müssen, dass ihre Abnehmer sich zusammenschliessen und die Produktion der Artikel auf genossenschaftlichem Wege in die Hand nehmen.“

De vraag rijst, of niet producenten vereenigen, met tot doel den coöperatieven afzet van producten, kunnen voeren tot de vorming van monopolies en zonder twijfel is dit theoretisch denkbaar en kunnen sommige coöperatieve vereenigen, gesteld dat zij alle producenten van een bepaald artikel onder haar vlag vereenigen, meer en meer het karakter van een trust krijgen en als deze een kunstmatig monopolie scheppen. De kans, dat dit ooit met onze producentenvereenigen op landbouwgebied zal geschieden, is niet groot, het overgrootste deel onzer landbouwproducten heeft hiertoe een te uitgebreid productiegebied, monopolie's op het gebied van den handel in granen, aardappelen en zuivelproducten zijn moeilijk denkbaar.

Toch levert de landbouw enkele speciale artikelen, voor den afzet waarvan reeds coöperatieve vereenigen werden gesticht, met als gevolg een vrij scherpe stijging der prijzen. Het feit dat de Friesche pootaardappelen in andere streken in binnen- zoowel als buitenland hoog worden gewaardeerd, is algemeen bekend in land-

bouwkringen en reeksen proefnemingen zijn en worden genomen om deze meening der practijk te staven of te bestrijden. Onder leiding der Friesche Maatschappij van Landbouw wordt aan de teelt van zuiver en ziektevrij pootgoed groote zorg besteed. De handel in het door de Maatschappij goedgekeurde pootgoed is opgedragen aan één lichaam, de Friesche Coöperatieve Handelsvereeniging voor Zaaizaad en Pootgoed (de Z.P.C.), dat voor dit artikel dus een monopolie heeft. Omvatte deze vereeniging alle Friesche akkerbouwers dan zou daarmee aan dit lichaam de macht gegeven zijn de prijzen vrij willekeurig te regelen en inderdaad kan reeds worden geconstateerd, hoe de vereeniging de prijszetter is, ook voor het niet goedgekeurde materiaal en het materiaal gekeurd door een instituut, gesticht door hen, die zich met het monopolie der Z. P. C. niet kunnen vereenigen. Er heeft zich over dit onderwerp een polemiek ontwikkeld tuschen den Secretaris der Fr. Maatsch. en den heer Rauwerda, welke laatste in de „Veldpost” betoogde, dat het bestaan van een tweetal keuringsdiensten een zegen was voor de koopers buiten de provincie, waarmee hij à contrari toegeeft, dat deze toestand niet bevorderlijk is voor de Friesche verbouwers. Inderdaad zouden de gemaakte prijzen nog beter zijn, indien het monopolie volkomen was. Evenwel, men schatte de waarde van een dusdanig monopolie niet te hoog : de prijzen voor het goedgekeurde pootgoed vinden hun grens vrij spoedig in de waarde van de meerdere opbrengst tengevolge van het gebruik van Friesch pootgoed. Ondanks het voortdurend sterker worden van de positie der Z. P. C. zullen bij dalende aardappelprijzen ook de vraagprijzen voor het pootgoed moeten dalen.

Een gevaar, dat op welk gebied ook, de landbouwproducenten-vereenigingen aanleiding zullen geven tot monopolie's, schijnt mij denkbeeldig.

Wij mogen de bespreking der voordeelen van coöperatie niet besluiten, zonder nog even de aandacht te schenken aan wat te dezen aanzien vooral door Treub op den voorgrond is gebracht.

In zijn in 1898 verschenen brochure¹⁾ zegt Treub :

„Maar achter het bij elke soort van coöperatieve vereenigingen verschillend hoofddoel ligt een bij alle coöperatieve vereenigingen gelijk nevendoel, of liever behoort bij alle coöperatieve vereenigingen zulk een voor allen gelijk nevendoel te liggen; want ook hier geldt,

¹⁾ T. a. p. pag. 25 e.v.

helaas ! dat het niet allen koks zijn die lange messen dragen. Dit nevendoeel is, de leden niet alleen te helpen in de bevordering van hun onmiddellijk belang, maar hen ook te steunen voor het vervolg, hen krachtig te maken voor de toekomst, door middel van het in en door de vereeniging bijeenbrengen van kapitaal, dat kan worden besteed ter bevordering van hunne belangen en die van hun klasse of stand.

Zooals ik in het begin van dit geschrift zeide, steunt de coöperatie op het denkbeeld, dat ieder der deelnemers zijn eigen belangen bevordert door het bevorderen van het belang van alle deelnemers gezamenlijk en dat zodoende, naarmate de coöperatie op ruimer schaal wordt toegepast, zij ook wordt een maatschappelijk verschijnsel waarbij het *algemeen* belang wordt gebaat. Daarbij nu dacht ik niet zoozeer aan de groote verscheidenheid van directe doeleinden, die met de coöperatie kunnen worden bereikt, als aan den algemeenen karaktertrek van de coöperatie, een bij uitstek geschikt middel te zijn tot kapitaalvorming in handen van de weinig of niet-bezittenden."

De schrijver bestrijdt verder de voorstelling als zoude de hedendaagsche maatschappij het verschijnsel te zien geven van een steeds verder gaande opeenhooping van kapitalen in handen van een steeds kleiner wordend aantal groot-kapitalisten. Dit moge waar zijn voor de leiding over het kapitaal, het geldt zeker niet voor het kapitaalbezit. Juist doordat bijna alle groote ondernemingen worden gegoten in den vorm van een naamlooze vennootschap, komt het kapitaalbezit in meerdere handen. Hij vervolgt :

„Welnu, deze eigenschap van de naamlooze vennootschappen om de door den vooruitgang in de techniek en de organisatie der ondernemingen noodig geworden samentrekking van de leiding der kapitalen, te doen gepaard gaan met een verspreiding van het kapitaalbezit, — deze eigenschap bezit de coöperatieve vereeniging in een nog veel hoogere mate. Bij de naamlooze vennootschap zijn de deelen die het geheel vormen, ieder op zich zelf reeds betrekkelijk groot ; daar zijn het — behoudens uitzonderingen — kapitalisten die van hun vermogen een deel in deze, een ander deel in gene onderneming beleggen ; bij coöperatieve vereenigingen zijn de aandeele als regel aanmerkelijk kleiner en worden zij bovendien gewoonlijk slechts voor een deel terstond gestort ; het grootste deel wordt langzamerhand uit de winstaandeelen van de toegetredenen aangevuld.

Het is geen uitzondering, dat bij coöperatieve vereenigingen de aandeele niet grooter zijn dan f 5.— of f 10.—, dat begonnen wordt met stortingen op die aandeele van f 0.50 of f 1.— en dat het meerdere jaarlijks bij gelijke sommen uit de winstaandeelen der leden aangevuld wordt. Op deze wijze worden langzamerhand en haast ongemerkt door de coöperatie kapitalen gevormd, die in zeer kleine deelen zijn verspreid over een groot aantal deelgerechtigden en waar-

van de leiding in handen van de besturen der vereenigingen wordt samengehouden. Men kan de werking van de coöperatie in dit opzicht vergelijken met het werk van een mierenkolonie bij het maken van haar nest. Door ieder wordt een bijna onzichtbaar klein deel aangedragen, en toch wordt door die kleine deeltjes in betrekkelijk zeer korten tijd een geheel gevormd, dat in vergelijking tot de krachten van de vormers reusachtig mag heeten."

Wij mogen gerust constateeren, dat dit door Treub zoo hooggeschatte nevendoel in de landbouwcoöperatie dikwijls is verwaarloosd en meer op de directe voordeelen is gelet, al is dan ook door sommige vereenigingen langs den weg der aangroeiende winsten een niet onbeteekenend kapitaal voor de leden bijeengebracht. Dat aan deze zijde niet de meeste aandacht werd geschonken ligt bij een maatschappelijke klasse, die niet tot de allerarmsten behoort, voor de hand. Letten wij echter op het aantal eigen zuivelfabrieken, graanmalerijen, veevoederfabrieken, stroo-karton-, aardappelmeel-, suikerfabrieken, centrale- en dorpsbanken, dan mag gerust worden geconstateerd, dat de economische weerstand der landbouwersstand zeer is versterkt.

HOOFDSTUK IV.

De coöperatieve en de winst beoogende onderneming.¹⁾

Wij leerden in het vorige hoofdstuk de voordeelen kennen, die de coöperatie den leden biedt en wel de verkorting van den weg van producent naar consument, de contrôle op het product, de bereiking van de voordeelen van het grootbedrijf, het tegenwicht tegen monopolie's en het doen sparen. Hiermede is niet gezegd, dat een winstbeoogende onderneming deze voordeelen niet kan bieden, de practijk leert het tegendeel. Door vele grootondernemingen met filialen is de weg van producent naar consument zeer verkort, menig fabrikant van veevoeder stelt zijn cliënteel gratis in de gelegenheid van de contrôle der landbouwproefstations gebruik te maken, het filiaalstelsel der kunstmesthandelaren biedt menig kleinbedrijf de gelegenheid zijn meststoffen in te koop en op condities, die die der grootbedrijven evenaren, menig grootbedrijf bond zeer ten voordeele van zijn cliënteel den strijd aan met de monopolie's en tenslotte kan het bonnenstelsel een vorm zijn van teruggave van een deel van de winst en zoo doen sparen. Evenwel, men merke het verschil, de coöperatie biedt die voordeelen door den wil der leden, de particuliere onderneming kan die bieden, doch slechts door den wil van den ondernemer, die dikwijls niet genegen zal zijn, die voordeelen aan zijn cliënteel of leveranciers aan te bieden. Doel toch der coöperatieve onderneming is juist de bereiking van die voordeelen, doel van de particuliere onderneming is de winst.

In zijn in 1919 verschenen, sedert tweemaal herdrukte werk : „Kapitalismus & Sozialismus”, dat ook ten onzent een gunstige ontvangst vond en werd besproken door Prof. Verrijn Stuart in de Economist van 1919 (blz. 514) stelt Pohle tegenover elkaar de productie door de Erwerbswirtschaft en die door de Konsumgenossenschaft. Er is geen reden zich *te dezen aanzien* tot de Konsumgenossenschaft

¹⁾ De meer gebruikelijke onderscheiding in „coöperatieve en speculatieve” onderneming schijnt mij taalkundig onjuist.

te beperken, al is hiertoe schijnbare aanleiding. Door het zelf ter hand nemen toch van de ondernemerstaak, wordt door haar de winst geheel uit de samenleving weggenomen. Deze consequentie moge, met name door „burgerlijke” vereenigingen als b.v. „Eigen Hulp” al niet gewenscht worden, er aan ontkomen doet men niet. Hoe geheel anders de vereenigingen van ondernemers, de producentenvereenigingen, met uitzondering van de arbeiders-productievereenigingen, die allen het bestaan van zelfstandige winstnaja-gende ondernemingen vooropstellen en tot grondslag van haar bestaan hebben. Er bestaat dus een sterke tegenstelling tusschen de consumtieveereenigingen en de productieveereenigingen, echter kunnen de laatsten niet worden gebracht tot de „Erwerbswirtschaften”, de winstnaja-gende ondernemingen, want zij mogen al beoogen de winst harer leden te vergrooten, zij mogen de winst als maatschappelijk verschijnsel niet ontkennen, qua onderneming jagen ook zij geen winst na, plegen zoo te worden ingericht dat, hetzij geen ondernemingswinst ontstaat, hetzij deze direct weer verdwijnt naar de leden. Zij gaan dus uit van het bestaan van „Erwerbswirtschaften”, doch kunnen zelf hiertoe niet worden gebracht.

Men late zich in dezen niet verleiden door het feit, dat vele coöperatieve vereenigingen schijnbaar winst maken, dit doen de consumentenvereenigingen ook. Verkoopt een vereeniging tegen marktprijzen, koopt zij in tegen marktprijzen dan ontstaat ook bij een coöperatie winst, die evenwel direct weer verdwijnt naar hem van wien zij genomen is, beter nog : aan wien zij verdiend is, den klant bij de aankoopvereeniging, den leverancier bij de verkoopvereeniging.

Liever dan in het maken van de winst, zouden wij het criterium dan ook leggen in de bestemming van de ondernemerswinst ; bij de Erwerbswirtschaft is deze voor den ondernemer, bij de Genossenschaft voor den klant of leverancier, die wel samenvalt met den ondernemer, doch de verdeeling vindt veelal plaats niet naar de mate van zijn werkzaamheid als ondernemer, doch als klant, respectievelijk leverancier.

Een afzonderlijke positie nemen hier de arbeiders-productievereenigingen in, welke winstnaja-gende lichamen zijn, waarin arbeider en ondernemer samenvallen.

Wanneer wij dan ook hier verder de redeneering van Pohle volgen, willen wij daarbij vooraf opmerken, dat onzes inziens de

redeneering zich niet behoeft te beperken tot de consumtievereenigingen alléén.

„Iedere productie”, aldus Pohle, „brengt technisch en commercieel risico mede, dit risico kan worden gedragen door afzonderlijke producenten, die voor eigen rekening ten behoeve van anderen goederen voortbrengen of diensten presteeren, het kan ook worden gedragen door vereenigingen van consumenten, die in eigen bedrijven ten behoeve harer leden laten produceeren. Daarop berust het onderscheid tusschen „erwerbswirtschaftliche” en „konsumgenossenschaftliche” productiegewijze.

De drijvende kracht bij de „erwerbswirtschaftliche” productiewijze is het streven naar winst. Hierin ligt haar maatschappelijke kracht, onder sommige omstandigheden ook haar moreele zwakte, aangezien de zucht ontstaat door moreel bedenkelijke middelen de winst te vergrooten.

De coöperatieve productiewijze is steeds een dekking van behoeften tegen kostprijs.”

Naar onze meening heeft Pohle hier het groote onderscheid tusschen particulier en coöperatief bedrijf juist aangegeven, al kunnen wij hem niet volgen wanneer hij daarna bewijst hoe de eerste ook voor den consument de beste is.

Juist de door Pohle reeds als mogelijk aangegeven excessen die het gevolg waren van het najagen van winst, hebben aanleiding gegeven tot het ontstaan der coöperatie's: de slechte kwaliteit en te hoogen prijs, het verderfelijk credietstelsel, gaf aanleiding tot het stichten der coöperatie van Rochdale, al heeft hiernaast ook het streven zelf een deel der winst te bemachtigen, invloed gehad; schromelijke knoeierijen in de veevoederbereiding en in den kunstmesthandel, gepaard aan een credietstelsel dat den keuterboer geheel afhankelijk maakte van den dorpshandelaar, werden eerste aanleiding tot het stichten der aankoopvereenigingen; de willekeurige prijszetting der fabrieksaardappelen door de trust van aardappelmeelfabrikanten riep de eerste coöperatieve aardappelmeelfabriek in het leven. Dit is een der gewichtigste voordeelen van de coöperatie, waarop wij in het vorige hoofdstuk reeds doelden bij de bespreking van de coöperatie tegenover de trust, n.l. dat zij het particulier bedrijf aan banden houdt, daar waar dit van zijn positie misbruik zou kunnen maken.

De particuliere onderneming bestaat om haar zelfs wille, de coöperatieve slechts om der wille van haar cliënteel of haar leve-

ranciers, haar belangen kunnen in het algemeen niet tegen die der cliëntelee indruischen, vallen er noodwendig mee samen.

Dat ook Pohle deze gewichtige rol der coöperatie erkent, zagen we reeds boven. Volgen wij den schrijver thans verder, dan zien we hem betoogen hoe er oorspronkelijk eenheid was van producent en verbruiker, hoe echter geleidelijk derden tegen betaling productief werk verrichten en in de laatste eeuw zich ook de „konsumgenossenschaftliche” productiegewijze ontwikkelt, doch de „erwerbswirtschaftliche” de meesteres blijft om tweeërlei redenen :

Taak van den producent is, zich aan te passen aan de behoefte, welke laatste in een samenleving, die gebaseerd is op de persoonlijke vrijheid van ieder om te weten welke behoeften hij wil bevredigen en op welke wijze hij dit wil doen, voortdurend sterk wisselt. Merkwaardig is dan ook wel, dat de consumtieveeringen zich steeds wierpen op die artikelen, waaraan de behoefte weinig wisselt: de dagelijksche levensbenoodigdheden, welke ook niet aan mode onderhevig zijn.

Bij het ontstaan evenwel van nieuwe behoeften is het voldoende wanneer één, of hoogstens enkele personen de overtuiging krijgen van het bestaan der nieuwe behoefte en bereid zijn hun arbeidskracht en vermogen in dienst te stellen van de nieuwe productie; om hetzelfde doel in den vorm van coöperatie te bereiken, moeten veel personen samengebracht worden en tot gemeenschappelijk handelen worden vereenigd. Als voorbeeld noemt Pohle het verzekeringswezen, een gebied dat zich oogenschijnlijk zeer voor coöperatie leent, doch waar de ervaring leert, dat nieuwe vormen van verzekering steeds door vennootschappen worden ondernomen. De conclusie is: de rol van pionier der maatschappelijke vooruitgang vervult in onze samenleving de „erwerbswirtschaftliche” productiewijze.

De tweede reden waarom Pohle de coöperatieve bedrijfsvorm achterstelt bij de winstbeoogende is, dat de eerste een ambtenarenbedrijf is, waar de prikkel van het eigenbelang ontbreekt, zoodat aan de meest economische inrichting der productie dikwijls veel zal haperen.

Tegen de redeneering van Pohle valt weinig in te brengen, het is slechts de vraag of daarom het winstnajagende bedrijf te verkiezen is boven het coöperatieve.

Dat het particuliere bedrijf dikwijls de rol vervult van pionier kan worden toegegeven. In een lezing voor de Federatieve Neder-

landsche Zuivelbond¹⁾) noemde de heer Tj. Kuperus als argumenten, aangevoerd tegen de coöperatie, de volgende :

- 1e. de coöperatie geeft geen nieuwe ideeën aan, maar tracht alleen bestaande zaken te verdringen ;
- 2e. de beproefde en ervaren handelman wordt verdrongen door ambtenaren, die geen verbeteringen zullen aanbrengen en geen nieuwe kanalen zullen zoeken, daar het eigenbelang ontbreekt ;
- 3e. de individueele eigenschappen en persoonlijke energie worden gedood en de noodzakelijke concurrentie wordt uitgeschakeld.

Kuperus bestrijdt het eerste argument als volgt :

„Ten opzichte van sub 1 moet worden toegegeven dat door de coöperatie geen nieuwe ondernemingen ontstaan, maar ontkend moet worden dat de coöperatie geen nieuwe ideeën aan geeft.

Het is juist de coöperatieve bedrijfsvorm, welke in de maatschappij geheel nieuwe toestanden doet geboren worden, waardoor een belangrijke wijziging ontstaat in de opvatting van den producent omtrent de taak welke hij in de maatschappij te vervullen heeft, daar door het gezamenlijk behartigen van gemeenschappelijke economische belangen een streven naar verbetering van de kwaliteit en naar verhooging van de opbrengst der producten ontstaat, waarbij allen worden betrokken, die tot het welslagen der coöperatie ernstig medewerken.

En dit streven, waarbij het gevoel van saamhoorigheid niet kan worden gemist, geeft aanleiding tot tal van nieuwe ideeën, waardoor vele nieuwe gezichtspunten worden geopend, hetgeen weder tengevolge heeft dat ruimere opvattingen zich baan breken, waardoor geheel gewijzigde maatschappelijke toestanden ontstaan.”

Hoe gaarne wij dit betoog van den sympathieken voorvechter voor coöperatie ook onderschrijven, het doet niets af aan de bewering van Pohle, dat daar waar het betreft de vervulling van nieuwe behoeften het particuliere bedrijf de pioniersrol vervult. Zelfs Gide ²⁾) komt tot de onderscheiding in :

- a. de individueele onderneming voor alle nieuwe behoeften of voor behoeften, die zonder nu geheel nieuw te zijn, slechts voorzien in ieders persoonlijke smaak, zooals de kunstnijverheids-ondernemingen ;
- b. de coöperatieve onderneming, die strekt tot voorziening in de behoeften van het groote verbruik van alles wat van gelijken aard is, hoewel natuurlijk ook daarbij ieders smaak mede beslist ;
- c. de publieke onderneming gedreven door de Staat, de provincie of de gemeente voor algemeen noodzakelijke behoeften.

¹⁾ Tj. KUPERUS. Coöperatie, ambtenaren en Persoonlijkheid. Lezing in de algemeene vergadering van den F. N. Z. op 14 Aug. 1918 te Amsterdam.

²⁾ T. a. p. pag. 259.

Ook heeft Pohle gelijk, wanneer hij beweert, dat de coöperatie een ambtenaren-bedrijf is, doch wij gaan niet met hem mee, wanneer hij daaruit de economische minderwaardigheid der coöperatie meent te mogen concludeeren. Het begrip „ambtenaar” heeft vooral in de achter ons liggende crisisjaren, toen de abnormale omstandigheden een leger ambtenaren noodzakelijk maakten en deze dienden te worden gerecruteerd uit velen voor hun taak niet voldoende onderlegd, een wrange bijsmaak gekregen, doch ook reeds voor dien tijd gold de ambtenaar voor velen als de door-niets uit zijn loggen tragen dagelijkschen gang te brengen mensch, aan wien ieder initiatief ontbrak. Wij willen niet beoordeelen in hoeverre deze voorstelling geldt voor een ambtenaar in publieken dienst, zij geldt zeker niet voor de ambtenaren der tegenwoordige coöperatiës, die integendeel dikwijls de stuwende krachten zijn geweest bij den opbouw der moderne coöperatie. In zijn boven aangehaalde rede heeft de heer Kuperus te dezen aanzien het volgende gememoreerd uit de geschiedenis der zuivelcoöperatie :

„Bij de oprichting van de eerste coöp. zuivelfabrieken werd het salaris van den beheerder afhankelijk gesteld van de resultaten van het bedrijf, daar men zich toen niet een ambtenaar kon denken, die zonder deze interesse zijn volle werkkraacht aan de zaak zou kunnen geven.

Er moest een voortdurende prikkel zijn om de kwaliteit van het product op te voeren en om daarvoor steeds den hoogsten prijs te bedingen. Die prikkel moest worden gevonden door het salaris afhankelijk te maken van de prijzen, welke voor de producten werden betaald.

Het lag voor de hand, dat het moeilijk was eene regeling te treffen die beide partijen kon bevredigen, want de coöperatieve bedrijfsvorm liet geen ruimte voor het begrip „winst” en het stellen van „partijen”.

De belangen van den werkgever en werknemer waren één, of — indien deze tegenstrijdig waren— was de toestand onhoudbaar.

Spoedig bleek dan ook, dat de coöp. bedrijfsvorm alleen gediend kon worden door personen, die bij al hun handelingen steeds het belang van de vereeniging of het bedrijf op het oog hadden en eigen winstbejag geheel wisten uit te schakelen.

De beheerders werden dientengevolge in het oog van velen gewone ambtenaren tegen een vast salaris, wier hoogste wensch kon zijn : het salaris verhoogd te zien.

Wij vinden deze zienswijze van menschen, welke geheel buiten het coöperatief bedrijf staan, zeer begrijpelijk, maar gevoelen en zien zelf de betrekking zoo geheel anders, daar het welslagen van het bedrijf in zoo hooge mate afhankelijk is van den persoon aan wien de leiding is toevertrouwd.

Het eergevoel en plichtsbesef zijn bij velen reeds factoren, die zwaar genoeg wegen om hun taak hoogst ernstig op te vatten, terwijl er zelfs zijn met een naijver, opgewekt door de onderlinge concurrentie, welke voert tot daden, waarmee het coöperatief bedrijf niet wordt gediend."

Hier wordt er reeds op gewezen, hoe moeilijk het is een regeling te treffen met ambtenaren der coöperatie, waardoor zij financieel geïnteresseerd worden bij den gang van zaken, juist doordat er geen plaats is voor het begrip „winst”; de meeste schrijvers bepalen zich dan ook tot het uiten van den wensch de leiders der bedrijven te doen deelen in de voordeelen der coöperatieve onderneming, gaan zelfs zoover, dit een eisch te noemen van coöperatie, ieder te doen deelen in de „winst”, naar de mate waarin hij tot het ontstaan van die winst heeft bijgedragen, doch laten verder de practische uitvoering buiten beschouwing. Treub uit in zijn brochure over den Economischen invloed van de coöperatie den eisch dat zij, die bij een coöperatieve vereeniging meewerken aan het ontstaan van de winst een deel van die winst zullen ontvangen.

Vrage echter: wat is bij een coöperatieve vereeniging winst? Doet men bij een aankoopvereeniging, onverschillig of dit een consumenten- of producentenvereeniging is, den leider deelen in de winst, dan schept men hiermede voor hem een belang de verkoopprijzen zoo hoog mogelijk te houden, wat vooral bedenkelijk is, indien de statuten der vereeniging verplichte afname der benoedigheden inhouden. Deelt bij een verkoopsvereeniging de leider in de „winst”, zoo is hiermede voor hem een belang geschapen de uitbetaling voor de door de leden geleverde producten voorloopig zoo laag mogelijk te laten.

Een andere methode, de ambtenaren te interesseeren bij den gang van zaken, is hun belooning gedeeltelijk afhankelijk te stellen van het bedrag van den omzet. In sommige gevallen is deze methode zeer goed te verdedigen, met name daar waar de vereeniging een product verwerkt, dat weinig schommelt in prijs. Is daarentegen het door de vereeniging verwerkte of verkochte artikel aan groote prijsfluctuaties onderhevig, waarop de leidende ambtenaar geen invloed kan uitoefenen, dan schuilt er eenige onbillijkheid in, het salaris, althans voor een overwegend deel, afhankelijk te stellen van de opbrengst van het product.

Vrij algemeen wordt een zoodanige regeling aangetroffen bij coöperatieve zuivelfabrieken, waar naast een grondsalaris van f 2500.— $\frac{1}{4}$ of $\frac{1}{5}$ % van het aan de leden uitbetaalde melkgeld

pleegt te worden uitgekeerd aan den beheerder. Er schuilt veel goeds in dit systeem, doch het schijnt mij problematisch, dat een zoodanige regeling den beheerder een prikkel kan zijn om uit financieele overwegingen zijn uiterste best te doen. Rekent men eens dat een fabriek jaarlijks verwerkt 8.000.000 K.G. melk. 1) Gelukt het door groote activiteit den melkprijs $\frac{1}{2}$ cent per K.G. op te voeren, wat bij dit artikel een beduidend prijsverschil is, dan zou dit over 8.000.000 K.G. beteekenen f 40.000.—, waarvan $\frac{1}{4}$ % f 100.— bedraagt. Men overschatte daarom de beteekenis van een zoodanige regeling voor het doel de ambtenaren aan te sporen tot ijver, niet. Indien deze eigenschap bij den beheerder niet of in geringe mate aanwezig is, zal zij door een zoodanige tantièmeregeling niet worden opgewekt of aangewakkerd. Mij schijnt de beteekenis van een zoodanige regeling dan ook meer hierin te liggen, dat op deze wijze het welzijn van den beheerder samengaat met dat der leden, dat in op- of neergaande tijden minder gemakkelijk conflicten over de loonregeling ontstaan, daar het salaris in tijden van welvaart voor den boerenstand automatisch rijst, in neergaande tijden evenwel automatisch daalt.

Vrijwel alle tantièmeregelingen hebben dit gemeen, zoowel bij coöperatieve vereenigingen als bij vennootschappen, dat zij kunnen leiden tot minder gewenschte toestanden, tot verwaarloozing van afschrijvingen, te hooge of te lage uitkeering aan de leden en dergelijke. Het gevaar is evenwel uiterst gering, vooral bij een coöperatieve vereeniging waar het lid-bestuurslid, veelal onbezoldigd en in ieder geval niet volgens tantièmestelsel beloond, heeft te waken tegen misbruiken in dezen. Hierbij komt nog iets : dergelijke feiten wreken zich meestal zeer spoedig aan de onderneming ; er is geen reden aan de groote meerderheid der ambtenaren van coöperatieve vereenigingen zooveel kortzichtigheid toe te schrijven, dat zij de kip met de gouden eieren zouden willen slachten.

Is er dus in sommige gevallen een regeling mogelijk den ambtenaar te interesseeren bij den gang van het bedrijf, in vele andere bestaat deze mogelijkheid niet, met name bij een aankoopvereeniging is een zoodanige regeling moeilijk denkbaar.

Uit het bovenstaande bleek, hoe Pohle aan de particuliere

1) Blijkens het jaarverslag van den Bond van Coöp. Zuivelfabrieken in Friesland over 1922 verwerkten van de 87 aangesloten fabrieken 3 meer dan 8.000.000 K.G. melk, 10 meer dan 7.000.000 K.G., zoodat een fabriek van 8.000.000 K.G. een der grootsten is.

onderneming den pioniersrol toeschreef en Gide, dien wij overigens in velerlei opzicht den antipode van Pohle mogen noemen, ook voor voorziening in alle nieuwe behoeften of behoeften die slechts voorzien in ieders persoonlijken smaak, het particuliere bedrijf het aangewezen acht en zonder twijfel zal voor de particuliere liere onderneming steeds een plaats in de samenleving blijven.

Een geheel andere vraag is het evenwel, of het op één bepaald gebied gewenscht is, dat naast de coöperatieve, particuliere ondernemingen bestaan. Deze vraag heeft heel wat pennen in beweging gebracht en is meermalen het onderwerp geweest van debatten in vergaderingen van landbouwmaatschappijen. De argumenten der voorstanders van coöperatieve naast particuliere ondernemingen hebben het ambtenaren-beheer der coöperatieve vereenigingen tot uitgangspunt. Zij betoogen, dat bij het bestaan van enkel coöperatieve ondernemingen de energie te weinig wordt geprikkeld, dat juist het bestaan van particuliere ondernemingen den beheerder eener coöperatieve vereeniging dwingt zich schrap te zetten, wil hij in den concurrentiestrijd niet de mindere zijn. De resultaten van de particuliere ondernemingen zouden het contrôlemiddel zijn op het werk der coöperatieve. Men ging zoover de prijzen van de door een coöperatieve vereeniging afgeleverde waar, of van door een coöperatieve vereeniging verkochte producten te vergelijken met diezelfde prijzen in particuliere ondernemingen. Afgezien van het feit, dat geen twee ondernemingen onder gelijke omstandigheden verkeerden en men derhalve op deze wijze nooit een geheel juiste vergelijking krijgt, is ook de vraagstelling fout. De vraag is niet : wat betaalt, respectievelijk vraagt de particuliere onderneming in vergelijking met de coöperatieve, doch : wat zou deze betalen, respectievelijk vragen, indien daarnaast niet de coöperatieve onderneming bestond. Boven schetsten wij, hoe dikwijls de coöperatieve onderneming de particuliere aan banden houdt, de gevallen waarin de particuliere onderneming de prijzen regelt naar die der coöperatieve zijn te talrijk om op te noemen en in schijn is dan dikwijls de particuliere onderneming de krachtigste, doordat zij soepeler is, gemakkelijker kan schipperen ; de coöperatieve onderneming is bij de uitbetaling voor de door haar verwerkte of verkochte producten of bij de verrekening van de door haar aangekochte benodigdheden tot de strengste rechtvaardigheid gehouden, de particuliere kan in dezen wat geven en nemen, betaalt meer dan eens aan den handigen leverancier meer dan aan

hem, die alles over den kant laat gaan, verkoopt den goedgebloo-
vigen boer dikwijls duurder dan zijn afdingenden buurman. Zeer
illustratief is in dezen het optreden van particuliere stremsel-
fabrikanten, die, toen zij door het werk van de coöperatieve strem-
sel- en kleurselfabriek in Friesland hun afzetgebied geducht zagen
inkrimpen, de stremsel in Friesland aanboden voor f 0.80. Tege-
lijkertijd evenwel bedroeg hun vraagprijs in Utrecht en Noord-
Holland f 1.45 en werd het verlies in Friesland dus door den Noord-
Hollandschen kaasboer betaald. Dat, eenmaal de coöperatieve
stremselfabriek op deze wijze aan den grond gewerkt, de prijzen-
politiek snel zou worden gewijzigd, is duidelijk. De strijd ontwik-
kelde zich evenwel anders: de coöperatieve stremselfabriek ging
ook in Utrecht en Noord-Holland zijn waar aanbieden en bracht op
deze wijze den strijd in geheel andere banen.

Wordt evenwel de strijd op deze wijze gestreden, gaat de par-
ticuliere onderneming met zijn prijzen hetzij tijdelijk, hetzij plaat-
selijk beneden die der coöperatieve of met haar uitbetalingen daar-
boven, dan stelt de coöperatie hooge eischen aan haar leden, met
name aan hun trouw, dan ziet men al te dikwijls het verschijnsel,
dat een deel der leden overgaat naar de particuliere onderneming
en zoo de eigen vereeniging afbreuk doet.

In een rede, die schrijver dezes hield in de algemeene vergadering
der coöperatieve vereeniging tot aankoop en bewerking van land-
bouwbenoodigdheden voor Friesland op 14 October 1921, werd er
op gewezen, hoe vele leden handelden als iemand, die op een af-
deulingsvergadering dezer vereeniging zeide: Ge kunt wel wat
praten, doch als de coöperatie een kwartje duurder is, wat bomt
mij dan de coöperatie", en de instemming waarmede vele landbouw-
bladen toen ter tijd die woorden citeerden, bewijst al te duidelijk,
hoe algemeen de ontrouw aan de eens gekozen coöperatieve be-
drijfsvorm is.

Het is juist hierom, dat ik meen dat de particuliere onderneming
naast de coöperatieve moet bestaan: een deel der menschheid,
een deel onzer landbouwers, mist de kracht tot coöperatieve trouw,
hoort krachtens aard en aanleg niet thuis in een coöperatieve ver-
eeniging.

Het is voor warme voorstanders van coöperatie een uitermate
pijnlijk besef, wanneer zij bedenken hoe dikwijls de coöperatieve
onderneming de particuliere aan banden houdt, dat ook zij die van
verre staan, die geen lid zijn en geenerlei verplichting op zich ne-

men, te dezen aanzien van het werk der coöperatieve vereeniging profiteeren. Begrijpelijk is dan een streven ook deze buitenstaanders tot de vereeniging te trekken, doch men bedenke, dat te dezen aanzien haastige spoed zelden goed is, dat menige vereeniging die een onnatuurlijke groei meemaakte en daarop zich inrichtte, thans lijdt onder de gevolgen van den ontrouw van hen, die er krachtens hun aard niet thuis hooren. De coöperatieve beweging — aldus een der wekelijksche spreuken in Het Coöperatieve Nieuws — lijdt veel meer door de ontrouw van hare leden, dan door de aanvallen van hare tegenstanders.

Niet dus om door den concurrentiestrijd de energie van de coöperatie-ambtenaren te prikkelen, noch om een contrôle te hebben op het beleid van dien ambtenaar is naast de coöperatieve de particuliere ondernemingsvorm noodzakelijk, doch omdat de coöperatie geen plaats biedt voor hem, die door zijn aanleg niet in staat is eigen oogenblikkelijk voordeel op te offeren ten bate van de klasse waartoe hij behoort en ook ten bate van zijn eigen voordeel in de toekomst. Zeer juist werd de grens tusschen coöperators en niet-coöperators getrokken door Th. van Welderen baron Rengers in zijn boven gemeld artikel, waaruit wij ons veroorloven nog het volgende te citeeren :

„De coöperatie is in mijn oogen geen algemeen heilmiddel ; soms echter bewijst zij uitstekende diensten en soms is zij kortweg onmisbaar. Haar ondergrond is steeds het verwerven van voordeelen ; wanneer geen voordeel wordt verwacht gaat niemand coöpereren : maar bovendien moet in de coöperatie een bewuste sociale drijfveer voorkomen ; dat element is even onmisbaar als juist commercieel beleid ; leden en bestuurders moeten bereid zijn om iets van hun volledige vrijheid ter wille van de samenwerking op te offeren ; zij moeten bereid zijn om naast hun eigen belang ook dat van economische soortgenooten te bevorderen. Bij beheerders kan dat offer soms nog al iets van hun geestkracht en zelfbeheersching vorderen ; is men hiertoe niet bereid krachtens zijn aard of zijn inzicht, is men te individualistisch aangelegd, dan moet men zijn werkkring niet in de coöperatie zoeken. Voor een gezonde coöperatie is die factor van gemeenschapsgevoel onmisbaar ; een coöperatief bedrijf, waarin bestuurders en leden niets anders zien dan een zuivere handelsvorm, waarbij inplaats van één koopman of fabrikant tien, twintig, honderd individueele kooplieden of fabrikanten optreden, kan niet blijven bestaan ; het verbindingsmiddel tusschen de leden is dan van te weinig degelijke samenstelling om harde slagen te kunnen verduren en de groep bijeen te houden teneinde betere omstandigheden af te wachten.

In tegenstelling met den vorm van een naamlooze vennootschap komt

in de coöperatieve bedrijfsvorm het persoonlijk element sterk naar voren. Bij de naamlooze vennootschap bestaat geen andere band tusschen de vennooten dan dat ze te zamen geld bijeen brengen om daarmede voordeel te behalen. Het persoonlijk element heeft zoo weinig te beduiden, dat de personen der deelnemers kunnen wisselen zonder dat de bestuurders of de andere deelnemers daarvan afweten. De bestuurder kent meestal zijn lastgevers niet persoonlijk. In de coöperatieve vereeniging, in de productieve meer dan in de aankoop- of de credietvereeniging, maar toch ook bij de laatste in zekere mate, wordt van de leden behalve de geldelijke ook een directe, den persoon des deelnemers in beslagnemende medewerking tot het bereiken van het doel gevraagd. Deze persoonlijke deelname aan het bedrijf, deze directe aanraking van de leden met het gemeenschappelijk orgaan verleent de onderlinge verhouding der deelnemers en de verhouding van deze tot de vereeniging een karakter, dat zeer verschilt van de onpersoonlijke verhoudingen in een vennootschap. In een coöperatie kan een bestuurder zichzelf op het gebied van den economischen arbeid als individu nooit in die mate uitleven als dit een alleenstaanden fabrikant of den directeur eener vennootschap mogelijk is; hij zal terwille van het doel zichzelf voortdurend moeten beheerschen en in hooge mate rekening moeten houden met de inzichten en neigingen van de bestuursleden en leden. Wie een individualistische ontplooiing van zijn economische hoedanigheden nastreeft, zal zich in de coöperatie minder gemakkelijk thuis gevoelen. Wie meer overhelst naar het standpunt, dat in het economische streven tenslotte ter wille van het individu, de gemeenschap offers mag vragen zal in de coöperatie een deel idieele maatschappelijke verlangens kunnen bevredigen. Dientengevolge is echter in commercieel opzicht de coöperatieve bedrijfsvorm minder soepel, minder gemakkelijk zich aan gewijzigde omstandigheden aanpassend dan de particuliere en een minder goede basis voor spontane energie. Voor een harmonischen vooruitgang zijn beide categorieën van mannen noodig; ik stel den één niet boven den ander; ik wijs er slechts op dat de karakteraanleg zal bepalen of men geschikt is voor coöpereren of niet."

Een nieuw element werd in den strijd over de vraag: alleen coöperatieve of coöperatieve naast particuliere ondernemingen, gebracht door den heer Rauwerda in zijn bekende Landbouwkroniek in de Leeuwarder Courant, waarin deze schrijver betoogt, dat bij den coöperatieven bedrijfsvorm het bedrijf, dat staat aan de grens der rentabiliteit, of liever nog deze grens reeds eenigermate overschreed, het marginale bedrijf, niet verdwijnt, aangezien de meter van de rentabiliteit, de winst, ontbreekt. Wij kunnen deze stelling niet onderschrijven. De schrijver kwam waarschijnlijk tot zijn zienswijze door de meening, dat de winst de eenige meter is voor de rentabiliteit. Bij de coöperatieve vereeniging vinden wij echter een zoo-

danige meter in de berekende of uitbetaalde prijzen. Op een dergelijke argumentatie antwoordde in een debat op het 74e Landhuishoudkundig congres de heer Rauwerda bij interruptie, dat dan eerst na jaren het niet rendabele blijkt. Ook bij een winstbeoogende onderneming is dit het geval, geen ondernemer zal uit een verliescijfer in het eerste of tweede balansjaar der onderneming tot onvoldoende rentabiliteit mogen besluiten, moet hij door financieele omstandigheden reeds dan zijn onderneming opgeven, dan is dat in vele gevallen te betreuren.

Nauw verband met de vraag: of alléén coöperatieve of coöperatieve naast particuliere ondernemingen, hangt samen de kwestie van de samenwerking tusschen coöperatief en particulier bedrijf, welk vraagstuk onder méér werd behandeld, zoowel op het 73e als op het 74e Landhuishoudkundig congres. Op het eerste trad op als inleider-voorzitter van zoodanige samenwerking de heer B. J. Schurer, op het tweede als inleider-tegenstander de heer J. A. Geluk.

De beantwoording van die vraag hangt ten nauwste samen met het standpunt, dat men inneemt ten aanzien van de particuliere onderneming. Is men, zooals de heer Geluk, van meening, dat het coöperatief bedrijf voor den boerenstand is aan te bevelen boven het particuliere en er op moet worden gewerkt, dat handel en industrie uit de landbouwproductie wordt teruggedrongen, dan is daarmede samenwerking tusschen particulier en coöperatief bedrijf veroordeeld, omdat deze samenwerking het particulier bedrijf, waartegen dient te worden geageerd, versterkt en men hiermede een deel van onze landbouwende bevolking de voordeelen van de coöperatie onthoudt.

Anders wordt evenwel de zaak, indien men meent dat de tijd nog verre van rijp is voor uitsluitend coöperatieve ondernemingen, dat het in het belang der ondernemingen zelf is, indien een deel der landbouwende bevolking van verre blijft staan, een standpunt dat wij boven verdedigden en waarmede het bestaansrecht der particuliere onderneming is verdedigd.

Staat men op dit standpunt, dan valt niet in te zien waarom niet op sommige punten, wij noemen slechts gemeenschappelijk vervoer, gemeenschappelijke aan- en verkoop, samenwerking mogelijk zou zijn, al zijn we ons zeer goed bewust ons hiermede te stellen tegenover de gangbare meening onder het meerendeel der voorstanders van coöperatie.

Sluit door een zoodanige samenwerking de coöperatie hen, die nog niet toetraden, buiten, laat hij hen in de handen der particuliere ondernemers? In geenen deele. Dit zou eerst het geval zijn, wanneer door algeheele samenwerking men kwam tot gebiedsverdeeling. De samenwerking inzake den verkoop van het product tusschen de Friesch-Groningsche Coöperatieve Suikerfabriek en de Centrale Suikermaatschappij brengt toch niet mede, dat de eerste vereeniging haar ledenregister sluit voor verdere toetreding? Of verdwijnt na een zoodanige samenwerking ieder belang voor niet-leden om toe te treden? Is de eigen contrôle daarmede geheel waardeloos geworden? En zelfs gesteld eens, dat ieder belang voor verdere toetreding daarmede ware opgeheven, dat de voordeelen, die de coöperatieve bood boven de particuliere suikerfabriek tot nul waren gereduceerd, is het een schade voor den boerenstand als geheel, indien door die samenwerking het peil van de suikermarkt op een hooger niveau is gekomen? Wij vermogen dit niet in te zien.

Slechts hij, voor wien de coöperatie is geworden tot een star dogma, die uit het oog verliest de allereerste grondslag van coöperatie: het behartigen der stoffelijke belangen harer leden, kan staan tegenover iedere samenwerking tusschen coöperatieve en particuliere ondernemingen. Daarmede is niet gezegd, dat in zoodanige samenwerking geen gevaren kunnen schuilen, zonder twijfel, en een coöperatieve vereeniging mag nooit toestemmen in een samenwerking waarbij zij de rol heeft te spelen van den gehoorzamen dienaar.

De samenwerking heeft in de practijk inderdaad meermalen plaats: wij noemden reeds het geval der samenwerking tusschen de Centrale Suikermaatschappij en de Friesch-Groningsche Suikerfabriek; wij memoreeren verder hoe het Centraal Bureau, zooals beneden zal worden uiteengezet, eenige jaren inzake den kali-import samenwerkte met particuliere ondernemingen, al kwam aan die samenwerking een einde, toen de laatsten meenden, dat de samenwerking moest samengaan met het niet verder uitbreiden van den werkkring van het Centraal Bureau. De Scheepvaartmaatschappij Holland-Friesland wordt in stand gehouden door overigens op gelijk gebied concurrerende particuliere en coöperatieve ondernemingen, die hier inzake vervoer haar gemeenschappelijke belangen dienen, de Coöperatieve vereeniging tot aankoop en bewerking van landbouwbenoodigdheden voor Friesland werkt volgens onge-

schreven regelen samen met haar grootste concurrente, de N. V. Stoommeelfabriek „Fortuna” door bij verdraagden aanvoer elkander wederkeerig grondstoffen te leenen en beide partijen varen er zeer wel bij.

Samenwerking op het eene, sluit strijd op het andere gebied niet uit. Toch kunnen wij den heer G. J. Blink niet volgen wanneer hij in het debat met den heer Geluk op het 74e Landhuishoudkundig congres zegt : 1)

„De boer woont in huizen van particuliere steenen, hout, ijzer, enz., die gebouwd zijn door een particulieren timmerman. Om zijn land staan particuliere hekken met particulier prikkeldraad. Hij gebruikt particuliere machines en werktuigen, zijn paarden dragen particuliere hoefijzers. Zijn kunstmest komt meest uit particuliere mijnen en fabrieken en wordt vervoerd door particuliere scheepvaartondernemingen. Zijn zaaizaad, planten, enz. komen grootendeels van particuliere ondernemers en hij huurt zijn land van particuliere grondbezitters. Zijn producten komen vroeg of laat in handen van particuliere fabrikanten of groothandelaars. Verwerkt of verkoopt hij zijn product coöperatief, dan komt het toch hetzij direct daarna, hetzij bij détailverkoop of bij export in handen van particuliere bedrijven. Waar is nu de grens tusschen het coöperatieve en het particuliere bedrijf? Deze is kunstmatig, want in werkelijkheid loopen zij zeer gemoedelijk dooreen.”

Deze tirade moge een bewonderenswaardige debaters-handigheid zijn, die den spreker de lachers op zijn hand bracht — waarmede in een debat veel gewonnen is — zij geeft blijk van een verkeerde vraagstelling. De vraag is niet: is er samenwerking mogelijk tusschen een coöperatieve en een particuliere onderneming in het algemeen, doch: gegeven op een bepaald terrein werken coöperatieve en particuliere ondernemingen, is tusschen die twee samenwerking mogelijk?

Wij concludeeren :

Particuliere en coöperatieve ondernemingen zullen steeds naast elkander bestaan, waarbij de particuliere onderneming zich vooral zal richten op nieuwe behoeften en die behoeften, die voldoen aan ieders persoonlijken smaak, de coöperatieve onderneming op algemeen gevoelde en weinig wisselende behoeften. Ook op gelijk terrein zullen coöperatieve en particuliere ondernemingen naast elkaar kunnen bestaan, aangezien niet ieder mensch krachtens aard en aanleg thuis hoort in het verband eener coöperatieve onderneming

1) T. a. p. pag. 85.

zoodat hier het bestaan van particuliere ondernemingen een voordeel mag worden geacht voor de coöperatieve.

Samenwerking in sommige opzichten tusschen coöperatieve en particuliere ondernemingen, die zich op gelijk terrein bewegen, is zeer goed mogelijk, al sluit een zoodanige samenwerking geenszins algeheele opheffing van de tegenstelling in.

TWEEDE GEDEELTE :

Coöperatieve vereenigen tot aankoop van landbouwbenoodigdheden.

HOOFDSTUK V.

Coöperatieve Aankoopvereeningen en de aard harer onderneming.

In het tweede hoofdstuk bleek, hoe Oppenheimer de coöperatie's verdeelde in Käufer- en Verkäufergenossenschaften. Deze indeeling is onvolledig ; zij biedt geen plaats voor de credietvereening, maar mist een zekere aantrekkelijkheid niet, zij geeft direct aanleiding tot de overdenking van een tegenstelling, zelfs van een belangen-conflict, dat tusschen bepaalde soorten van coöperatie's kan ontstaan.

Tot de groep der koopersvereeningen behooren — de naam geeft het reeds aan — de aankoopvereeningen, waaronder ik in engeren zin zou willen verstaan : die vereeningen, die zich ten doel stellen voor haar leden de benoodigdheden voor hun bedrijf aan te koopen en zoo noodig te bewerken. Met de groote groep der verbruiksvereeningen vormen zij de vereeningen van koopers. Er is dan ook groote overeenkomst in werkwijze en ontwikkelingsgeschiedens van aankoopvereeningen en verbruiksvereeningen. Men merke evenwel het verschil : terwijl de verbruikersvereening in haar ontwikkeling streeft naar de opheffing der zelfstandige ondernemingen en de onderneming geheel ondergeschikt maakt aan haar doel, veronderstelt de aankoopvereening steeds het bestaan van zelfstandige ondernemingen, die gemeenschappelijk een deel van haar werkzaamheden — in casu het aankopen der bedrijfsbenoodigdheden — ter hand nemen.

Een tweede verschil tusschen beide soorten coöperatie's schuilt in den aard van het gekochte ; bij de aankoopvereening : bedrijfsbenoodigdheden, goederen die dienen ter verdere productie, dus kapitaalgoederen, bij de verbruiksvereening genotsgoederen, Het aantal vereeningen, dat zich op beide gebieden beweegt, zoowel de belangen der leden als consument en die als producent tracht te dienen is gering. De Coöperatieve Handelsvereening

van den Noord-Brabantschen Christelijken Boerenbond (N. C. B.) koopt naast veevoeder en kunstmeststoffen tarwebloem aan voor de leden. Groote bezwaren schijnen mij hier niet te schuilen. De Noord-Brabantsche boer bakt voor een belangrijk deel zelf zijn brood en de handel in broodgraan is nauw verwant aan dien in veevoeder, meerdere importeurs voeren beide producten, de handel concentreert zich op dezelfde plaats. Een voorbeeld van meer volledige combinatie van een aankoopvereeniging en verbruiksvereeniging levert de Coöperatieve Handelsvereeniging te Stad Hardenberg, die krachtens art. 3 harer statuten tot doel heeft : „hare leden onvervalschte benoodigdheden van elken aard en van goede hoedanigheden te verschaffen” en krachtens art. 4 om dat doel te bereiken handel drijft in alle benoodigdheden, waarvan de aankoop wenschelijk wordt geacht.

Vrage: is een dergelijke combinatie gewenscht? Oogenschijnlijk valt er iets voor te zeggen : de landbouw-aankoopvereeniging pleegt zich hoofdzakelijk bezig te houden met den aankoop van veevoeder en kunstmeststoffen en nu is een ten plattenlande dikwijls waarneembaar verschijnsel, dat zij, die zich met dezen handel bezig houden, tevens een winkel van kruidenierswaren exploiteeren, vooral in de gebieden van uitsluitend weidebouw. Van de 47 depôthouders der Coöperatieve Vereeniging tot Aankoop en Bewerking van Landbouwbenoodigdheden voor Friesland, wier positie vele punten van overeenkomst heeft met die van een dorpsveevoederhandelaar, exploiteeren 20 tevens een kruidenierswinkel. Het is evenwel wel opmerkelijk, dat bijna al de depôts waar deze combinatie wordt gevonden, behooren tot die met betrekkelijk kleinen omzet en ook die dorpshandelaren, die tevens een winkel exploiteeren plegen niet tot de grootste te behooren. Een zeker streven ten plattenlande, de gunsten te verdeelen is hieraan niet vreemd. Er is hier dus reeds aanleiding tot de veronderstelling, dat bij een zoodanige combinatie een der takken van de onderneming zich niet kan ontplooien. Nog minder gewenscht schijnt mij deze combinatie bij een coöperatieve vereeniging. De dorpshandelaar toch heeft naast zijn cliënteel van landbouwers, die naast veevoeder en kunstmest hun levensbehoeften inkoopen, een in den regel minstens even groote cliënteel niet-landbouwers, arbeiders, handwerkslieden en d.g.l., die slechts levensbehoeften koopen. Wil nu een gecombineerde vereeniging een winkel van verbruiksbenoodigdheden zoo voordeelig mogelijk exploiteeren,

d. i. bij artikelen voor dagelijksch gebruik naar het stelsel van groote omzetten, kleine winsten, dan zal zij ook haar werkkring tot die niet-landbouwers moeten uitstrekken, hen als leden aannemen en schijnt mij de mogelijkheid verre van denkbeeldig, dat door deze toetreding de aankoop van landbouwbenoodigdheden in het gedrang komt.

Heel anders wordt de zaak indien een aankoopvereniging een consumtieartikel gaat verhandelen nauw aan haar bedrijf verwant, ik noemde reeds den aankoop van tarwebloem bij de Handelsvereniging van den N. C. B. Zeer goed denkbaar is ook, dat een graanmalerij zich bezig houdt met het fabricceeren van grutterswaren. Hier zit dan echter een andere bedoeling voor, is het niet in de eerste plaats doel den leden deze producten te verschaffen, doch het bedrijf technisch te vervolmaken, aangezien de fabricage van veevoeder en van grutterswaren uit technisch oogpunt een gelukkige combinatie oplevert, die in particuliere ondernemingen meermalen wordt gevonden. Hier moet dan ook de coöperatie, naast de levering aan de leden, een afzetgebied zoeken op de publieke markt. De boven reeds eerder genoemde N. V. „Burmania”, die economisch een coöperatie is, fabricceert inderdaad naast veevoeder grutterswaren en brengt die in hoofdzaak op de publieke markt.

De zuivere aankoopvereniging houdt zich bezig met den aankoop van kapitaalsgoederen en wel opmerkelijk is het, dat zij zich tot dusverre hoofdzakelijk beperkte tot den aankoop van een deel van het vlottend kapitaal voor den boer: meststoffen, veevoeder, zaaizaden, al valt in den laatsten tijd een poging te ontdekken ook landbouwmachines aan te koopen. De verklaring van dit verschijnsel — den aankoop van bijna uitsluitend vlottend kapitaal — is niet ver te zoeken. Wij hebben boven reeds geconstateerd, hoe een coöperatieve onderneming zich meer zal richten op algemeen gevoelde en weinig wisselende behoeften. Dit geldt niet alleen voor de voortbrenging, het geldt ook voor de distributie. De particuliere onderneming daarentegen zal zich vooral richten op die behoeften, die voldoen aan ieders persoonlijken smaak en op de niet geregeld terugkeerende behoeften. Wat nu den aankoop van het vaste kapitaal in een boerderij betreft, kan worden geconstateerd, dat hier de behoefte zeer wisselt, men niet te doen heeft met geregeld terugkeerende behoeften en, zoo al niet de smaak, dan toch het persoonlijk inzicht van den ondernemer een zeer belangrijke rol

speelt. Coöperatieve aankoop van paarden en vee is al zeer moeilijk denkbaar.

Iets anders staat het met den aankoop van machines. Ook hier valt zeker al naar grootte van het bedrijf, grondsoort en aard der verbouwde producten wisseling van behoefte te constateeren, ook hier heeft men niet te doen met zeer geregeld terugkeerende behoeften, maar toch kan worden geconstateerd, dat een eens in de practijk beproefd gebleken werktuig een ruim afzetgebied vindt. Het feit evenwel, dat een machine eenige jaren aaneen gebruikt kan worden, maakt al direct, dat de coöperatieve aankoop van groote landbouwwerktuigen slechts daar kan slagen, waar wordt gewerkt over een groot gebied, opdat een regelmatige afname kan worden verkregen. Het gemakkelijkst zal deze aankoop daar slagen, waar reeds een vereeniging werkt over een groot gebied of vele kleine vereenigingen zich verbonden tot een inkoopcentrale. Het vraagstuk van den gemeenschappelijken aankoop van landbouwwerktuigen — wel te onderscheiden van gemeenschappelijken aankoop en gebruik, waar de machine eigendom blijft van de vereeniging — is vooral in studie genomen door de Groninger Maatschappij van Landbouw. In 1913 verscheen een rapport van de hand van de heeren Dr. S. E. B. Bierema en L. H. Mansholt, waarin dit vraagstuk nader onder de oogen wordt gezien. Na een uitvoerige beschrijving van wat te dezen aanzien in Duitschland en Frankrijk is bereikt, concludeeren de rapporteurs :

„Het stichten van een bemiddelingsbureau voor den aankoop van landbouwwerktuigen is wenschelijk, mits dit bureau kan worden een onderdeel van een bestaanden Coöperatieven Bond voor den aankoop van kunstmest en andere benoodigdheden.”

De schrijvers denken zich dus een coöperatieve vereeniging, die niet zelfstandig als kooper optreedt, doch slechts de rol van bemiddelaar speelt. Ik kom beneden op die rol van bemiddelaar in het algemeen terug.

Als directeur der Coöperatieve Vereeniging tot Aankoop en Bewerking van Landbouwbenoodigdheden voor Friesland deed ik eenige ervaring op inzake den coöperatieven aankoop van landbouwmachines, aangezien deze vereeniging sedert een tweetal jaren ook landbouwmachines voor haar leden aankoopt en wel door of zelf te importeeren, of van importeurs te koopen of voor importeurs in consignatie te verkoopen. Waar deze vereeniging werkt over een uitgestrekt gebied, viel het haar gemakkelijker den

aankoop ter hand te nemen, dan menig kleine plaatselijke vereeniging. De coöperatieve aankoop van landbouwmachines is in Nederland nog van geringen omvang en de moeilijkheden, die zich hierbij voordoen zijn niet gering, al zijn zij niet onoverkomelijk.

De tusschenschakel, tusschen groothandelaar-importeur en landbouwer is bij den aankoop van een nieuwe machine veelal de dorpssmid, die voor zijn bemiddeling een provisie geniet van 15 à 17½ %, een bedrag, dat hoog genoemd mag worden. Toch staat de smid dikwijls een deel van deze provisie af aan den landbouwer, niet in geld, doch door een oude machine aan een nieuwe aan te ruilen en voor de oude een te hoogen prijs te berekenen. Deze tusschenschakel zou uit een handelsoogpunt gemist kunnen worden en toch schijnt het mij een onverstandige politiek onze dorpssmeden uit te schakelen. Zij toch zijn de vakkundigen, die geregeld voorkomende kleine reparatiën moeten verrichten en al zullen zij misschien niet weigeren deze te verrichten aan een niet door hen geleverde machine, zij zullen het toch doen met zekeren tegenzin en te vreezen staat een slordige behandeling van zoo'n werktuig. De Bond van smedenpatroons heeft dan ook een vijandige houding aangenomen tegen den verkoop van machines door de Aankoop-vereeniging voor Friesland, doch wijzigde die houding, toen deze vereeniging aan dorpssmeden provisie toekende. Deze provisie bedroeg wel is waar slechts 10 %, dus een lager bedrag dan de smeden van handelaren ontvingen, doch daarvoor wikkeld de vereeniging de financieele aangelegenheden direct met de landbouwers af, terwijl de machines gemonteerd franco werden geleverd. Het feit dat de smeden, zooal niet direct meewerkten, dan toch hun tegenwerking lieten varen, bracht voor de vereeniging een tweede voordeel: de groothandelaren-importeurs, die geen bezwaren hadden tegen den verkoop aan coöperatieve vereenigingen, doch hierin werden weerhouden door de vrees voor een boycot van de zijde der smedenpatroons, traden met haar in verbinding en zoo kon de vereeniging, die dadelijk de afname van een flink kwantum kon garandeeren, alle in de practijk deugdelijk gebleken soorten en merken leveren. Wel is waar is zij daarbij dikwijls gehouden aan den door den importeur vastgestelden „boerenprijs”, doch de winst die aldus overblijft versterkt haar positie en komt in laatste instantie den leden ten goede.

Uit bovenstaande leide men niet af, dat de vereeniging zooveel mogelijk moet trachten aan de vraag naar ieder merk te kunnen

voldoen. Al werkt zij voor de leden, dit behoeft niet te beteekenen, dat zij aan iedere gril van een bepaald lid moet trachten te voldoen. Ieder merk pleegt zijn voor- en nadeelen te bezitten en veel beter schijnt het mij, na zich van de voor- en nadeelen van ieder merk te hebben overtuigd, evenals een particuliere onderneming, slechts één of twee merken te voeren. Dit versterkt in hooge mate een gerechtvaardigd vertrouwen in dit bepaalde merk en in den opzet der geheele onderneming.

Het aankopen van kleine werktuigen, touw, tuigen, paardebitten, zeisen, kettingen en dergelijke, oogenschijnlijk zeer gemakkelijk, aangezien men hier te doen heeft met een geregeld gevraagd, vrij uniform product, heeft een zeer eigenaardig bezwaar, doordat onze landbouwers zich hier dikwijls laten leiden door overwegingen van minder commerciëlen aard. Haast ieder dorp telt onder zijn inwoners wel een eerzame weduwe of invalide, die met den handel in deze kleine benodigdheden in het levensonderhoud voorziet, een groot deel der landbouwers is moeilijk te bewegen — en het pleit niet in hun nadeel — in zoo'n geval deze benodigdheden coöperatief aan te koopen.

Het aankopen van landbouwmachines eischt een vereeniging, die werkt over een groot gebied, willen onze kleine vereenigingen ook dit werk ter hand nemen, zoo schijnt dit niet anders mogelijk, dan door dit gezamenlijk te doen door gebruik te maken van hetzij bestaande, hetzij op te richten centrale organisatie's. Het wil mij voorkomen, dat in sommige streken deze wijze van werken kans van slagen heeft en den dorpssmid als tusschenschakel minder noodzakelijk maakt en wel in die streken, waar aankoopvereenigingen graanmalerijen van eenigen omvang exploiteeren en gebruik moeten maken van de diensten van machinisten en monteurs. In het zomerseizoen, wanneer de malerij weinig werk geeft en de reparatiën van landbouwwerktuigen het drukst plegen te zijn, kunnen dergelijke personen deze reparatiën verrichten.

De centrale organisatie der coöperatieve aankoopvereenigingen in Nederland „Het Centraal Bureau” nam sedert een paar jaren den aankoop van landbouwmachines ter hand. Hoewel ik boven centralisatie in den aankoop bepleitte, schijnt mij hier de centralisatie reeds te ver gedreven. Binnen de grenzen van ons kleine Nederland toch zijn de behoeften reeds zoo wisselend, dat het schier ondoenlijk schijnt hier door één landelijke organisatie aan alle behoeften te voldoen.

Een verder bezwaar tegen coöperatieven aankoop van landbouwwerktuigen werd reeds door de beide rapporteurs van de Groninger Maatschappij van Landbouw voorzien en doet zich scherp gevoelen. Op bldz. 47 van hun rapport lees ik :

„Het is onze overtuiging dat de groote vijand van alle pogingen „om den aankoop van landbouwwerktuigen in betere banen te leiden, „vooralsnog is : een onvoldoende doorgedrongen coöperatiebegrip „onder de landbouwers.”

Ik deed de ervaring op, dat het bloote feit, dat de coöperatieve vereeniging landbouwmachines aankoopt, bij verre na niet voldoende is het gros der leden tot koopen bij eigen vereeniging te nopen, daarvoor is noodig, evenals bij iedere particuliere onderneming reclame en bezoek door vertegenwoordigers, anders wordt al te gretig gehoor gegeven aan verdachtmakingen van de zijde van smeden en handelaren en voert de weg spoedig naar de smakelijke showroom van de particuliere onderneming. Vooral daar waar het voordeel niet direct zichtbaar is, de coöperatieve vereeniging contractueel gebonden is aan een boerenprijs, blijkt dikwijls een groote onverschilligheid ten opzichte van de eigen organisatie.

In hoofdzaak beperkten de aankoopvereenigingen zich dus tot veevoeder en kunstmeststoffen. Zij konden voor dien aankoop drieërlei weg bewandelen : optreden als zuiver bemiddelaar tusschen producenten of handelaren en landbouwers, dus verkoops- en leveringsvoorwaarden bedingen voor haar leden, doch zelf niet koopen ; zij konden zelfstandig koopen en aan de leden weer verkoopen en ten slotte konden zij zelve produceeren.

De eerste wijze van handelen wordt weinig gevonden, in de overgroote meerderheid der gevallen treedt de vereeniging als kooper op. Bij de oprichting van het Centraal Bureau heeft de bedoeling voorgezeten dit lichaam slechts te doen optreden als bemiddelaar tusschen fabrikanten, importeurs en groothandelaren aan den eenen en landbouwvereenigingen aan den anderen kant.¹⁾ De ontwikkeling is echter in andere richting gegaan, het Centraal Bureau treedt thans als geheel zelfstandig kooper en importeur op. Het schijnt trouwens in het algemeen op het gebied van den graan- en kunstmeststoffenhandel uiterst moeilijk de positie van enkel bemiddelaar te handhaven. De lijst van firma's, die zich van

¹⁾ Historisch overzicht over het totstandkomen van het Centraal Bureau uit het Nederlandsch Landbouwcomité. Uitgave van het Nederlandsch Landbouwcomité 1915, pag. 18.

makelaar, agent of commissionair hebben ontwikkeld tot importeurs of althans zelfstandige koopers, is lang. Beginnend met het nemen van partijen „over eigen naam” het z.g. „lippen”, zonder dat men een kooper achter zich heeft, pleegt men meer en meer zijn positie van tusschenpersoon te verliezen.

Zeer veelvuldig komt het voor, dat de vereeniging zelfstandig als kooper optreedt, dit behoeft evenwel nog niet mee te brengen, zooals beneden zal blijken, dat de vereeniging daarmee eenig prijs-risico loopt. Tegenover den verkoper is de vereeniging kooper, niet de individueele leden.

Ten slotte kan de vereeniging zelf gaan produceeren en beperkt de aankoop zich tot den aankoop der grondstoffen. Dit geschiedt bij het overgrootste deel der vereenigingen, die veevoeder aankopen, aangezien deze zelf een malerij exploiteeren. Zonder twijfel behoort het malen nog tot het productie-proces. Alleen doet hier misschien de uitdrukking „zelf produceeren” eenigermate vreemd aan, aangezien door dit deel van het productie-proces, de waarde slechts met een betrekkelijk gering bedrag stijgt, maar toch ligt in dit zelf ter hand nemen van dit — zij het nog zoo bescheiden — deel van het productieproces een groote beteekenis voor onze aankoopvereenigingen, aangezien hierin het allerbeste middel schuilt bedrog te voorkomen. Het vervalschen der grondstoffen — granen — is vrijwel onmogelijk en in ieder geval op het oog te constateeren, doch eenmaal gemalen, laat een bijmenging zich veel minder gemakkelijk onderkennen.

Men onderscheide deze wijze van produceeren wel van die der verbruiksvereenigingen in Engeland, waar de productie door de inkoop-centrale's wordt ter hand genomen, al bestaan ook daar verschillende zelf produceerende vereenigingen als: coöperatieve bakkerijen en slagerijen. In Nederland bleef de eigen productie door de groote inkoopcentrale der landbouwvereenigingen „Het Centraal Bureau” geheel achterwege, ondanks het feit dat een belangrijk deel harer benodigdheden o. a. superfosfaat in Nederland zelf wordt gefabriceerd en een door de gezamenlijke coöperatieve aankoopvereenigingen geëxploiteerde superfosfaatfabriek niet ondenkbaar zou zijn. De enkele jaren geleden te Vlaardingen opgerichte eerste Nederlandsche Coöperatieve Kunstmestfabriek is evenwel niet een zoodanige vereeniging van den tweeden graad, doch heeft de landbouwers direct als lid, al is dan de toetreding van coöpe-

ratieve aankoopverenigingen ook niet uitgesloten. Tusschen haar en het Centraal Bureau bestaat niet het minste verband, al treedt het laatste nu en dan als afnemer op. Zij is niet anders dan een gewone aankoopvereniging, waarbij evenwel het zelf produceeren scherper geaccentueerd is dan in den regel het geval pleegt te zijn.

Een voorbeeld van productie door een centraal lichaam leverde tot voor eenige jaren de Coöperatieve Vereeniging tot Aankoop en Bewerking van Landbouwbenoodigdheden voor Friesland (C. A. F.), die tot leden had kleine aankoopverenigingen in Friesland, die gezamenlijk een meelfabriek in Leeuwarden exploiteerden. Na de reorganisatie dezer vereeniging in 1918 evenwel, hebben deze kleine aankoopverenigingen opgehouden te bestaan en zijn de bij haar aangesloten leden direct lid geworden van de C. A. F.

HOOFDSTUK VI.

Het ontstaan en de ontwikkeling der aankoopverenigingen voor den landbouw.

De ontwikkelingsgeschiedenis der aankoopverenigingen strekt zich slechts uit over een kort aantal jaren. De korte doch juiste schets gegeven door Mr. Meyers in zijn rapport voor de vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek ¹⁾, welk rapport verscheen in 1907, is thans na 16 jaar niet meer in staat een beeld te geven van de snelle ontwikkeling der coöperatie op dit gebied en helaas moet worden geconstateerd, dat onze landbouwstatistiek niet bij machte is, ons te dezen aanzien geheel betrouwbare gegevens te verschaffen; ik meen zelfs te mogen constateeren dat hier vrij grove fouten zijn binnengeslopen.

Art ik el.	Provincie.	Afgenomen alléén van het Centraal Bureau	Totaal omzet volgens de Landbouw- statistiek
		in tonnen van 1000 K.G.	
Kalizout 20 % en 40 %	Overijssel	9038	6465
Patentkali	"	404	340
Kaïniet	"	5587	5523
Superfosfaat	"	1907	1408
Chilisalpeter	"	3111	2582
Kalizout 20 % en 40 %	Utrecht	1003	310
Patentkali	"	45	13
Kaïniet	"	212	154
Superfosfaat	"	422	214
Chilisalpeter	"	427	213
Thomasmeel	"	1024	366

Ik grond deze meening op de volgende overwegingen: De aankoopverenigingen in de verschillende provinciën maken in meerdere of mindere mate gebruik van de diensten van het Centraal

¹⁾ Mr. E. M. MEIJERS. Landbouwcoöperatie in Nederland.
Amsterdam 1907. pag. 11. e.v.

Bureau. Nergens evenwel is de toestand zoo, dat slechts via het Centraal Bureau wordt aangekocht. Bij een vergelijking van de omzetcijfers van het Centraal Bureau met die van de totaal omzetcijfers, zooals onze landbouwstatistiek die geeft, moeten de eerste steeds de laagste zijn. De cijfers van het Centraal Bureau steunen op de boekhouding en zijn absoluut juist. Uit een oppervlakkige vergelijking der cijfers van bovenstaande tabel evenwel blijkt terstond hoe in vele gevallen de cijfers van de landbouwstatistiek te laag zijn.

Nu zijn dergelijke fouten gemakkelijk verklaarbaar, wanneer men bedenkt op welke wijze de cijfers voor de landbouwstatistiek worden verkregen, n.l. door de gegevens aan alle vereenigingen te vragen en hoewel het verslag over den Landbouw in Nederland in 1921, welk verslag deze cijfers over 1920 publiceert, zegt ¹⁾ : „De daartoe gedane pogingen zijn naar wensch geslaagd, zoodat aan de volledigheid der gepubliceerde cijfers weinig ontbreekt”, ben ik zoo vrij deze volledigheid in twijfel te trekken. Wel zullen de meeste vereenigingen de gegevens hebben verstrekt, doch waarschijnlijk vele op een weinig juiste wijze. Voornamelijk die vereenigingen, die geen geregeld bedrijf hebben zullen hier weinig accuraat hebben opgegeven.

Onder voorbehoud dan van de aanvechtbaarheid van de absolute waarde der cijfers, moge hier het indertijd door Mr. Meyers gegeven overzicht, bijgewerkt tot op heden, worden gegeven (tabel 1 en 2). Er is geen reden om aan te nemen, dat de vroeger ingeslopen onjuistheden grooter of kleiner waren dan de tegenwoordig voorkomende, zoodat de cijfers althans op een relatieve waarde aanspraak mogen maken.

Uit tabel 1 blijkt dan, dat vrijwel overal het aantal vereenigingen en eveneens het totaal aantal leden toenam. De groote afname van het aantal vereenigingen in Noord-Brabant tusschen 1913 en 1920 hangt samen met de oprichting van de Coöperatieve Handelsvereeniging van den Noord-Brabantschen Christelijken Boerenbond, waardoor vele kleine vereenigingen een onderdeel dezer groote vereeniging werden.

Hoe belangwekkende gegevens de in tabel 1 opgenomen cijfers ook mogen verstrekken inzake den groei van den coöperatieven aankoop van landbouwbenodigdheden in Nederland, zij zeggen

¹⁾ Pag. XLIV.

TABEL I.

Aantal Coöperatieve Aankoopverenigingen en aantal harer leden
in 1893, 1898, 1903, 1904, 1907, 1910, 1913 en 1920.

	1893		1898		1903		1904		1907		1910		1913		1920	
	Aantal verenigingen.	Aantal leden.	Aantal verenigingen.	Aantal leden.	Aantal verenigingen.	Aantal leden.	Aantal verenigingen.	Aantal leden.	Aantal verenigingen.	Aantal leden.	Aantal verenigingen.	Aantal leden.	Aantal verenigingen.	Aantal leden.	Aantal verenigingen.	Aantal leden.
Groningen . . .	26	900	86	—	99	4810	107	4546	115	5871	127	6673	141	6908	130	6146
Friesland . . .	7	225	17	—	18	987	25	1020	30	2253	30	2858	32	4678	83	7059
Drenthe . . .	14	600	65	—	71	4276	75	4599	92	5916	100	7812	110	9184	101	9246
Overijssel . . .	4	150	25	—	42	3937	50	4207	62	6189	71	7769	78	8390	52	11166
Gelderland . . .	8	350	64	—	77	8024	97	8951	107	11140	118	13785	132	17305	147	20055
Utrecht . . .	—	—	9	—	8	512	7	339	26	981	28	1760	33	1790	26	1813
Noord-Holland.	6	400	25	—	31	2806	56	2870	78	4381	89	5424	96	5195	85	6013
Zuid-Holland .	6	320	30	—	37	1273	57	2068	66	3118	83	3939	101	5389	96	6198
Zeeland . . .	27	1600	44	—	51	3059	67	3620	79	4902	82	5707	93	6812	74	7517
Noord-Brabant.	31	1875	106	—	140	13471	186	14261	202	17707	222	21344	223	23945	77	30850
Limburg . . .	9	560	69	—	74	7212	128	9711	139	11984	151	14050	138	14859	143	13705
Nederland . . .	138	6980	540	—	648	50367	855	56192	996	74442	1101	91121	1177	104455	1014	119768

TABEL II.

Totaal bedrag der coöperatieve aankopen
in 1893, 1898, 1903, 1904, 1907, 1910, 1913 en 1920 (in guldens).

Provincie.	1893	1898	1903	1904	1907	1910	1913	1920
Groningen . . .	113666	609930	1314547	2010866	2988014	3258045	4729343	8845223
Friesland . . .	45451	120626	238869	313439	600957	868696	1359156	5700760
Drenthe	65256	504495	819208	1458895	2119249	2510075	4183470	7428466
Overijssel . . .	21033	311352	861203	1317888	2025607	2675461	4043208	9999919
Gelderland . . .	88967	448630	916282	1322223	1852590	2522326	3992216	12542317
Utrecht	—	49142	72960	87079	421726	847747	1095515	1458792
Noord-Holland .	232937	274530	426541	746454	1053537	1489960	1901903	4339214
Zuid-Holland . .	49365	240865	417647	781126	1869826	3350932	5353439	7155062
Zeeland	322570	533931	690227	1068879	1710011	2008890	2675780	3801272
Noord-Brabant .	247254	728557	1022437	1957875	2650386	3373215	5725944	14633791
Limburg	12656	353058	487201	816996	1309668	1541176	2301989	5510539
Nederland . . .	1199155	4175116	7267122	11881720	18601571	24446523	37361963	81415355

TABEL III.

Verhouding tusschen het aantal landgebruikers ¹⁾ en
leden van Coöp. Aankoopvereenigingen. ²⁾

P r o v i n c i e.	1 9 0 4			1 9 1 0			1920—1921		
	Aantal landge- bruikers.	Aantal leden van Coöp. Aankoop- vereeni- gingen.	Proc. v/h totaal.	Aantal landge- bruikers.	Aantal leden van Coöp. Aankoop- vereeni- gingen.	Proc. v/h totaal.	Aantal landge- bruikers. (1921)	Aantal leden van Coöp. Aankoop- vereeni- gingen. (1920)	Proc. v/h totaal.
Groningen	10206	4546	44.5	12869	6673	51.9	13387	6146	45.9
Friesland	15522	1020	6.6	19409	2858	14.7	21795	7059	32.4
Drenthe	10927	4599	42.1	14578	7812	53.6	15728	9246	58.8
Overijssel	19960	4207	21.1	22474	7769	34.6	23612	11166	47.3
Gelderland	31288	8951	28.6	36076	13785	38.2	37683	20055	53.2
Utrecht	5745	339	5.9	6349	1760	27.7	6713	1813	27.0
Noord-Holland	15550	2870	18.5	16889	5424	32.1	18701	6013	32.2
Zuid-Holland	15350	2068	13.5	17600	3939	22.4	19487	6198	31.8
Zeeland	7353	3620	49.2	9412	5707	60.6	10685	7517	70.4
Noord-Brabant	30091	14261	47.4	32652	21344	65.4	33238	30850	92.8
Limburg	20574	9711	47.2	20864	14050	67.3	20620	13705	66.5
Nederland	182566	56192	30.8	209172	91121	43.6	221649	119768	54.0

¹⁾ Ontleend aan Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw 1923, No. 2. Het grondgebruik in Nederland in 1921.

²⁾ „ „ Landbouwverslagen over 1905, 1911 en 1921.

TABEL IV.

Coöperatieve aankoop van meststoffen en veevoeder
in Nederland in 1907, 1910, 1913 en 1920.
(In tonnen van 1000 Kilo's.)

Art i k e l.	1907	1910	1913	1920
Chilisalpeter	24287	34783	45631	60766
Zwavelzure Ammoniak	2724	3658	5230	4241
Ammoniak Superphosphaat	8889	11555	14676	2776
Stikstofkalk, Kalkstikstof en Kalksalp.	34	146	966	254
Guano en Kunstguano	2079	2153	1800	393
Beenderenmeel	435	576	298	3517
Superphosphaat	43212	62865	76039	80311
Thomasslakkenmeel	65524	76366	126245	72703
Natuurlijke phosphaten	98	—	—	3863
Ruwe Kalizouten (Kaïniet e. a.)	74488	77543	91464	46108
Patentkali	7637	10852	14978	5787
Chloorkali	1061	1343	158	239
Kalizout 20 %	—	—	—	74417
„ 40 %	—	5045	19673	12700
Kalk	15312	21975	25855	22923
Mergel en schuimaarde	2140	2965	3180	6674
Gemengde meststoffen	590	1032	1649	—
Diversen	—	2447	1091	354
Totaal Kunstmeststoffen	248510	315304	428933	398026
Lijnkoeken en Lijnmeel	47416	48707	69809	48021
Raapkoeken en -meel	2765	2650	1964	1136
Grondnotenkoeken en -meel	304	1132	1503	1306
Soyakoeken en -meel	—	2312	5374	1663
Sesamkoeken en -meel	54	83	142	1855
Cocoskoeken en -meel	—	—	—	10943
Palmpittenkoeken en -meel	150	17	302	66
Katoenzaadmeel	1004	1311	1540	109
Mais- koeken en -meel	26756	32784	70699	94801
Rogge en -meel	4471	13615	18698	3303
Tarwe en -meel	1021	837	3397	1810
Gerst en -meel	3232	13209	11910	8855
Haver en -meel	2488	7684	10576	6456
Boekweit en -meel	183	199	312	484
Rijst en -meel	3161	4574	4598	207
Zemelen, Grint, Gries en Grutten	2238	2296	5696	7190
Erwten en -meel	1466	5129	9340	2257
Boonen en -meel	248	432	519	1007
Totaal veevoeder	96957	136971	216379	191469

weinig inzake de beteekenis van dien aankoop tegenover de niet-coöperatieve. Ik heb daarom in tabel 3 tegenover elkander gesteld het totaal aantal landbouwers in de verschillende provinciën en in geheel Nederland en het aantal leden van coöperatieve vereenigingen. Er schuilt een kleine fout in deze vergelijking aangezien de cijfers voor het totaal aantal landbouwbedrijven betrekking hebben op de bedrijven boven 1 H.A. en de aankoopvereenigingen wellicht onder haar leden een enkelen tuinbouwer tellen met een bedrijfje kleiner dan 1 H.A. en tevens een enkelen niet-landbouwer, die uit belangstelling lid werd. De hierdoor ontstane fouten schijnen evenwel te gering om de vergelijking niet toelaatbaar te achten. Uit tabel 3 blijkt dan duidelijk, dat er behalve een absolute toename van de leden van coöperatieve aankoopvereenigingen, tevens een relatieve is, dat de uitbreiding van het ledental van coöperatieve aankoopvereenigingen sneller gaat dan de uitbreiding van het aantal landbouwbedrijven. Aangenomen mag worden, dat ruim de helft van de landbouwers in Nederland lid is van een coöperatieve aankoopvereeniging. Daarmede is evenwel nog niet gezegd, dat ook de helft van het in Nederland aangekochte veevoeder en kunstmest coöperatief wordt aangekocht.

In de eerste plaats koopen lang niet alle leden al hun benodigdheden bij de vereeniging en in de tweede plaats komen de hoogste percentages boeren-leden van vereenigingen voor in de provinciën met de kleinere bedrijven, met uitzondering van Zeeland.

Tabel 2, die een overzicht geeft van de totale bedragen der coöperatieve aankopen in verschillende jaren, heeft waarde tot en met 1913, al geven de cijfers dan ook geen juist beeld van de toename van den coöperatieven aankoop, aangezien geen rekening is gehouden met de verschillen in prijs per 100 K.G. De cijfers voor 1920, vergeleken met die voor 1913, geven echter in het geheel geen juist beeld van den groei van den coöperatieven aankoop in het tijdvak 1913—1920.

Om inzake deze periode eenig nader licht te verkrijgen stelde ik tabel 4 samen, die een overzicht geeft van de hoeveelheden veevoeder en kunstmest, die in verschillende jaren werden aangekocht. Geheel in tegenstelling met de conclusiën, die licht aan de hand van de vorige tabellen zouden kunnen worden gemaakt, geeft de periode 1920 vergeleken bij 1913 een teruggang van den omzet te zien.

Toch is deze teruggang geen maatstaf. Voor de kunstmest-

stoffen is zij in hoofdzaak terug te brengen tot een afname van den aankoop van Thomasmeel ; de aankoop der overige voornaamste kunstmeststoffen nam toe. Weliswaar nam die van kainiet sterk af, doch dit vindt zijn oorzaak in het in den handel komen van 20 % kalizout. De afname van den coöperatieven aankoop van Thomasmeel vindt zijn oorzaak niet in een mindere belangstelling voor den coöperatieven aankoop van dit artikel, doch in het zeer veel geringer gebruik, dat in 1920 van dit artikel werd gemaakt, welk gering gebruik te wijten was aan het feit dat Duitschland nog slechts sporadisch aan de markt was en de prijzen zoo hoog waren, dat menig landbouwer het gebruik matigde of een jaar uitstelde. Bovendien werden nog groote moeilijkheden met den geregelde aanvoer ondervonden.

Ook de tabel voor veevoeder geeft voor 1920 lagere cijfers dan voor 1913, behalve voor het artikel mais. De toename van het gebruik van dit artikel moet m. i. voor een belangrijk deel worden geschreven op rekening van de veranderde bedrijfsinrichting in vele zand-boerderijen, waar men tijdens de crisisjaren leerde, inplaats van de eigenverbouwde rogge, mais te voeren. Men zij ook hier uiterst voorzichtig met het trekken van conclusiën. Het jaar 1920 was voor de fabricage van veevoeder zeer slecht. In het voorjaar waren de zuivelprijzen laag, de veevoederprijzen nog zeer hoog, zoodat tusschen beide een verhouding bestond, die de veehouders noopte zoo weinig mogelijk krachtvoeder te gebruiken. De in andere jaren tamelijk drukke periode van 1 Januari tot 1 April was dan ook voor alle veevoederfabrieken stil. April begon met zacht weer en heel vroeg in het voorjaar werden de koeien in de weide gelaten, zoodat gedurende de, in andere jaren drukste periode van het jaar, 1 April—15 Mei, de fabricage vrijwel stil lag. De afname van den coöperatieven aankoop van veevoeder in 1920 vergeleken bij 1913 laat zich dan ook geheel terugbrengen tot omstandigheden, die den aankoop van veevoer in het algemeen hebben tegengewerkt. Van hoe grooten invloed weersgesteldheid en verhouding tusschen veevoederprijzen en zuivelprijzen zijn op den aankoop van veevoeder moge blijken uit de volgende cijfers :

De omzet bij de Coöperatieve Vereeniging tot Aankoop en Bewerking van Landbouwbenoodigdheden voor Friesland (C. A. F.) bedroeg in het tijdvak 1 Juni 1919—1 Juni 1920 (periode met lage zuivelprijzen en hooge veevoederprijzen in het voorjaar, vroege zomer) 7.689.742 Kos. ;

in het tijdvak 1 Juni 1920—1 Juni 1921 (normaal) 12.431.276 Kos. ;

in het tijdvak 1 Juni 1921—1 Juni 1922 (droge zomer met slechten hooioogst, gunstige verhouding tusschen zuivelprijzen en veevoederprijzen) 17.881.987 Kos. ;

1 Juni 1922—1 Juni 1923 (matige hooioogst, gunstige verhouding tusschen zuivelprijzen en veevoederprijzen, doch zeer lage prijzen der eigen verbouwde akkerbouwproducten, waardoor deze in eigen bedrijf werden opgevoerd) 13.199.692 Kos.

De cijfers geven dus groote verschillen te zien, terwijl het leden-tal der vereeniging vrijwel stationair bleef en de vereeniging het aantal aangekochte artikelen niet uitbreidde.

Hieruit blijkt tevens hoe moeilijk het is conclusiën inzake de ontwikkeling van den coöperatieven aankoop van veevoeder te trekken uit de driejaarlijks verschijnende gegevens betreffende de hoeveelheid en de geldswaarde van het aangekochte veevoeder.

Gemakkelijker valt dit uit diezelfde gegevens voor kunstmeststoffen, aangezien het totaal gebruik hiervan bij een eenigszins regelmatig prijsverloop stabiel is, behalve voor een artikel als chilisalpeter, op het gebruik waarvan de weersgesteldheid nog al van invloed pleegt te zijn.

Het schijnt mij geoorloofd op grond van bovenstaande gegevens tot een geregelde toename van de belangstelling voor den coöperatieven aankoop van veevoeder en kunstmest te concludereen. Toch heb ik den indruk, dat deze toename in de laatste jaren minder snel gaat, al wordt deze indruk nog niet door cijfers bevestigd. Op de oorzaken kom ik in dit hoofdstuk terug.

Keeren wij thans terug tot het ontstaan der aankoopvereenigingen. Mr. Meyers noemt als eerste in Nederland gestichte aankoopvereeniging de vereeniging „Welbegrepen Eigenbelang” te Aardenburg, met tot doel den aankoop van meststoffen, zaden en veevoederartikelen. Het voorbeeld van Aardenburg vond navolging in Zeeland. Na 1890 ontwikkelt de aankoop zich verder eerst in Noord-Brabant en Groningen, daarna in Drenthe, Gelderland, Overijssel en Limburg, terwijl Holland, Friesland en Utrecht slechts aarzeland volgen.

Vrage : welke omstandigheden hebben tot de oprichting en ontwikkeling der aankoopvereenigingen geleid? In de eerste plaats zij er dan op gewezen, hoe in de periode 1880 tot 1900 algemeen propaganda wordt gevoerd voor het idee : „coöperatie”, doch

deze propaganda alleen is niet voldoende voor de verklaring van het ontstaan van coöperatieve aankoopverenigingen; er moest aan zoodanige vereenigingen behoefte bestaan. Deze behoefte ontstond uit drieërlei omstandigheden : in de eerste plaats het beginnend en sterk toenemend gebruik van kunstmeststoffen, in de tweede plaats uitgebreide knoeierijen bij den handel in en fabricage van veevoeder en tenslotte misstanden inzake het credietwezen ten plattenlande.

Wat kunstmeststoffen betreft, de waarde hiervan hangt geheel af van de chemische samenstelling, de kwaliteit is niet anders dan langs den weg van scheikundig onderzoek vast te stellen ; eigenschappen als kleur, reuk en smaak, die bij veevoeder zoo al bij verre na geen voldoende beeld geven van de kwaliteit, dan toch eenige vingerwijzing inhouden, zijn hier van geen waarde. Weliswaar werden reeds in 1877 de landbouwproefstations opgericht, doch de boer komt er niet gemakkelijk toe hier zijn waar te laten onderzoeken. Bovendien drukken de kosten van dit onderzoek veel minder indien één gemiddeld monster wordt opgezonden van de partijen bestemd voor een bepaald aantal boeren, dan wanneer ieder boer individueel een monster opzendt. Hierbij komt nog iets : kunstmest moet van ver worden aangevoerd en een groote besparing kan worden verkregen wanneer gezamenlijk een groote partij kan worden verladen, ook deze omstandigheid noopt tot samenwerking.

Het feit, dat de boeren zelf den aankoop van kunstmest hebben ter hand genomen, heeft in de beginjaren van het gebruik een zeer gunstigen invloed gehad op het vertrouwen in dit, door velen eerst met wantrouwen begroete, artikel gesteld. Waar bedrog, althans door den tusschenhandel, uitgesloten was, ging de boer gemakkelijker tot koopen over. Ook de vereenigingen lieten het niet bij den aankoop alléén, de beheerders der vereenigingen zijn zeer dikwijls warme propagandisten geweest voor het gebruik van kunstmest en hebben niet weinig bijgedragen tot de populariseering van dit thans geheel onmisbaar geworden artikel en zoo tot de moderniseering van het landbouwbedrijf. Het Centraal Bureau heeft al sedert lange jaren een landbouwonderwijzer in dienst, die behalve voor coöperatieven aankoop in het algemeen, geregeld propaganda maakte voor het gebruik van kunstmest.

De handel in en fabricage van veevoeder is van ouderen datum dan die van kunstmest, al is het gebruik van op groote schaal

aangekocht veevoeder ook een kwestie van de laatste vijftig jaren. Al zijn grove vervalschingen hier ook iets gemakkelijker te constateeren dan bij kunstmeststoffen, een vervalsching kan ook hier in den regel niet anders dan langs den weg van chemisch en microscopisch onderzoek worden geconstateerd. De vervalsching van veevoeder schijnt dan ook in het laatst van de vorige eeuw zeer veelvuldig te zijn voorgekomen, is nog niet geheel den kop ingedrukt en leefde tijdens de crisisjaren weer op, al hebben proefstationwezen en coöperatie het euvel sterk doen verminderen. Frost, wiens werk in 1906 verscheen en die dus vóór dit jaar zijn studiereis door Nederland maakte, derhalve weer dichter bij de oprichting van de aankoopverenigingen stond dan wij, zegt te dezen aanzien : ¹⁾

„Nach dem, was man unter den niederländischen Bauern erzählen hört, müssen die Betrügereien im Handelsdünger- und Kraftfutterhandel in früheren Jahren in den Niederlanden einen groszen Umfang gehabt haben. Die völlig ahnungslosen Bauern fielen natürlich auf jeden Schwindel hinein, und als die ersten unten ihnen gerade ihre Vorkämpfer, die ihren Wirtschaftsbetrieb modernisieren wollten, und denen alles imponierte, was nur nach wissenschaftlichen Analysen und Gehaltsbestimmungen aussah, und die gerne etwas mehr bezahlten, wenn ihnen ihr Händler nur recht viel von dem Wert seiner Waren vorschwatzte. Was in den Handelsdüngersäcken drin sas, war für den Bauern einfach „Salz“, wenn es dem Acker nicht half, so hatte das schlechte Wetter die Schuld.“

Wilde men ook hier bedrog voorkomen, dan was coöperatieve aankoop de aangewezen weg.

De meeste verenigingen hebben haar werk niet alleen tot den aankoop van veevoeder beperkt, zij hebben ook de bewerking ter hand genomen, dus de grondstoffen aangekocht. Het chemisch en microscopisch onderzoek van veevoeder, van hoe onschatbare waarde ook, geeft juist te dezen aanzien geen volledig uitsluitel, een analyse van onze proefstations wijst zonder twijfel uit of veevoeder met vreemde bestanddeelen is vervalscht, doch geeft geen antwoord op de vraag : „Was het verwerkte materiaal van de allerbeste kwaliteit ?” Een analyse van gerstemeel geeft geen antwoord op de vraag of gerst van 60 Kos. hectoliter-gewicht of van 70 Kos. hectoliter-gewicht is verwerkt, hoewel de practijk m. i. terecht de laatste prefereert. Ik liet in 1920 een partij sterk door klander aangetaste

¹⁾ Dr. J. FROST Agrarverfassung und Landwirtschaft in den Niederlanden. Berlin 1906. Pag. 401.

overjarige la Plata mais analyseeren en kreeg een betere analyse dan van gezonde nieuwe Galfox- en mixedmais. Een chemische analyse van lijnkoeken van la Plata- en van Noord-Amerikaansch zaad geeft te geringe verschillen om eenige conclusie te trekken, terwijl toch de veehouder de koek van Noord-Amerikaansch zaad verprefereert. Hier ligt een ruim gebied van onderzoek braak, doch zoolang hier een analyse geen uitsluitsel geeft is de weg voor den verbruiker om zich prima grondstoffen te verzekeren: samenwerking bij den aankoop.

Ik moge in dit verband wijzen op een — zij het dan mislukte — poging van veehouderszijde om, zonder dadelijk den weg van coöperatieven aankoop te bewandelen, te komen tot een volledige contrôle op het aangekochte veevoeder. Toen in 1920 door de Friesche Maatschappij van Landbouw werd voorgesteld een contrôledienst in te stellen voor de coöperatieve vereenigingen in haar gebied, kwam van de zijde van eenige leden het voorstel ook particuliere veevoederfabrieken, die zich hiertoe bereid verklaarden, in deze contrôle te betrekken. De contrôle zou dan, behalve uit het chemisch en microscopisch onderzoek van het bereide veevoeder, bestaan in geregeld toezicht van een bevoegd controleur op de kwaliteit en de reiniging der aangekochte grondstoffen, terwijl hieraan tevens zou worden verbonden een toezicht op de weegwerktuigen. Het voorstel werd verworpen, doch bevatte een goede kern.

Van zeer grooten invloed is de oprichting van coöperatieve aankoopvereenigingen geweest op de verbetering van de kwaliteit van het aangekochte veevoeder en de kunstmest. De vereenigingen hebben te dezen aanzien niet alleen gunstig gewerkt voor de aangesloten leden, doch voor den boerenstand in zijn geheel. Door het werken der coöperatieve aankoopvereenigingen, gesteund door de actie der landbouwproefstations, heeft menig particulier ondernemer, wiens waren te wenschen overlieten, zijn bedrijf moeten staken en is van de particuliere ondernemingen een kern overgebleven, die op een hooger plan staat dan veertig jaar geleden.

De coöperatieve ondernemingen hebben de particuliere gedwongen uit lijfsbehoud haar methoden van levering met de meest uitgebreide waarborgen voor kwaliteit over te nemen en al zal een particuliere onderneming er zelden in slagen onder haar cliënteel dat vertrouwen te winnen, dat aan een eigen zaak pleegt geschonken te worden, erkend moet worden dat de voortreffelijke gelegenheid

die onze landbouwproefstations hebben geboden aan particuliere ondernemingen het vertrouwen van haar cliënteel te bevestigen en te versterken, niet weinig er toe heeft bijgedragen eerlijke en vertrouwenswaardige ondernemingen in stand te houden.

Frost ¹⁾ uit zich zeer waardeerend over de resultaten door de controle, door de aankoopverenigingen ingevoerd, bereikt :

„Mit diesem Schwindel haben die Einkaufsgenossenschaften ganz gehörig aufgeräumt ; er ist wohl nicht ganz durch sie aus dem Lande geschafft, aber doch sehr erheblich zurückgedrängt. Erreicht wurde dieser Erfolg dadurch, dass sich fast sämtliche Einkaufsgenossenschaften mit den staatlichen Versuchstationen in Verbindung setzten und ihren Lieferanten nichts abnahmen, was nicht durch die Versuchstation untersucht und gut befunden war.

Durch diese im groszen Stil eingeführte Kontrolle haben die Bauern sehr viel gewonnen. Durch die Einkaufsverbände werden den Händlern gleich bei der Bestellung gewisse Anforderungen an die Qualität und den Gehalt der Produkte gestellt mit dem Hinweis, dass alles, was sie liefern, untersucht wird.

Der durch die Kontrolle erreichte Erfolg ist selbst so weit gegangen, dass sich heute eine ganze Anzahl groszer niederländischer Handelsfirmen in Handelsdünger, Kraftfutter und Saatgut freiwillig unter Kontrolle der staatlichen Versuchstationen gestellt hat. Ihre Namen werden bekannt gemacht, und jeder hat die Garantie, bei ihnen nur unverfälschte und reelle Ware zu bekommen.

Die allgemeine Verbreitung der Einkaufsgenossenschaften und ihr Zusammenarbeiten mit den landwirtschaftlichen Versuchstationen ist eine der erfreulichsten Erscheinungen des niederländischen Wirtschaftslebens.”

Intusschen is dit stelsel van controle nog tot meerdere volmaaktheid gekomen door de oprichting in 1909 van de Vereeniging van koopers van Kunstmest, Veevoeder en Zaaizaden onder Algemeene Handelsvoorwaarden. Krachtens art. 1 der statuten is het doel der vereeniging in overleg met

- I. de vereeniging van fabrikanten van en handelaars in hulp-meststoffen, voederstoffen en zaaizaden ;
 - II. het College van Directeuren der Rijkslandbouwproefstations;
 - III. andere belanghebbenden,
- mede te werken tot het vaststellen van :
- a. de modellen voor koopcontracten, aankoops- en aanbestedingsvoorwaarden ;
 - b. voorschriften voor monsterneming ;

¹⁾ T. a. p. pag. 401 e.v.

- c. eischen aan veevoeder, kunstmest en zaaizaden te stellen ;
- d. beslechting van geschillen door arbitrage, en
- e. alle die zaken, welke hieruit zullen voortvloeien of hierop betrekking zullen hebben.

De vereeniging was een natuurlijk gevolg van twee omstandigheden : in de eerste plaats het stelsel van contrôle, dat bestond bij de aankoopvereenigingen en in de tweede plaats het zich stellen onder openbare contrôle door particuliere ondernemingen.

Door de vereeniging, waarvan van stonde af aan de groote meerderheid der aankoopvereenigingen lid werd, is, in samenwerking met de proefstations, veel bereikt. De landbouw dankt aan haar werkzaamheid, niet alleen voorschriften inzake de kwaliteit der verhandelde voedermiddelen, kunstmeststoffen en zaaizaden, doch ook inzake den verkoop, de levering en betaling. Zij heeft gezondere toestanden geschapen in den handel in deze artikelen.

Onze coöperatieve aankoopvereenigingen koopen veel „op A.H.V.” doch leveren aan de leden in den regel niet af op die voorwaarden. Een eigenaardige positie neemt te dezen aanzien in het Centraal Bureau, dat aan den eenen kant dikwijls koopt op A. H. V. aan den anderen meermalen verkoopt. Het is dan ook noch lid van de vereeniging van koopers onder A. H. V. noch lid van de vereeniging van fabrikanten en handelaren.

Het waren in de derde plaats misstanden inzake het crediet ten plattelande, die de behoefte aan aankoopvereenigingen deden gevoelen. Het verband is hier minder dadelijk in het oog vallend en zonder twijfel zijn het ook in de allereerste plaats de boerenleenbanken geweest, die hier verbetering hebben gebracht, maar toch heeft ook hier de aankoopvereeniging een rol vervuld. Liever dan mij te wagen aan een beschrijving van de toestanden, die inzake het crediet ten platten lande hier en daar heerschten, laat ik het woord aan de commissie onder voorzitterschap van Pierson, die in 1897 over dit onderwerp rapport uitbracht aan het Nederlandsch Landbouw Comité : ¹⁾

„Er wordt ook nog op andere wijze crediet verleend, dan door de gewone wijze geld tegen rente in leen te verstrekken ; n.l. door *verkoop op tijd* van landbouwbenoodigdheden, door *voorkoop* van te velde staande gewassen en door voorschotten tot aankoop van mest enz. onder beding dat de verkregen producten den geldschietter in

¹⁾ Verslag van de Handelingen verricht door het Nederlandsch Landbouw-Comité over 1897, pag. 34 e.v.

consignatie zullen gegeven worden. Hetgeen de berichtgevers uit sommige plaatsen van ons land melden, geeft geen gunstigen indruk. Bij verkoop op tijd levert de koopman vaak tot hooge prijzen slechte waar. Bij voorkoop van producten berekent hij schijnbaar geen rente, maar verkrijgt hij het goed ver beneden de waarde. En bij de voorschotten op toekomstige consignatiën is de rente veelal overmatig hoog. Een der berichtgevers noemt de kooplieden „ware parasieten van den landbouw”. Deze uitdrukking past zeer zeker niet op allen, want uit verschillende plaatsen wordt gemeld, dat misbruiken, als zoo even zijn geschetst, daar niet of weinig voorkomen. Maar zij past op velen. Het is niet te loochenen, dat in menige streek de boerenstand in bedekten of onbedekten vorm aan kooplieden hooge, ja woeker-rente betaalt.

Dat is het eerste, waarop hier gewezen moet worden. De kleine boeren staan veelal met de winkeliers in rekening-courant, leveren hun de boter, en worden in winkelwaren afbetaald; hoe daarbij soms de prijzen berekend worden en hoeveel aanleiding dit stelsel geeft tot overbodige inkoop, laat zich gissen. Het is waar, dat in die streken, waar de boeren over voldoende geldmiddelen kunnen beschikken, zooals in sommige streken van Groningen, dit rekening-courantstelsel geen zichtbare nadeelen oplevert, maar in het algemeen werkt het zeer nadeelig. Oprichting van coöperatieve (of andere) zuivelfabrieken is het reeds met goed gevolg aangewende middel, om daaraan, althans ten deele, een einde te maken. Het is te hopen, dat het overdrevene der bezwaren, die tegen deze fabrieken nog hier en daar bestaan, alsook de mogelijkheid om deze bezwaren te onder-vangen, van lieverlede zal worden ingezien.

Doch dit rekening-courantsysteem is slechts één der vormen, waaronder de woeker zich in de betrekkingen tusschen landbouwers en kooplieden mengt. En de andere vormen kunnen slechts bestreden worden door maatregelen van algemeener strekking.

Ten tweede zij er op gewezen, dat, voor de landbouwers in het klein de gelegenheid tot geldverkrigging maar zelden open staat. En die zijn in ons land zeer talrijk, want van de 96.361 boereigenaren en 71.567 pachters, die de statistiek van 1894 vermeldt, hebben 44.972 eigenaren en 33.269 pachters minder dan 5 hectaren in gebruik, terwijl 149.500 hectaren — 8 percent van al het aanwezige bouw- en grasland — in gebruik zijn bij hen, die minder dan één hectare exploiteeren. Voor den kleinen man is het verkrijgen van geld tot vermeerdering van het bedrijfskapitaal, wanneer hij dit op gezette tijden noodig heeft, soms zeer bezwaarlijk; het gevolg daarvan is, dat hij zijn veestapel niet genoeg uitbreidt, dus ook te weinig mest krijgt, in één woord, zijn bedrijf op gebrekkige wijze uitoefent. En hoe zijn vooral deze lieden soms afhankelijk van de winkeliers! In zijn merkwaardigen brief aan Ericus, voorkomende in het „Nederlandsche Weekblad voor Zuivelbereiding” van 13 October 1896, schrijft de heer Jacobs, burgemeester van Lonneker, dat hij van een der boeren een monster lijnmeel, van een ander een monster kainiet heeft gevraagd;

beide artikelen waren bij winkeliers gekocht. De monsters zijn door hem opgezonden naar het Rijkslandbouwproefstation te Wageningen, en de analyse van het lijnmeel luidde : „zit vol onkruid, heeft weinig of geen waarde” ; die van het kainiet : „is geen kainiet, maar carnalliet”. Door middel van coöperatieve aankoopvereenigingen heeft men met goed gevolg beproefd, aan zulke bedriegerijen een einde te maken ; dat is ook te Lonneker gebeurd. Het bleek echter den Heer Jacobs „dat de kleine landbouwers (pachters) hiervan niet allen gebruik maakten, en wel omdat zij geen kontanten genoeg hadden om, wanneer een bezending was aangekomen, hiervan een opslag te kunnen doen. Dit was vooral het geval met voederartikelen, zooals lijnmeel, roggemeel, haver, mais, enz.”

Het was tengevolge van de hier geschetste financieele afhankelijkheid van den boer ten opzichte van den winkelier-boterkooper-leverancier van veevoeder en kunstmest, dat het den laatste gemakkelijk viel waren van slechte kwaliteit te leveren. Het was daarom, dat er met name in de streken van het kleinbedrijf naast behoefte aan de oprichting van boerenleenbanken en zuivelfabrieken, behoefte bestond aan de oprichting van aankoopvereenigingen, die met leenbanken en zuivelfabrieken een einde moesten maken aan deze toestanden en zoo zeer te verwonderen is het niet, dat juist in die streken van veel kleinbedrijf als rondom Lonneker en Steenwijk de combinatie boerenleenbank-aankoopvereeniging tot stand kwam.

Wij schetsten de ontwikkeling en het ontstaan der coöperatieve aankoopvereenigingen, verwijlen wij thans nog een oogenblik bij het heden en de toekomst. ¹⁾

Toen, dank zij het werken der coöperatieve aankoopvereenigingen en der landbouwproefstations zij, die hun brood verdienden met minder eerlijke practijken uit hun minderwaardig bedrijf werden gestooten, bleven naast de coöperatieve vereeniging slechts zij bestaan, die door hun fabrikaat recht van bestaan hadden. De fabrikanten van een waarlijk goed product behielden het vertrouwen en vele hunner afnemers bleven hun trouw. De particuliere handelaar en fabrikant is maar al te dikwijls van coöperatieve zijde gedoodverfd als de knoeier en bedrieger bij uitnemendheid. Ieder onbevooroordeeld mensch zal evenwel moeten toegeven, dat ook onder handelaren en fabrikanten er talloozen zijn, die hun plaats in de samenleving steeds met eere hebben ingenomen, wier ernstig

¹⁾ Een tweetal korte artikelen wijdde ik aan dit onderwerp in het weekblad „De Boerderij” van 7 juli en 4 Augustus 1920.

streven het was goede waar af te leveren. Zij zijn het geweest, die hun plaats onder de zon hebben weten te behouden en thans als concurrenten naast de coöperatie's staan. Dikwijls is die concurrentie scherp, want stellen deze handelaren zich tevreden met een matige winst, zijn zij toegerust met de meest moderne hulpmiddelen van de techniek en verzekeren zij zich van de hulp van personeel, dat op handels- en technisch gebied is toegerust met de noodige bekwaamheid, dan zijn er weinig redenen om aan te nemen, dat een coöperatieve vereeniging zoo veel goedkoper zal leveren. Deze particuliere ondernemers moeten scherp concurreeren, anders is hun doodvonnis geteekend, blijven zij ten achter bij de eigen boerenorganisatie dan wint deze veld.

In dit stadium is de betekenis der coöperatie voor den eenvoudigen landbouwer, die nu financieel de resultaten van zijn samenwerken minder direct ziet, minder duidelijk geworden. Veel misstanden zijn overwonnen en het geslacht, dat aan den strijd tegen die misstanden heeft deelgenomen ruimt meer en meer de plaats in voor een jongere generatie, die den ouden strijd niet heeft meegemaakt en daardoor minder warm gevoelt voor wat de ouderen tot stand brachten.

Zoolang de aankoopvereenigingen verkeerde toestanden verbeterden waren haar resultaten direct zichtbaar, meer en meer evenwel wijzigde zich de taak van verbeteren in voorkomen en wel voorkomen van een terugkeer tot de oude toestanden. De vraag was : wat doen coöperatieve vereenigingen vergeleken bij tallooze particuliere ondernemingen ; de vraag is geworden : wat zouden tallooze particuliere ondernemingen doen, wanneer de coöperatieve vereenigingen weer verdwenen ?

Waren vijftien jaar geleden de coöperatieve vereenigingen verdwenen, ik geloof dat de gevolgen minder ernstig zouden zijn geweest, dan wanneer dit thans geschiedde. Misschien dat de kwaliteit van de voedermiddelen en kunstmeststoffen weer achteruit was gegaan, doch in één opzicht had de landbouwer toen een voor-sprong gehad bij thans : de concurrentiestrijd tusschen vele handelaren was scherper geweest.

De overal waarneembare neiging tot concentratie van bedrijven begint ook door te dringen tot de kringen van handelaren in landbouwbenoodigdheden. De particuliere ondernemingen hebben iets van de coöperatie geleerd, zij hebben leeren inzien dat schouder aan schouder dikwijls meer te bereiken viel dan onderling verdeeld,

de crisisjaren hebben het hunne ertoe bijgedragen, velen, die ver van elkaar stonden, tot elkaar te brengen. Ik heb in het derde hoofdstuk te uitvoerig stilgestaan bij de beteekenis van de coöperatie als tegenwicht tegen aaneengesloten particuliere ondernemingen om hier nogmaals in herhaling te treden, ik moge er slechts op wijzen, dat deze bedrijfsconcentratie geen denkbeeldig spook is, dat den landbouwer bedreigt: de aaneensluiting der kali-importeurs en die der superfosfaatfabrikanten is er om het tegendeel te bewijzen. De Rotterdamsche graanbeurs gaf ons in het tijdvak 1922/1923 meer dan eenmaal het schouwspel te zien van een geslaagd vasthouden en prijsopdrijven van mixed-mais en hoewel de nog ontwrichte handelsverhoudingen hiertoe ook het hare hebben bijgedragen, zouden deze corners-in-het-klein nooit geslaagd zijn, indien niet enkele importeurs — zij het dan tijdelijk — elkaar wisten te vinden.

Het is een onbetwistbaar goed recht van particuliere ondernemingen door aaneensluiting haar positie te versterken, maar taak onzer aankoopvereeningen is dan te zorgen, dat bij dit aaneensluiten de landbouw niet in het gedrang geraakt. Haar taak is geworden van verbetering, voorkoming, en is daarmee niet gemakkelijker geworden. Nu is het nut, dat de coöperatieve aankoopvereeningen stichten, niet meer zoo duidelijk zicht- en tastbaar, nu zijn de verschillen in kwaliteit met de producten der particuliere ondernemingen niet meer zoo groot, de prijsverschillen niet zoo opvallend en voelt de groote massa der landbouwers niet meer zoo scherp het vele, dat zij aan hun vereeniging danken en valt het hun dikwijls moeilijker het eenmaal gekozen principe van coöperatie trouw te blijven. De periode na de oorlogsjaren is een geweest van groote en snelle prijsschommelingen en onvermijdelijk waren bij vele aankoopvereeningen of verliezen of perioden van minder concurrerende prijzen. Dan is er moed noodig om het eens gekozen beginsel trouw te blijven, dan vraagt de coöperatie niet alleen leden, doch ook mannen.

In een rede, die prof. C. Broekema den 11 Juli 1923 op den landbouwdag der jongeren te Heerenveen hield, wees de spreker er op, hoe vele der vereenigingen haar ontstaan danken aan het instinct der leden, het was de nood, het zich moeten verweren tegen dreigende invloeden van buiten, die hen samenbracht. Houden die invloeden op te werken, dan vervalt ook de werking van het instinct en is het het inzicht, dat de menschen bijeen moet houden. Dikwijls

ontstaat dan eerst een periode van verslapping en hulpeloosheid.

Zoo ergens dan geldt deze beschouwing zeker voor de aankoop-vereenigingen. Nu verschillende wantoestanden door de oprichting der aankoopvereenigingen zijn opgeheven, houdt het feit, dat de leden zich moeten wapenen tegen die wantoestanden hen niet meer bijeen, moet de vereeniging bestaan blijven door het inzicht der leden, dat opheffing terugkeer tot vroegere toestanden mogelijk zou maken en juist dit inzicht is niet een ieder gemakkelijk bij te brengen.

Wanneer dan de toekomsttaak der coöperatieve aankoopvereenigingen ligt in het vormen van een tegenwicht tegenover aaneensluiting van particuliere ondernemingen, dan is daarmede meteen aangegeven in welke richting zich de coöperatieve aankoop van landbouwbenoodigdheden heeft te bewegen, n.l. in die van zoo nauw mogelijke aaneensluiting van versnipperde krachten, van coöperatie in den tweeden graad. Reeds jaren geleden is de eerste stap op dezen weg gedaan door de oprichting van het Centraal Bureau en wanneer wij beneden de gelegenheid zullen krijgen de wordingsgeschiedenis van dit lichaam nader onder de oogen te zien, zal blijken, hoe zijn ontstaan ten nauwste samenhangt met de samenwerking tusschen particuliere handelaren, met name de kali-importeurs. Het dankt zijn ontstaan niet aan een zucht tot coöpereren om der coöperatie wille, doch aan de behoefte aan een strijdmiddel.

Aaneensluiting van verkoopers eenerzijds, van koopers anderzijds, het voert niet alleen tot een belangenconflict tusschen particuliere en coöperatieve ondernemingen, ditzelfde conflict is er ook binnen de grenzen der coöperatieve beweging, tusschen aankoop- en verkooporganisatie's en niet alleen op landbouwgebied. Op deze tegenstelling is reeds gedoeld door Boissevain ¹⁾ in zijn in 1897 verschenen proefschrift. Na zijn beschrijving van het werk van het „Syndicat Central des Agriculteurs de France" en zijn pogingen verkoop- en aankooporganisatie's tot elkander te brengen, vervolgt de schrijver :

„Vrij belangrijk zijn dan toch de verkoopen, langs die wegen, van sommige producten : zaden en stekken, wijnen, zuivelproducten, groenten, hooi, gevogelte. Groot zijn intusschen de moeilijkheden, die men moet overwinnen, wil men slagen in het rechtstreeks in contact brengen van producent en verbruiker. Verbruiksvereenigingen

¹⁾ T. a. p. pag. 123.

willen zoo min mogelijk betalen, de producenten wenschen prijzen, welke die van den detailhandel zoo na mogelijk komen. 't Kost moeite beiden te overtuigen, dat deelen van 't verschil voor elk het redelijkst is. De individueele verbruiker is zoo gewend, dat de detailhandel aan al zijne wenschen tegemoet komt, dat de producent zich geheel en al daar naar zal hebben te richten, wil hij in staat zijn een directen afzet vol te houden."

Ook ten onzent is meermalen gewezen op de mogelijkheid van relatie's tusschen onze aankoopvereenigingen, vooral echter tusschen onze verbruiksvereenigingen en vereenigingen van producenten.

In een rede over „De Toekomst der coöperatieve beweging in Nederland" ²⁾ heeft de heer Goedhart in warme bewoordingen de aandacht gevestigd op de mogelijkheid van samenwerking tusschen verbruiksvereenigingen en verkooporganisatie's, al kan niet worden geloofend, dat de spreker met een zekere gratie over de hier schuilende moeilijkheden heeft heen geredeneerd.

Die moeilijkheid, de tegenstelling, is er : de verkooporganisatie streeft naar zoo hoog mogelijken prijs, de aankoopvereeniging naar zoo laag mogelijken. Of evenwel die moeilijkheid onoplosbaar is ? Ik geloof slechts in de oogen van hen, die nog op het oude standpunt staan, dat bij ruil een der ruilende partijen nadeel moet hebben. Slechts in één — evenwel in mijn oogen absoluut theoretisch — geval was de moeilijkheid onoplosbaar n.l. wanneer èn verkoop èn aankoop ieder voor zich geheel in één hand waren geconcentreerd, de prijs dus zou schommelen tusschen de waardeering van elk der partijen en de vaststelling van dien prijs vrijwel willekeurig was.

Keeren wij terug tot de aankooporganisatie's op landbouwgebied. Zij plegen in handelsrelatie te staan met vereenigingen tot verkoop van landbouwproducten v.n.l. zaaizaad, pootgoed en granen, zonder dat zich hierbij moeilijkheden voordoen.

Toch zou ik in dit verband willen wijzen op de moeilijkheid van een combinatie, waarnaar in de practijk af en toe wordt gestreefd, n.l. die van den aankoop van bedrijfsbenoodigdheden en van den verkoop van landbouwproducten in één vereeniging. Beperkt zich die verkoop tot producten, die niet weer tevens noodig zijn in andere landbouwbedrijven, producten als wol, eieren, consumtie-

²⁾ Stenografisch verslag van het Nationaal Coöperatief Congres, gehouden op Zaterdag 22 Juni 1918.

aardappelen, dan moge er een moeilijkheid schuilen in de omstandigheid, dat de directie van een zoodanige vereeniging wordt belast met te heterogene werkzaamheden, deze combinatie is tenslotte nog niet zóó af te raden, als die waarbij één en dezelfde vereeniging aan den eenen kant optreedt als kooper voor de leden van artikelen, waarvoor zij aan den anderen kant optreedt als verkooper voor andere leden : artikelen als haver, rogge, tarwe, voerbieten, hooi en stroo. Men heeft dan aan de eene zijde in één en hetzelfde lichaam de taak den prijs te drukken, aan den anderen kant de taak dien zelfden prijs zoo hoog mogelijk op te voeren.

Verschillende aankoopvereenigingen o. a. ook het Centraal Bureau hebben in haar statuten als doel onder meer ook aangegeven : den verkoop van producten der leden, maar het behoeft geen verwondering te baren, dat van dien verkoop weinig terecht komt.

HOOFDSTUK VII.

De verschillende vormen van coöperatieve aankoopvereenigingen.

Het is een bont beeld, dat de verschillende aankoopvereenigingen in Nederland opleveren. Niet alleen, dat de rechtsvorm der vereenigingen uiteenloopt en zoowel vereenigingen volgens de wet van 1855, als volgens de Coöperatiewet worden gevonden, zelfs enkele naamlooze vennootschappen economisch coöperatie's zijn, doch ook de wijze waarop deze vereenigingen haar taak trachten te vervullen, wisselt zeer, al naar de inrichting van het landbouwbedrijf in een bepaalde streek, de verkeersomstandigheden en niet in het minst het inzicht en den aard der leden. Het is niet gemakkelijk in deze verschillende vormen eenige regelmaat te onderkennen. De overgangen tusschen verschillende soorten vereenigingen zijn talrijk en onder dit voorbehoud meen ik, dat toch de groote meerderheid teruggebracht kan worden tot enkele hoofdtypen, n.l. :

- A. De dorpsvereeniging zonder geregeld bedrijf.
- B. De vereeniging met plaatselijk karakter en met eigen graanmalerij en opslagplaatsen.
- C. De vereeniging met grootbedrijf en verkoopfilialen.
- D. De combinatie aankoopvereeniging-credietvereeniging.
- E. De combinatie aankoopvereeniging-zuivelfabriek.

A. De dorpsvereeniging zonder geregeld bedrijf.

De dorpsvereeniging zonder geregeld bedrijf is wel de meest primitieve vorm van een aankoopvereeniging, die evenwel nog zeer dikwijls wordt aangetroffen en onder bepaalde omstandigheden ook de meest aangewezen is.

Mr. Meyers ¹⁾ beschrijft dezen vorm van aankoop aldus :

„Nog steeds bestaat in vele gevallen de gansche coöperatie daarin, dat een of tweemaal in het jaar eenige personen te zamen komen, alsdan opgeven, welke hoeveelheid kunstmest of veevoeder zij noodig hebben, waarop vervolgens een openbare aanbesteding of een onderhandsche bestelling op naam van één of meer der deelnemers volgt. Komt het bestelde vervolgens per waggon of boot aan, dan neemt ieder

¹⁾ T. a. p. pag. 16.

onmiddellijk uit den waggon of boot tegen contante betaling zijn portie in ontvangst. Ook wel moet de betaling reeds eenige weken vóór de levering aan degenen op wiens naam de aanbesteding heeft plaats gevonden of aan een plaatselijken kassier geschieden."

Terecht wijst hij dan op den ongewenschten toestand, dat dergelijke combinatie's geen rechtspersoonlijkheid bezitten en al valt ook thans, zestien jaar nadat Mr. Meyers met klem betoogde hoe noodzakelijk het hebben van rechtspersoonlijkheid voor onze aankoopvereenigingen is, nog wel een en ander te verbeteren, geconstateerd kan worden hoe dank zij de actie van landbouwmaatschappijen, boerenbonden, vooral ook van het Centraal Bureau te dezen aanzien veel verbeterd is.

Bepalingen, die voor de toetreding tot de centrale organisatie het bezit van rechtspersoonlijkheid van een plaatselijke vereeniging eischen, vond ik opgenomen in de statuten van vrijwel alle centrale organisatie's.

Het kwam en komt nog veelvuldig voor, dat dergelijke dorpsvereenigingen zich niet alleen tot den aankoop bepalen, doch daarnaast allerlei andere landbouwbelangen behartigen. Dikwijls wordt dan voor den aankoop van bedrijfsbenodigdheden een afzonderlijke commissie van aankoop aangesteld.

De weg waarlangs deze dorpsvereenigingen in den beginne haar waren aankochten, was die der publieke aanbestedingen, welke een paar maal in het jaar werden gehouden, terwijl dan de vereenigingen het verdere deel van het jaar weinig tot stand brachten. Meer en meer verdwijnen deze aanbestedingen om plaats te maken voor den aankoop door een centrale organisatie, maar toch komen ze in sommige streken nog regelmatig voor. In den regel komt bij deze kleine vereenigingen het stelsel der „self help" het allermeest naar voren, niet alleen dat het bestuur, zooals bij vrijwel alle coöperatieve vereenigingen bestaat uit leden, maar het is ook het bestuur, dat met de uitvoering der zaken is belast; van de diensten van ambtenaren wordt in den regel geen gebruik gemaakt. Bij sommige afdeelingen der Groninger Maatschappij van Landbouw wordt een regeling getroffen met een plaatselijken agent, veevoederhandelaar of herbergier, die tegen een geringe belooning de afwikkeling der groote kunstmestleveringen op zich neemt.

Dit stelsel der kleine vereenigingen heeft het voordeel, dat de leden actief deelnemen aan het werk der vereeniging, dat het meer tot hen doordringt hoe het een eigen onderneming is, die voor hen

aankoopt en zij niet alleen „klant” zijn van de vereeniging. Het betrekkelijk zelden werken der vereeniging zorgt er voor, dat de belangstelling niet teloor gaat, zooals soms geconstateerd kan worden bij een vereeniging met een geregeld bedrijf, waarvan vele leden het bestaan gaan beschouwen als een vanzelfsprekende zaak, het aan bestuur en vooral aan den beheerder overlatende voor de instandhouding te blijven zorg dragen. Het stelsel is bovendien goedkoop, er blijft weinig „in de pen hangen” terwijl doordat slechts een paar malen per jaar wordt ingekocht en het bij dien koop derhalve gaat om betrekkelijk groote hoeveelheden, voordeelige voorwaarden inzake koop en vervoer kunnen worden bedongen. Ik zeide „bij dien koop” en wees hiermede de wonde plek aan van dit stelsel : doordat slechts eens of tweemaal per jaar wordt aangekocht worden de leden geheel afhankelijk van het prijsniveau op dat eene bepaalde oogenblik en het is geen zeldzaam verschijnsel, dat ontevredenheid ontstaat, wanneer daarna bij dalende markten dorpshandelaren tegen lagere prijzen aanbieden, al komt ook dikwijls genoeg het omgekeerde geval voor : weldaden in marmer te griffen en onrecht in het zand te schrijven is iets wat ook menig lid eener coöperatieve vereeniging nog niet leerde en de tegenstanders van coöperatie zorgen wel, dat het onrecht breed genoeg wordt uitgemeten.

Dit stelsel deugt dan ook slechts voor den aankoop van die artikelen, die de landbouwer niet dagelijks koopt en gebruikt, doch voor de echte seizoen-artikelen met name kunstmest, waarvan het gebruik valt in twee perioden, voorjaar en herfst en dien de boer ook wanneer hij niet coöperatief aankoopt, in hoofdzaak ineens aankoopt. Men vindt dit stelsel van aankoop dan ook hoofdzakelijk in de streken van zeer overwegend akkerbouw-bedrijf : Groningen, de Veenkoloniën, Zeeland en de Zuid-Hollandsche eilanden. Voor den aankoop van veevoeder leent het stelsel zich niet, dit is een artikel, dat in den regel wekelijks wordt aangekocht en al is het zeer goed denkbaar dat een aankoopvereeniging gaat aanbesteden de levering van het benodigde veevoeder over een bepaald seizoen, zij begeeft zich daarmede op een gevaarlijk terrein, door de leden deel te laten nemen aan wat feitelijk niets anders is dan een speculatie in een aan prijsschommelingen sterk onderhevig artikel als veevoeder is. En bij dergelijke vereenigingen wekelijks veevoeder te laten aankopen door het bestuur, stelt zeer zware eischen aan dat bestuur.

Toch wordt dit wekelijks aankopen van veevoeder door het bestuur — en niet door den beheerder — aangetroffen bij sommige vereenigingen van het tweede type, vooral in Noord-Holland en al acht ik ook hier groote bezwaren aanwezig, zij worden in Noord-Holland eenigermate opgeheven door het feit, dat vele bestuursleden toch geregeld de Maandagbeurs in Amsterdam bezoeken.

Dat tenslotte vele vereenigingen van het eerste type behoefte gevoelen aan iets wat eenigszins zweemt naar een geregeld bedrijf, blijkt wel hieruit, dat men bij zeer vele een uiterst bescheiden opslagplaats — een stal, een loodsje aan het spoorwegstation of vaarwater — aantreft, waarin eenigen kunstmest voor nabestellingen wordt opgeslagen.

B. De vereeniging met plaatselijk karakter met eigen malerij en met opslagplaatsen.

Deze vereeniging is het meest verbreid in de streken met gemengde en uitsluitend weidebedrijven, Friesland, Drenthe, Overijssel, Gelderland, Utrecht en Noord-Holland tellen er meerdere.

Het valt op hoe in de beide provincies met een overwegend katholieke bevolking, Noord-Brabant en Limburg, dit type zoo goed als niet voorkomt en het is wel zeker, dat hier overwegingen van godsdienstigen aard een rol hebben gespeeld. Mr. Meyers ¹⁾ wijst op de eigenaardige verplichting den leden van Boerenbonden in Noord-Brabant opgelegd, n.l. om niet deel te nemen aan een verbruikscoöperatie, aangezien de Christelijke naastenliefde verbiedt, deel te nemen aan een vereeniging, die de vernietiging van den middenstand beoogt en al werd deze meening ook van katholieke zijde bestreden, zij heeft haar uitwerking niet gemist. Pater G. van den Elsen ¹⁾ doet zich kennen als een tegenstander van consumtie-coöperatie, doch als een voorstander van landbouwaankoopvereenigingen, evenwel slechts als middel van verweer tegen practijken van particuliere ondernemingen.

Wij laten geheel buiten bespreking, wie in dezen gelijk heeft, aangezien hier overwegingen van religieuzen en niet van financiële aard hebben gegolden, doch kunnen constateeren hoe de overweging : „stoot zoo mogelijk niemand uit zijn broodwinning” langen tijd de oprichting van maalterijen in katholieke streken

¹⁾ T. a. p. pag. 19.

¹⁾ G. VAN DEN ELSSEN. De Boerenstand of sociologie der Boeren. 3e deel De Samenwerking pag. 592 e.v.

heeft tegen gehouden, een meening die wij van de zijde van den directeur van Landbouwbelang te Roermond zagen bevestigd. Hierdoor is in Limburg de eigenaardige toestand geschapen, dat weliswaar veevoeder coöperatief wordt aangekocht, doch door den dorpsmolenaar tegen een bepaald maalloon gemalen. Een zoodanige regeling biedt altijd nog plaats voor vervalsching van de door den boer aangekochte grondstoffen. Het schijnt mij dan ook gewenscht in dergelijke gevallen door de landbouwvereniging een goede contrôle te doen instellen op den molenaar, bestaande in een af en toe herhaald bezoek aan den molenaar en contrôle op het gewicht, al kan men hier veel van de plaatselijke omstandigheden laten afhangen en zal men onwillekeurig op een te goeder naam en faam bekend staand molenaar een minder scherpe contrôle uitoefenen, dan op een minder gunstig bekend staand persoon.

De vereniging van dit tweede type verschilt van die van het eerste niet alleen door het bezit van een eigen maalderij en pakhuizen, doch bovendien door het geregeld uitoefenen van een bedrijf. In den regel staat de vereniging onder beheer van een ambtenaar, kantoor en werkplaatsen zijn den geheelen dag geopend en geregeld wordt aangekocht en afgeleverd.

Het plaatselijk karakter dezer verenigingen zou ik vooral hierin willen zien, dat de leden in directe verbinding staan met de vereniging, dat, hetzij de benodigdheden aan de gebouwen der vereniging worden afgehaald, hetzij den leden door de vereniging thuis worden bezorgd, doch een tusschenschakel tusschen de vereniging en de leden ontbreekt.

Evenals de vereniging van het eerste type, heeft ook deze vereniging het onmiskenbare voordeel de leden nauw aan zich te binden. De voortdurende nauwe aanraking met het bedrijf der vereniging, het gemakkelijk kunnen beoordeelen en overzien van haar handelingen, draagt zeer veel bij tot het vertrouwen der leden in de eigen zaak. Haar grootste nadeel schijnt mij te liggen in de beperktheid van haar gebied en daarmee samenhangenden kleinen omzet, waardoor zij als tegenwicht tegen concentratie van particuliere ondernemingen weinig beteekent. Het is dan ook vooral voor deze verenigingen een behoefte zich nauw aaneen te sluiten tot centrale organisatie's.

C. De vereniging met grootbedrijf en verkoopfilialen.

Dit is het type dat het minst wordt aangetroffen. Consequent

is het stelsel slechts doorgevoerd bij een tweetal vereenigingen : de Coöperatieve Handelsvereeniging van den Noord-Brabantschen Christelijken Boerenbond te Veghel en de Coöperatieve vereeniging tot Aankoop en Bewerking van Landbouwbenoodigdheden te Leeuwarden.

Toch is er tusschen beide een belangrijk verschil : terwijl bij de Handelsvereeniging van den Christelijken Boerenbond geen boeren, doch slechts boerenbonden lid zijn, de Brabantsche boer dus slechts via den boerenbond met de Handelsvereeniging in verbinding staat, zijn bij de Friesche vereeniging de leden direct aangesloten en worden zij slechts uit administratief oogpunt in afdeelingen ondergebracht. Deze toestand is overigens langzamerhand gegroeid; tot 1918 telde de C. A. F. verschillende aankoopvereenigingen met plaatselijk karakter onder haar leden en hoewel de statuten rechtspersonen nog niet uitsluiten van het lidmaatschap, is op het oogenblik nog slechts één vereeniging lid en zijn de leden der andere vereenigingen direct lid van de C. A. F. geworden.

Afgezien van dit juridisch verschil is er verder groote overeenkomst tusschen beide vereenigingen, beide exploiteeren centrale fabrieken : de C. A. F. één, de Handelsvereeniging zes. Het veevoer wordt uit deze centrale fabrieken naar de depôts gebracht en hier aan de leden afgeleverd. Evenwel is ook hierin weer verschil van werkwijze : terwijl bij de depôts van de Handelsvereeniging van den N. C. B. de boeren het veevoer en de kunstmest afhalen, wordt het bij de depôts van de C. A. F. den leden aan huis bezorgd en bezoeken de depôthouders geregeld de leden om bestellingen op te nemen en gelden te innen, wat bij de Handelsvereeniging niet noodig is, aangezien hier de eisch van contante betaling geldt. De positie van een depôthouder der C. A. F. is dan ook moeilijker, dan die van een depôthouder der Handelsvereeniging van den N. C. B. De eerste is verantwoordelijk voor de betaling der leden, voert, al is dit dan ook in zijn eigen belang, geregeld propaganda voor de vereeniging, tracht de bestellingen zoo hoog mogelijk op te voeren, kortom volgt geheel den weg van den dorpshandelaar, terwijl de laatste zich beperkt tot een houding van afwachten. Er is dan ook groot verschil tusschen de belooning van beiden, de eerste ontvangt op het oogenblik f 0.65 per 100 Kos., de laatste slechts f 0.15.

Door dit stelsel komt dus tusschen lid en vereeniging een tusschenschakel : de depôthouder, met wiens verdienste de prijs der

waren wordt verhoogd. Wil men met een vereeniging van dit stelsel dezelfde voordeelen behalen als met vereenigingen met een plaatselijk karakter, dan moet langs anderen weg weer een voordeel worden verkregen, minstens opwegend tegen het loon van den depôthouder plus de vracht van de centrale fabriek naar het depôt. Dit voordeel wordt verkregen juist door de exploitatie van een grootbedrijf. In de eerste plaats nemen de oprichtingskosten van een fabriek niet evenredig toe met de capaciteit, drukt derhalve rente en afschrijving van gebouwen en machinekapitaal minder per 100 K.G. dan in een kleinbedrijf, in de tweede plaats is in een grootbedrijf de mogelijkheid veel werk machinaal te verrichten grooter en wordt hierdoor de menschelijke arbeidskracht economischer gebruikt, terwijl ook de behoefte aan leidend en kantoorpersoneel niet evenredig toeneemt met den omzet. De aankoop bij groote partijen levert commercieele voordeelen, doordat lagere prijzen kunnen worden besteed en tenslotte is het vervoer van groote ladingen, vooral scheepsladingen, per ton aanmerkelijk goedkooper dan dat van kleine ladingen.

Al deze voordeelen samengevoegd vormen een voldoende tegenwicht tegen de onkosten verbonden aan de tusschenschakel van een depôthouder, evenwel slechts dan wanneer het stelsel ook inderdaad consequent wordt doorgevoerd en een grootonderneming met groot aantal filialen wordt geëxploiteerd. Het streven, dat bij enkele vereenigingen met plaatselijk karakter valt waar te nemen, n.l. om één of enkele filialen op te richten, verdient geen aanmoediging, de klein-onderneming leent zich hiervoor niet.

Het stelsel der groote vereeniging met filialen heeft des te eerder kans van slagen, daar waar de geografische gesteldheid van de streek reeds meebrengt, dat de goederen bij groote partijen in een centraal punt worden aangevoerd en gedetailleerd. Zoo wordt in Friesland met zijn vele waterwegen veel per tjalk vanuit Rotterdam aangevoerd op Leeuwarden en enkele andere plaatsen aan het grootscheepsvaarwater en daar gedetailleerd. Het is dan slechts één stap verder ook op de plaats van detaillering de bewerking te doen plaats hebben en het is dan ook geen speling van het toeval, dat in Friesland de fabricage van veevoeder, ook in particuliere ondernemingen, zich in hoofdzaak heeft geconcentreerd in Leeuwarden en enkele andere plaatsen aan het grootscheepsvaarwater, van waaruit de kleinhandelaren weer worden bediend.

Valt derhalve onder bepaalde omstandigheden het stelsel der

centrale fabricage te verkiezen, niet ontkend mag worden, dat het stelsel één groot nadeel bezit : de leden staan ver van het vereenigingsleven af. Dit geldt minder bij de oprichting dan wel bij de verdere ontwikkeling der vereeniging. Doordat bij een vereeniging met zeer groot aantal leden slechts weinigen in de gelegenheid zijn aan de vergaderingen deel te nemen of lid van het bestuur te zijn, doordat de fabriek niet in de nabijheid staat, gaat het contact van bestuur en directie met het gros der leden licht teloor, gaan de leden gemakkelijk de vereeniging op één lijn stellen met een particuliere onderneming, kortom laat de coöperatieve trouw veel te wenschen over. In Friesland bleek dan ook een geregelde propaganda, een geregeld opnemen van bestellingen door de depôthouders noodig. Wel blijft in iedere afdeeling een belangrijke kern van leden over, die zonder meer zijn orders aan den depôthouder opgeeft, doch daarnaast staat een belangrijk deel minder actieve leden. Om meerder contact tusschen bestuur en afdeeling te krijgen wordt in iedere afdeeling een bestuur gekozen, doch dit stelsel heeft niet aan de verwachtingen voldaan. Een meerdere activiteit van deze besturen zou voor de leden groote voordeelen mee kunnen brengen, vooral waar het betreft het gelijktijdig bestellen en de combinatie van deze bestellingen tot scheepsladingen. In de practijk wordt hier evenwel met een enkele uitzondering alles overgelaten aan het initiatief van den depôthouder.

Deze mindere activiteit bij afdeelingsbesturen is niet een specifiek Friesch verschijnsel, althans ook in Limburg, waar weliswaar op eenigszins andere wijze wordt gewerkt, maar toch ook aan afdeelingsbesturen een actieve rol is toegedacht, vernam ik dezelfde klacht.

In bepaalde gevallen is het stelsel der grootonderneming het eenig aangewezen, n.l. bij die vereeniging, die zich ten doel stelt de fabricage van bedrijfsbenoodigdheden, waarvan de bereiding in het klein of geheel onmogelijk is, of zeer groote nadeelen heeft tegenover die in het groot. De Eerste Nederlandsche Coöperatieve Kunstmestfabriek, die zich de bereiding van Superfosfaat ten doel stelt, kon uit een technisch oogpunt niet anders dan groot worden opgezet. Vereenigingen, die zich ten doel stellen de bereiding van veekoeken uit zaad : de coöperatieve olieslagerijen dus, zijn op grootbedrijf aangewezen, veel meer nog dan die veekoekenfabrieken, die slechts voorslagkoeken „omslaan”. In de olieslagerijen blijkt het grootbedrijf steeds meer veld te winnen, tengevolge van

de mogelijkheid door geheel automatische verwerking arbeidskrachten uit te sparen. De coöperatieve veevoederfabriek „De Volharding” te Balk leed herhaalde malen groote verliezen en hoewel gewone handelsverliezen hieraan niet vreemd waren, is de concurrentiestrijd toch ook wel heel moeilijk als men bedenkt, dat een der grootste particuliere ondernemingen in ons land werkte met twintig wringers met een capaciteit van 6000 K.G. zaad per uur, die slechts worden bediend door twee man en nog willekeurig vermeerderd zouden kunnen worden, aangezien de taak dezer arbeiders slechts bestaat in toezicht en de producten automatisch worden aan- en afgevoerd. De dubbele pers der veevoederfabriek te Balk met een capaciteit van 350 K.G. zaad per uur eischt voor haar bediening twee man, zoodat hier per 100 K.G. zeventien maal zooveel loon wordt uitbetaald als in de particuliere onderneming. Zelfs al werd deze pers vervangen door een wringer dan zou bij die wringer toch steeds één man noodig zijn en nog het arbeidsloon te zwaar drukken vergeleken bij dat in de particuliere grootonderneming. Wil men coöperatief een olieslagerij exploiteeren dan is de eenige weg de stichting van een vereeniging met zeer uitgebreid gebied, hetzij met veehouders, hetzij met kleine aankoopvereeningen als ledenafnemers.

D. De combinatie : aankoopvereeniging-credietvereeniging.

Deze vereeniging wordt in den regel aangeduid als „type-Lonneker”, aangezien de Coöperatieve Landbouwersbank en Handelsvereeniging te Lonneker de eerste vereeniging van dit type was, die werd opgericht. Deze vereeniging, die in den loop der jaren tot grooten bloei kwam, dankt zeer duidelijk haar ontstaan aan de boven geschetste omstandigheden : slechte kwaliteit van het aan de boeren geleverde veevoeder en misstanden in het credietwezen. ¹⁾ Aan haar oprichting is de naam van burgemeester E. Jacobs onafscheidelijk verbonden. In 1892 werd, nadat in Lonneker grove bedriegerijen bij de levering van veevoeder en kunstmest aan het licht waren gekomen, besloten tot oprichting van een aankoopvereeniging zonder rechtspersoonlijkheid, welke evenwel geen bevredigende resultaten opleverde, aangezien de zeer

¹⁾ Een uitvoerige beschrijving geeft o. a. Mr. Meyers in zijn boven aangehaald werk, terwijl in 1913 een brochure verscheen „Beknopt overzicht van de wordings- en ontwikkelingsgeschiedenis der Lonneker Landbouwcoöperatie.”

talrijke kleine zandboeren niet aan den eisch van contante betaling konden voldoen, althans bij het bestellen hunner benoedigheden niet wisten of zij bij de levering zouden kunnen betalen. Zij, die dus de vereeniging het meest noodig hadden, bleven van verre staan. Van Jacobs is toen het idee uitgegaan aan de vereeniging een boerenleenbank te verbinden, om zoo soliede doch weinig bemiddelde leden de gelegenheid te geven van den gezamenlijken aankoop te profiteeren. De vereeniging was de eerste Raiffeisenbank in Nederland opgericht.

Deze combinatie aankoopvereeniging-credietvereeniging heeft eenige voordeelen, vooral in een streek met veel kleinbedrijf en een weinig kapitaalkrachtige bevolking. Gewezen werd reeds op de mogelijkheid, dat de vereeniging zelf een crediet opent ten behoeve van den aankoop van benoedigheden. De boer komt er niet zoo gemakkelijk toe een crediet aan te vragen; is hij eenmaal bij den beheerder om over den aankoop zijner benoedigheden te spreken, dan is geen tweede gang noodig om elders een crediet aan te vragen. In de tweede plaats is het bestaan van één vereeniging administratief eenvoudiger en wordt kantoorpersoneel uitgespaard. Een derde voordeel, dat Jacobs zich dacht, was, dat de boer, die zijn waren ter markt had gebracht en meteen nieuwe benoedigheden bij de vereeniging kwam halen, tevens dadelijk gelegenheid kreeg het geld voor de verkochte producten te deponeeren. Het systeem heeft te Lonneker zeer gunstig gewerkt en hoewel het zonder twijfel voordeelen bezit, is toch een belangrijk deel van de gunstige resultaten toe te schrijven aan de energieke leiding van burgemeester Jacobs en den directeur Nijkamp.

Er schijnt mij nog een groot voordeel verbonden aan dit systeem, vooral wanneer de bank-afdeeling meer het karakter heeft van een spaar- dan van een voorschotbank, n.l. dat de afdeeling aankoop beschikt over een zeer goedkoop crediet en de provisie der credietinstelling wordt uitgespaard.

Een zeer eigenaardige regeling werd in Lonneker gemaakt ten opzichte van de winst. Deze wordt n.l. niet verdeeld, doch gestort in een „fonds ter bevordering van de welvaart der leden”. De in 1913 verschenen beschrijving van de coöperatie in Lonneker somt de volgende zaken op uit dit fonds bekostigd:

- a. een landbouwbibliotheek van plm. 300 boekwerken;
- b. een 90-tal landbouwmachines, die tegen lagen prijs aan de leden worden verhuurd;

- c. diverse excursiën van vrijwel alle leden (in 1912 776) naar landbouwbedrijven of tentoonstellingen ;
- d. een eigen orgaan ;
- e. subsidiën aan verschillende vereenigingen ;
- f. toelage aan onderwijzers aan landbouwcursussen ;
- g. bescherming van voor den landbouw nuttige vogels.

Het stelsel te Lonneker gevolgd heeft betrekkelijk weinig navolging gevonden. De lijst van officieele personen, instellingen en vereenigingen, uitgegeven door de Directie van den Landbouw, meldt nog het bestaan van een landbouwersbank en handelsvereeniging in Steenwijkerwold, Meppel, Assen, Zwollerkerspel, Almelo, Barneveld, Driebergen, Achterveld (O.), Sevenum (Limb.),

E. De combinatie coöperatieve zuivelfabriek en aankoopvereeniging.

Deze vorm wordt tamelijk veelvuldig in Drenthe gevonden. De lijst van officieele personen, instellingen en vereenigingen noemt er alleen in Drenthe twaalf. Hoewel er uit technisch oogpunt iets voor valt te zeggen de, gedurende een deel van den dag stilliggende, krachtbron van een zuivelfabriek te gebruiken voor het drijven van een graanmalerij, lijkt mij deze combinatie toch steeds één bezwaar te hebben : de zuivelbereiding stelt zeer hooge eischen aan de zindelijkheid, de graanmalerij brengt veel stof en vuil mee en het is niet gemakkelijk het bedrijf zoo in te richten, dat de eene tak geen last ondervindt van de andere. Hierbij komt nog, dat wij beschikken over een corps goed geschoolde directeuren van zuivelfabrieken, wier opleiding geheel bestond in de studie van het zuivelbedrijf. Te vreezen staat, dat, wenscht men een goeden kracht als directeur der zuivelfabriek, de afdeeling graanmalerij het stiefkind wordt.

HOOFDSTUK VIII.

De centrale organisatie's.

Een zeer belangrijk deel der aankoopvereenigingen heeft zich aaneengesloten tot centrale vereenigingen en wij hebben in het bovenstaande die aanéénsluiting meer dan eens bepleit, aangezien zij de eenige weg is, waarlangs de coöperatieve aankoop in Nederland kracht kan ontwikkelen.

Het doel van een zoodanige centrale organisatie kan tweeledig zijn : commercieel en organisatorisch. Het commercieel doel kan bestaan in het coöperatief aankopen van benoodigdheden der aangesloten vereenigingen en het gemeenschappelijk vervoer dezer benoodigdheden. Wij krijgen hier dus een vorm van coöperatie van den tweeden graad: coöperatie van coöperatie's. Het ligt in den aard der geheele coöperatieve beweging dat, toen eenmaal de — wat ik zou willen noemen primaire — vereenigingen bestonden, aan deze centrale organisatie's werd gedacht. Men zag de voordeelen, die coöperatie opleverde en de gedachte lag voor de hand : kunnen wij voor de afzonderlijke vereenigingen ook iets bereiken door deze te laten samenwerken.

De organisatie van deze samenwerking tusschen de verschillende vereenigingen is nog in volle wording en hoewel er nog een voortdurend veldwinnen van de gedachte der voortgezette samenwerking valt waar te nemen, mag niet worden ontkend, dat hier talrijke moeilijkheden zijn te overwinnen.

Met samenwerken gaat onwillekeurig een deel van de zelfstandigheid der vereeniging te loor, waardoor een aarzeling tot toetreden ontstaat ; tusschen vereenigingen onderling bestaat soms naijver of wantrouwen en menig beheerder meent, dat zijn kracht schuilt in het zelfstandig aankopen. Al deze omstandigheden beperken de centrale organisatie's zeer in haar ontwikkeling.

Behalve de commercieele belangen, kunnen de centrale vereenigingen ook de goede organisatie van den aankoop behartigen en ook hier wordt reeds zeer nuttig werk verricht. Het instellen van een gemeenschappelijke contrôle heeft het voordeel, dat hierdoor bij verschillende vereenigingen goedkooper de administratie wordt

gecontroleerd en bracht in de practijk reeds menig geval van slordig of zelfs van bedrieglijk beheer aan het licht. Een technische voorlichtingsdienst, een opleidingscursus voor personeel, zijn een tweetal nuttige instellingen, die door centrale organisatie's kunnen worden tot stand gebracht. Kwestie's aangaande grensregelingen tusschen twee vereenigingen, geschillen tusschen bestuur en leden of bestuur en beheerder kunnen haar ter beslissing worden voorgelegd, propaganda voor coöperatieven aankoop in het algemeen kan door haar worden gevoerd.

De centrale organisatie's werken in den regel provincie-gewijs. Alvorens over te gaan tot een korte beschrijving van wat in de verschillende provinciën is bereikt, dient een overzicht te worden gegeven van de centrale organisatie's, zooals het Centraal Bureau, de groote landelijke centrale vereeniging, deze onderscheidt: dit verdeelt n.l. zijn leden in plaatselijke leden d. z. de rechtspersoonlijkheid bezittende land-, tuin- en boschbouwvereenigingen, die zich met den aankoop van bedrijfsbenodigdheden voor land-, tuin- en boschbouw bezig houden, gewestelijke leden, die haar werkzaamheden over één of meer provinciën uitstrekken, tenminste drieduizend leden bezitten en vijfentwintig plaatselijke afdeelingen tellen, nationale vereenigingen, die over het geheele land werken en ten minste vijfduizend leden tellen. Bestaat de vereeniging uit afdeelingen of zelfstandige plaatselijke vereenigingen, dan worden de leden dier afdeeling of vereeniging, met het oog op de beoordeeling of een vereeniging al of niet gewestelijk of nationaal werkt, als individueele leden der vereeniging aangemerkt. Tenslotte kent het Centraal Bureau nog provinciale afdeelingen, welke feitelijk door het Centraal Bureau ingestelde samenvoegingen van de vereenigingen in een bepaalde provincie zijn.

Het jaarverslag over 1922 van het Centraal Bureau noemt vijf gewestelijke leden, n.l. de Groninger Maatschappij van Landbouw, de Veenkoloniale Boerenbond, de Overijsselsche Landbouwmaatschappij, de Coöperatieve Bond van Landbouwaan- en Verke vereenigingen voor Gelderland (B. A. G., de Limburgsche Land- en Tuinbouwbond te Roermond, terwijl de Ned. Heide Maaij. eenige nationale lid is. *126. 136*

GRONINGEN. Wij hadden reeds de gelegenheid er op te wijzen, hoe in Groningen zeer veelvuldig de vereeniging zonder geregeld bedrijf wordt gevonden, de aard van het landbouwbedrijf met over-

wegend akkerbouw brengt dit mee. Dikwijls waren het de afdelingen der Groninger Maatschappij van Landbouw, die naast andere werkzaamheden, ook den aankoop ter hand namen. Een belangrijk deel der aankoopvereenigingen is als lid aangesloten bij de Groninger Maatschappij van Landbouw, terwijl vele der vereenigingen in de Veenkoloniën zijn aangesloten bij den Veenkolonialen Boerenbond.

De Groninger Maatschappij van Landbouw, die slechts vereenigingen kent als lid en dus geen individueele leden bezit, eischt voor de toetreding als lid het bezitten van rechtspersoonlijkheid. Onder haar zevenenvijftig leden, die de lijst van officieele personen, vereenigingen en instellingen voor 1922 noemt, bevinden zich vijf coöperatieve vereenigingen naar de wet van 1876, de overigen zijn alle ingericht naar de wet van 1855, evenals de Maatschappij zelf. De statuten der Maatschappij ondergingen in 1921 een zeer belangrijke wijziging, doordat aan artikel 4, dat de midelen om het doel — de bevordering van veeteelt, akker- en tuinbouw — te bereiken aangeeft, werd toegevoegd : „het voor rekening der leden aankopen van bedrijfsbenoodigdheden.” In hetzelfde jaar trad de vereeniging toe als gewestelijk lid van het Centraal Bureau.

Reeds verscheidene jaren was het de gewoonte bij de aankoopvereenigingen in Groningen, jaarlijks enkele malen aan de leden bestelkaarten voor kunstmest te sturen, waarna hetzij aanbestedingen werden gehouden, hetzij de totale bestelling ter uitvoering aan het Centraal Bureau of aan een particuliere firma gegeven. Deze drie mogelijkheden bestaan nog ; wenschen echter de vereenigingen door middel van het Centraal Bureau te betrekken, dan dragen zij haar orders op aan de Groninger Maatschappij, die de orders in totaal aan het Centraal Bureau doorgeeft en tegenover dit lichaam als koopster optreedt. Zij ontvangt dus de factuur en betaalt zelf aan de vereenigingen, zij neemt zelf bij de uitvoering de order de expeditie en detailleering naar de vereenigingen ter hand.

Niet steeds worden de orders der vereenigingen in blanco gegeven, soms wordt een limiet aangegeven, soms gaat een offerte van het Centraal Bureau vooraf. Wat nu de uitvoering van de orders der verschillende vereenigingen betreft: ligt de zetel der vereeniging gunstig aan groot scheepsvaarwater en is de bestelling groot genoeg, dan wordt zooveel mogelijk geleverd vanaf de aanvoerhaven, mijn of fabriek. Is evenwel overslag in kleinere schepen noodig,

dan geschiedt deze door de Groninger Maatschappij, terwijl dit lichaam een tweetal pakhuizen bezit in Groningen en Winschoten om aan eventueele kleine nabestellingen te kunnen voldoen. Deze werkwijze heeft het groote voordeel, dat de expeditie kan geschieden door een lichaam, dat met de plaatselijke toestanden op de hoogte is en deze taak beter kan vervullen dan een in Rotterdam zetelend bureau. Ook het aanvullen of wijzigen van reeds gedane bestellingen, kan veel gemakkelijker in Groningen geschieden, dan dat dit alles over Rotterdam moet loopen. Vele bestellingen worden op marktdagen mondeling aan het bureau der maatschappij opgegeven.

De benoodigde vergoeding voor haar werkzaamheden krijgt de Groninger Maatschappij uit uitkeeringen van het Centraal Bureau. De aandeelen in de winst worden door deze vereeniging namelijk niet uitgekeerd evenredig met de afname der ledenvereenigingen, doch progressief, hoe hooger het bedrag van de afname, hoe hooger het uitgekeerde winstpercentage. ¹⁾ De gezamenlijke afname der Groninger Maatschappij is groot, de prijsreductie, die de Maatschappij ontvangt, is derhalve een hoog percentage van den omzet. Aan de leden wordt deze reductie niet ten volle uitgekeerd, doch slechts zooveel alsof die leden rechtstreeks bij het Centraal Bureau waren aangesloten. De leden krijgen dus de diensten der provinciale centrale ongemerkt verricht, dank zij de regeling van de winstuitkeering bij het Centraal Bureau.

Men merkt echter, dat zoodra in alle provinciën een zoodanige organisatie is tot stand gekomen, wel in eerste instantie het Centraal Bureau, doch tenslotte de vereenigingen deze kosten betalen. al wegen de voordeelen dan ook tegen die kosten op. Deze voordeelen zijn : in de eerste plaats een betere en goedkoopere regeling der expeditie, in de tweede plaats een lagere inkoopsprijs, daar het voor het Centraal Bureau gemakkelijker is een groote order eerstehands te plaatsen dan vele kleine en bij groote orders ook verder gunstiger voorwaarden zijn te bedingen en ten slotte wordt de administratie van het Centraal Bureau op deze wijze sterk ontlast, daar het in het ressort der Maatschappij slechts één afnemer te boek heeft, n.l. de Maatschappij zelf, terwijl toch in 1922/23 negen- enveertig bij de Maatschappij aangesloten vereenigingen haar be-

¹⁾ Zie voor de regeling van de winstuitkeering bij het Centraal Bureau Hoofdstuk IX.

noodigdheden, geheel of gedeeltelijk van het Centraal Bureau ontvingen.

De werkwijze van den Veenkolonialen Boerenbond heeft zeer veel overeenkomst met die van de Groninger Maatschappij. Ook hij is gewestelijk lid van het Centraal Bureau en dekt zijn onkosten op geheel gelijke wijze als de Groninger Maatschappij. De vereeniging beschikt over eenige pakhuisruimte in Veendam. Veel behoefte bestaat hieraan echter niet, de meerderheid der nabestellingen kan in den regel wel in combinatie aan verschillende vereenigingen geleverd worden.

Karakteristiek voor den coöperatieven aankoop in Groningen is de geheele vrijheid der leden al of niet van de diensten hunner vereeniging gebruik te maken en van die vereenigingen al of niet van die van het Centraal Bureau. Wenschen zij echter het laatste dan kan dit niet anders, voor zoover zij lid zijn van de gewestelijke organisatie's, dan via deze.

Hoewel een schijnbaar gevolg van dezen toestand moet zijn, dat de vereenigingen alle pogingen in het werk zullen stellen van de zijde van particuliere handelaren en het Centraal Bureau zoo concurrent mogelijke offertes te krijgen, wordt de toestand meer en meer anders. Wel moet de eigen organisatie af en toe meedoen aan de inschrijvingen op de aanbestedingen der vereenigingen, doch het vertrouwen in de eigen organisatie groeit. Als een enkel voorbeeld moge gelden, hoe in den zomer 1923 de Groninger Maatschappij aan het Centraal Bureau blanco opdracht kon verstrekken voor den aankoop van chilisalpeter voor het seizoen 1924 voor 5800 tons, de Veenkolonialen Boerenbond voor 4000 tons.

FRIESLAND. Friesland, dat inzake landbouwcoöperatie op ander gebied, voornamelijk op dat der zuivelcoöperatie menigmaal als voorbeeld heeft gegolden, neemt inzake den coöperatieven aankoop van bedrijfsbenoodigdheden een der laatste plaatsen in. Verschillende oorzaken zijn hiervoor aan te wijzen. Het verschijnsel is niet, zooals door Frost is geschied, te schrijven op rekening van het conservatisme der „Marschbauern”, de bloei der zuivelcoöperatie zou dan geheel onverklaarbaar zijn. In de eerste plaats was in het groote gebied van Friesland, waar men slechts weiden vindt, de dorpsmolenaar, die elders den handel in veevoeder dreef, een vrijwel ongekende figuur. Deze kon slechts daar een bestaan vinden, waar de boeren het eigen verbouwd graan lieten malen. Toen

meer en meer het gebruik van handelskrachtvoer veld begon te winnen is de fabricage hiervan gekomen in handen van groote ondernemingen in de verschillende centra, technisch goed ingericht en over het geheel betrouwbaar, zoodat de behoefte aan coöperatieven aankoop hier minder werd gevoeld. Hierbij kwam, dat de aanwezigheid van talrijke terpen, die voor bemesting werden en nog worden afgegraven en naar de weidestrecken vervoerd, in die streken zeer lang het gebruik van kunstmest hebben tegengehouden en men dus ook hier geen reden had zich aaneen te sluiten. Merkwaardig is het in dit verband wel, dat nu de terpen in aantal verminderen en de exploitatie door de hooge arbeidsloonen duur wordt, zoodat het kunstmestgebruik in de weidestrecken toeneemt, de nieuwe gebruikers zich wenden tot de aankoopvereenigingen voor den aankoop van dit artikel, waaromtrent zij geen ervaring hebben.

In de kleibouwstreek heeft het bestaan van den Coöperatieven bond van Handelaren, wiens bestaan wij boven reeds meldden (pag. 37) en waarvan de leden de voordeelen, die coöperatieve aankoop hun bood, voor een belangrijk deel aan hun cliënteelen goede lieten komen, den coöperatieven aankoop van boerenzijde tegengehouden en ook minder urgent gemaakt, terwijl na de oprichting van de Eerste Nederlandsche coöperatieve kunstmestfabriek te Vlaardingen, waarbij vele landbouwers in de Friesche kleibouwstreek zijn aangesloten, de behoefte aan verderen coöperatieven aankoop nog minder sterk wordt gevoeld.

Toch zijn in den loop der tijden verschillende aankoopvereenigingen in Friesland ontstaan, waarvan die met een eigen bedrijf zelfstandig zijn gebleven en verschillende vereenigingen zonder geregeld bedrijf zijn versmolten met de Coöperatieve vereeniging tot Aankoop en Bewerking van Landbouwbenoodigdheden voor Friesland. Deze vereeniging ontstond in 1896 als vereeniging van zeer plaatselijke beteekenis voor de boeren in den omtrek van Leeuwarden. Zij werkte tot 1900 geheel zonder maalderij en opslagplaatsen. Intusschen ontstond een provinciale vereeniging, die werkte als provinciale afdeeling van het in 1900 opgerichte Centraal Bureau. Deze plaatselijke vereeniging te Leeuwarden en de Provinciale vereeniging smolten in 1906 samen. In 1908 werd een eigen maalderij gesticht, die in 1911 belangrijk is uitgebreid. Verschillende reeds bestaande vereenigingen sloten zich aan, terwijl hiernaast depôts werden opgericht, daar waar minstens een twintigtal indi-

vidueele leden gevestigd waren. Hoewel ook thans de statuten nog de mogelijkheid van ledenvereenigingen kennen, zijn de vroeger aangesloten vereenigingen als zoodanig verdwenen en de leden hiervan direct als lid tot de Coöperatieve vereeniging tot Aankoop en Bewerking van Landbouwbenoodigdheden voor Friesland (C. A. F.) toegetreden. De vereeniging heeft thans 49 depôts, over de geheele provincie verspreid. De goederen worden bij de leden aan huis bezorgd door daarvoor aangestelde depôthouders, die tevens de risico voor het innen der gelden dragen.

De verschillende vereenigingen met een geregeld bedrijf, die niet in de C. A. F. werden opgenomen, sloten zich in 1916 aanen tot den Bond van Coöperatieve Aankoopvereenigingen in Friesland, welke bond in 1921 weer werd opgeheven.

De vereenigingen, voorzoover aangesloten bij het Centraal Bureau, zijn allen ondergebracht in de Provinciale afdeeling „Friesland”. Deze laatste afdeeling heeft zich na de opheffing van den bond eenigermate bemoeid met de gemeenschappelijke belangen der vereenigingen. Door haar worden geregeld bijeenkomsten van beheerders en bestuursleden van coöperatieve aankoopvereenigingen georganiseerd, welke bijeenkomsten steeds vanwege het Centraal Bureau worden bijgewoond.

DRENTHE. Langen tijd bestond tusschen de vereenigingen in Drenthe geen andere band dan de provinciale afdeeling van het Centraal Bureau. De meeste vereenigingen hebben een plaatselijk karakter, behalve de Coöperatieve Landbouwersbank en Handelsvereeniging te Meppel, welke over het Zuidwesten der provincie werkt. Deze vereeniging heeft achttienhonderd direct aangesloten leden, die hun benoodigdheden krijgen van de vijf door de vereeniging geëxploiteerde maalderijen. Hiernaast staan enkele aangesloten vereenigingen, die haar benoodigdheden krijgen van de Handelsvereeniging te Meppel en een korting van $1\frac{1}{2}$ % op de door de vereeniging aan haar boerenleden berekende prijzen ontvangen.

In 1923 is het Drentsch Landbouwgenootschap, waarbij de meerderheid der aankoopvereenigingen is aangesloten, toegetreden als gewestelijk lid van het Centraal Bureau. Afgewacht dient nog te worden hoe ver deze organisatie haar werkzaamheden zal uitstrekken.

OVERIJSSSEL. De vereenigingen in Overijssel hebben een plaat-

selijk karakter, al hebben vele een beduidend aantal leden en een grooten omzet, zooals de Coöperatieve Landbouwersbanken en Handelsvereenigingen te Lonneker en Zwollerkerspel. De vereenigingen zijn voor het meerendeel lid van de Overijsselsche Landbouwmaatschappij, welke als gewestelijk lid is aangesloten bij het Centraal Bureau. Hoewel ook inzake samenladingen en gemeenschappelijken aankoop door de Maatschappij een en ander werd gedaan, heeft zij zich tot dusverre hoofdzakelijk bewogen op organisatorisch terrein, door den coöperatieven aankoop in het algemeen te propageeren en in het bijzonder dien bij het Centraal Bureau. Hier en daar zijn door haar toedoen nieuwe vereenigingen opgericht, terwijl door het instellen van een contrôledienst over het beheer der verschillende vereenigingen een zeer nuttig werk is verricht. Ook de aankoop van zaaizaad en pootgoed geschiedde door haar.

GELDERLAND. In Gelderland komen naast verschillende vereenigingen zonder geregeld bedrijf, vele voor met een graanmaalterij en eigen opslagplaatsen. Een tweetal centrale organisatie's werken naast elkander: de Coöperatieve Bond van Landbouwaan- en verkoopvereenigingen voor Gelderland (B. A. G.) en de Handelsraad van den Aartsdiocesanen R. K. Boeren- en Tuindersbond, welke haar werkzaamheden niet tot de provincie Gelderland beperkt, doch uitstrekt over het gebied van het Aartsbisdom Utrecht.

De B. A. G. werd opgericht in 1916, de overgrootste meerderheid van de bij het Centraal Bureau aangesloten vereenigingen in Gelderland is tevens lid van den B. A. G. Een zeventien-tal zijn direct bij het Centraal Bureau aangesloten doch geen lid van den B. A. G., terwijl ongeveer een tiental in het geheel niet bij het Centraal Bureau is aangesloten.

De commercieele werkzaamheid van den B. A. G. is weinig uitgebreid. Door hem worden geregeld bijeenkomsten van „zaakvoerders” der verschillende vereenigingen georganiseerd, welke worden bijgewoond vanwege het Centraal Bureau en waar gelegenheid bestaat inzake gezamenlijke bestelling en verlading overleg te plegen. Toch worden deze bijeenkomsten niet voldoende geapprecieerd, wat te betreuren is. In een provincie met een geografische gesteldheid als Gelderland, waar aanvoer per groot scheepsvaarwater tot een centraal punt en verdere detaillering

een goedkoope wijze van vervoer oplevert, ware door samenwerking in dezen voordeel te bereiken.

Tot dusverre hield de B. A. G. zich bezig met den aankoop van gras- en klaverzaden, steenkolen en kleine landbouwgereedschappen. Overwogen wordt evenwel ook dit geheel aan het Centraal Bureau over te dragen. Eén groep artikelen is er echter, waarop de B. A. G. zich zeer speciaal toelegt n.l. zaaizaad en pootgoed. Er valt in Gelderland nog zeer veel te verbeteren inzake gebruik van waardevol zaai- en pootgoed. Nog veel te veel zijn te dezen aanzien vele landbouwers te spoedig tevreden gesteld, nog te weinig wordt gelet op de gunstige resultaten elders verkregen met keuring van gewassen te velde. Door het aankopen van goed zaai- en pootgoed, afkomstig van te velde goedgekeurde gewassen, dient de B. A. G. niet alleen de belangen der leden, doch verricht meteen een werk, dat van groot belang mag worden geacht voor de verbreiding van meerdere kennis en waardeering van de practische resultaten, die de landbouwwetenschap ons te dezen aanzien in de laatste jaren bracht. De B. A. G. heeft zich niet beperkt tot den aankoop alleen, doch een uitgebreide propaganda gevoerd voor het gebruik van te velde goedgekeurd zaai- en pootgoed.

Zijn dus de werkzaamheden van den B. A. G. op commerciëel gebied weinig uitgebreid, op ander gebied is hij geregeld met gunstig resultaat werkzaam. Door het propageeren van den coöperatieven aankoop onder de landbouwende bevolking en den aankoop bij het Centraal Bureau onder de vereenigingen verricht hij een nuttig werk, niet alleen voor de bestaande vereenigingen, doch ook voor nieuw te stichten organisatie's. Bij de kleine vereenigingen is nog veel te veel een streven merkbaar haar kracht te zoeken in het zelf aankopen, buiten het Centraal Bureau om. Dit moet voeren tot ongunstige resultaten bij een vereeniging, die door de beperktheid van haar gebied is aangewezen op een zaakvoerder, die te weinig commerciëel is onderlegd om ieder oogenblik de positie van de markt te kunnen overzien, waarbij nog komt, dat de beperktheid der zaken een geregeld contact met de handelswereld niet toelaat.

Een zeer belangwekkend onderzoek is te dezen aanzien door den B. A. G. ingesteld. De resultaten van dit onderzoek zijn neergelegd in een kleine over dit onderwerp verschenen brochure, waaraan het volgende is ontleend :

Door zeven aankoopverenigingen werden in de maanden Juni, Juli en Augustus 88 posten bij den handel afgesloten, beloopende een hoeveelheid van 1134 tons verschillende soorten veevoederartikelen.

Bij een vergelijking van de bestede prijzen bij den handel, met die van het Centraal Bureau bleek, dat van veertig posten een vergelijking niet uitvoerbaar was, omdat het Centraal Bureau op dezelfde dagen en condities geen zaken afsloot met elders gevestigde koopers.

Een vergelijking bleek dus mogelijk te zijn over 48 posten met een hoeveelheid van 604 tons voedermiddelen.

Blijkens het overzicht is van de 48 keer, dat van den handel is gekocht en de prijzen met die van het Centraal Bureau zijn vergeleken, 10 keer met voordeel van den handel betrokken, tegen 38 keer, dat met voordeel deze posten bij het Centraal Bureau hadden kunnen worden afgesloten.

Volgens berekening beloopt de totale som voor de 604 tons voederartikelen besteed	f 152.715.25
Dezelfde hoeveelheid zou door het Centraal Bureau geleverd zijn voor	„ 151.625.75

zoodat het voordeel zou hebben bedragen f	1.089.50
---	----------

De tot dusverre uitgekeerde reductie bedraagt f 0.50

per ton, beloopende over 604 tons	„ 302.—
---	---------

Met inbegrip van de reductie had het voordeel bedragen f	1.391.50
--	----------

De brochure zet de berekening nog voort door rekening te houden met de mindere contrôlekosten, die men bij aankoop bij het Centraal Bureau heeft te betalen en berekent tenslotte het nadeel, dat de verschillende verenigingen hebben geleden door van den handel te koopen op respectievelijk f 52.50 ; f 164.75 ; f 112.25 ; f 35.— ; f 295.75 ; f 239.50 en f 442.20 en wel over hoeveelheden van 60, 80, 60, 25, 95, 155 en 124 tons.

Behalve met de propaganda, houdt de B. A. G. zich bezig met de contrôle op het beheer der verenigingen. Te dien einde is ingesteld een eigen contrôledienst, die door de verenigingen zelf wordt betaald. Juist door het werken van dezen dienst is aan het licht gekomen, hoe groote behoefte de kleine verenigingen hadden aan een goede contrôle. Zonder dat aan frauduleuzen opzet behoefte te worden gedacht, laat dikwijls de inrichting van het beheer zeer veel te wenschen over. De leden van den B. A. G. zijn statuair verplicht aan deze contrôle deel te nemen.

Hoewel de directeur van den B. A. G. overtuigd is, dat ook door het aanstellen van een technicus op het gebied van graanmaaderijen veel goeds kon worden tot stand gebracht, heeft de vereniging zich hiermede tot dusverre niet bemoeid.

De geldmiddelen verkrijgt de B. A. G. uit de contributie der leden ten bedrage van tien cent per bij iedere vereeniging aangesloten lid en uit de reductie van het Centraal Bureau, op de wijze als voor de Groninger Maatschappij van Landbouw is beschreven.

Behalve de B. A. G. werkt in Gelderland de Handelsraad van den Aartsdiocesanen R. K. Boeren- en Tuindersbond, gevestigd te Arnhem, die werkt over het gebied van het bisdom Utrecht, grootendeels echter in Gelderland en Overijssel.

De afdeelingen van den A. B. T. B. voorzoover deze zich met den aankoop van landbouwbenoodigdheden bemoeien, — en dit doen vrijwel alle — zijn als lid toegetreden tot den Handelsraad. Zij zijn verplicht minstens een aandeel te nemen van vijfhonderd gulden, waarop tien procent dient te worden gestort, terwijl zij voor de verbintenissen der vereeniging aansprakelijk zijn tot een maximum bedrag van f 10.000.— per aandeel.

De Handelsraad koopt zelfstandig in en verkoopt aan de leden, in den regel op A. H. V. Tot 1921 was hij als gewestelijk lid aangesloten bij het Centraal Bureau, doch werkt thans geheel zelfstandig. De onkosten worden gedekt op geheel dezelfde wijze als bij iedere handelsonderneming, n.l. door verschil in inkoops- en verkoopprijs, contributie wordt van de leden niet geheven.

De leden als zoodanig zijn alle vereenigingen zonder geregeld bedrijf en zonder maalderijen, zij hebben geen verplichting hun aankopen bij den Handelsraad onder te brengen, doch doen dit in den regel wel. Behalve in den Handelsraad zijn eenige der gewone leden bovendien nog georganiseerd in een vijftal depôts, zelfstandige vereenigingen, die maalderijen exploiteeren; één zelfs een veekoekenfabriek.

Deze depôts betrekken het benoodigde uitsluitend van den Handelsraad.

De verschillende leden zijn alle verplicht zich te onderwerpen aan een inspectiedienst, welke dienst evenwel niet is ingesteld door den Handelsraad, doch door den A. B. T. B. zelf. Het werk van organisatorischen aard wordt trouwens geheel door den A. B. T. B. verricht.

De omzet van den Handelsraad bedroeg over 1922 31.500.508 Kos. veevoeder en 38.436.106 Kos. kunstmest. Behalve met den aankoop van landbouwbenoodigdheden houdt de Handelsraad zich bezig met den afzet van vee, in 1922 werd voor $\pm$ f 500.000.— verkocht.

LIMBURG. De aankoop van landbouwbenoodigdheden in deze provincie geschiedt door de afdeelingen van den Limburgschen Land- en Tuinbouwbond. Als centrale organisatie voor den aankoop werkt de vereeniging Landbouwbelaang te Roermond, die krachtens haar statuten als leden kent : de Limburgsche Land- en Tuinbouwbond, rechtspersoonlijkheid bezittende afdeelingen van dien bond, die zich met den aankoop van landbouwbenoodigdheden bezig houden en andere rechtspersoonlijkheid bezittende aan- en verkoopvereenigingen. Deze leden zijn voor de verbintenissen der vereeniging aansprakelijk tot het bedrag van hun aandeel. Ieder aandeel bedraagt f 500.—, waarop 10 % moet worden gestort, de leden moeten één doch mogen meerdere aandeele nemen. De vereeniging heeft een crediet van f 300.000.— bij den Limburgschen Land- en Tuinbouwbond, die tengevolge van zijn vele verzekeringen op landbouwgebied over ruime middelen beschikt. De onkosten der vereeniging worden gedekt uit de reductiën van het Centraal Bureau en uit handelswinsten ontstaan door den aankoop buiten het Centraal Bureau om, hoofdzakelijk van zaaizaad, pootgoed en brandstoffen.

Krachtens de statuten kunnen de leden gebruik maken van de diensten der vereeniging, zij behoeven het dus niet te doen en doen het ook niet in alle gevallen.

Hoewel in Limburg met zijn gemengde bedrijven tamelijk veel veevoeder wordt aangekocht, zijn er slechts zeer weinig coöperatieve maalderijen. Boven werd reeds uiteengezet, hoe overwegingen van religieuze aard hier haar invloed hebben doen gelden. De afdeelingen koopen nu, hetzij door bemiddeling van Landbouwbelaang hetzij van den handel veevoeder aan ; de boeren laten dit door den plaatselijken molenaar in loon malen. De afdeelingen bemoeien zich in den regel niet met de overeenkomst tusschen den molenaar en de individueele leden. In de afdeelingen zijn geen gesalarieerde personen werkzaam, alles wordt door het bestuur geregeld, wat hier en daar aanleiding geeft tot mindere activiteit.

Naast deze leden-afdeelingen van den Land- en Tuinbouwbond staan een tiental depôts van dien bond, waarvoor alle benoodigdheden door Landbouwbelaang worden aangekocht en zoo noodig bewerkt. Landbouwbelaang beschikt in Weert over een centraal magazijn, met maalderij, reinigings- en opzakinrichting, welke laatste vooral voor een goedkoop vervoer goede diensten bewijst, aangezien thans bij groote scheepsladingen kan worden aangevoerd en

slechts over een kort traject van het dure spoorvervoer gebruik behoeft te worden gemaakt.

De vereeniging Landbouwbelaug is gewestelijk lid van het Centraal Bureau en koopt als zoodanig de overgrootste meerderheid van haar omzet via het Centraal Bureau in. De totaal-omzet bedroeg in 1922 :

11.514.498	kilo's veevoeder	ter waarde van f	1.244.375.73
24.533.069	„ kunstmest	„ „ „ „	1.013.353.93
6.215.147	„ brandstoffen	„ „ „ „	140.898.37
163.210	„ zaaigranen	„ „ „ „	20.152.92

Van de kosten van den inspectiedienst van den Limburgschen Land- en Tuinbouwbond betaalt Landbouwbelaug de helft, het overige werk van organisatorischen aard verricht de bond geheel voor eigen rekening, zoodat Landbouwbelaug een zuiver commerciële instelling is.

NOORD-BRABANT. In Noord-Brabant is de coöperatieve aankoop in hoofdzaak in handen van de boerenbonden, terwijl ook de afdeelingen van de Noord-Brabantsche Maatschappij van Landbouw zich met dien aankoop bezig houden. De boerenbonden zijn afdeelingen van den Noord-Brabantschen Christelijken Boerenbond (N. C. B.), die zijn werkzaamheden uitstrekt over het gebied van de bisdommen Breda en 's-Hertogenbosch. De centrale organisatie voor den coöperatieven aankoop vormt de Coöperatieve Handelsvereeniging van den Noordbrabantschen Christelijken Boerenbond met haar hoofdkantoor te Veghel en bijkantoren te Breda, Lage-Zwaluw, Steenbergen, Ravestein, Grave en Nijmegen. Het jaarverslag over 1921—1922 vermeldt 184 leden, alle afdeelingen van den N. C. B. Deze leden zijn volgens de statuten alle verplicht minstens één aandeel van f 50.— te nemen, waarop tien gulden moet worden gestort. De aansprakelijkheid der leden bedraagt vijftig gulden boven dit aandeel. De vereeniging zou haar credietwaardigheid onmogelijk kunnen ontleenen aan deze regeling der aansprakelijkheid, immers bij een eventueele likwidatie zouden de leden slechts een verlies behoeven te dekken van f 18400.—, terwijl de omzet in 1921/1922 dertien millioen gulden bedroeg. Het aandeelenkapitaal wordt echter geregeld uitgebreid, doordat de leden vrijwillig meer aandeelen nemen dan het statuair voorgeschreven aantal en vooral doordat de winstuitkeering grootendeels niet in contanten, doch in aandeelen geschiedt. Een gedeelte van het be-

drijfskapitaal is verkregen door de uitgifte van obligatieleeningen, tot een totaal bedrag van 1.2 miljoen gulden, hoofdzakelijk geplaatst bij de leden der aangesloten boerenbonden. Het doorvoeren van het stelsel van contante betaling houdt het benodigde losse bedrijfskapitaal betrekkelijk laag, daarentegen is in fabrieken en machineriën vastgelegd een bedrag van ruim 1.2 miljoen gulden. Hierop wordt echter geregeld ruim afgeschreven. De winst- en verliesrekening over het laatste boekjaar meldt een afschrijving van 220.000 gulden.

De vereeniging exploiteert een graansilo, een groote maalderij en fabriek van kleine veekoekjes in Veghel, terwijl de bijkantoren, behalve Lage-Zwaluw, alle maalderijen hebben. Vanuit Veghel en de bijkantoren wordt een deel van het veevoeder en de kunstmeststoffen naar de filialen gezonden, waar het blijft voor risico der vereeniging. De boeren halen hier op bepaalde dagen het benodigde af. De filiaalhouder geniet voor zijne bemoeiingen een zekere provisie, tegenwoordig 15 cent voor veevoeder en 10 cent voor kunstmeststoffen per 100 kilogram; sommige zijn nog vanouds aangesteld op een vast salaris. Behalve via haar pakhuizen levert de vereeniging veel rechtstreeks aan de boerenbonden, welke de ontvangen goederen door hun leden aan schip of wagon laten afhalen. Deze wijze van verkoopen, die zeer veel economischer is dan die over de pakhuizen, wordt hoofdzakelijk gevolgd voor kunstmeststoffen en vindt ook langzamerhand meer ingang voor sommige veevoederartikelen. Verplichte afname van het benodigde door de leden-boeren bestaat bij geen der boerenbonden en ook deze hebben geen afnameplicht tegenover de Handelsvereeniging.

De omzet der vereeniging bedroeg van 1 Juni 1921 tot 1 Juni 1922 64.860 ton veevoeder en 71.260 ton kunstmeststoffen.

De vereeniging was tot 1920 gewestelijk lid van het Centraal Bureau doch heeft thans een eigen inkoopbureau voor granen te Rotterdam en koopt kunstmeststoffen zelfstandig aan.

ZEELAND. Wij hadden reeds gelegenheid op te merken, hoe Zeeland het geboorteland is der eerste aankoopvereenigingen. In deze provincie met overwegend akkerbouwbedrijven is de aankoop van kunstmest hoofdzaak en de meeste vereenigingen hebben dan ook geen geregeld bedrijf, doch houden aanbestedingen voor de levering van haar benodigdheden. In den regel treedt bij deze aanbestedingen ook het Centraal Bureau als inschrijver op. De

meeste vereenigingen zijn als afdeelingen bij de Zeeuwsche Landbouw-Maatschappij aangesloten, doch staan in directe verbinding met het Centraal Bureau, zoodat de Maatschappij hier niet als bemiddelaar optreedt.

ZUID-HOLLAND. Op de Zuid-Hollandsche eilanden treft men ook zeer veelvuldig de vereeniging tot het houden van aanbestedingen aan. Een klein percentage dezer vereenigingen is aangesloten bij het Centraal Bureau, de meeste vereenigingen echter werken zelfstandig. De nabijheid van Rotterdam is hieraan niet vreemd, de verschillende bestuursleden komen zelf te Rotterdam ter beurze en koopen hier aan. Hierbij komt nog, dat vele beurtschippers op Rotterdam dikwijls nog de kleine nabestellingen tegen een uiterst geringe winstmarge uitvoeren om zich zoo althans de vracht te verzekeren.

Op het vasteland vindt men verschillende maalderijen, ook hier heeft de nabijheid van Rotterdam geen gunstigen invloed op het koopen bij het Centraal Bureau. Veel samenhang tusschen de verschillende vereenigingen is er niet, een poging van een dertiental vereenigingen in Zuid-Holland en Utrecht om onderling samen te werken, vooral door middel van gemeenschappelijken aankoop en vervoer met eigen vaartuigen, waartoe was gesticht de Bond van Coöperatieve Landbouwvereenigingen in Zuid-Holland en Utrecht, is vrijwel mislukt.

UTRECHT. Hoewel Utrecht verschillende coöperatieve aankoopvereenigingen en maalderijen telt is er van samenwerking tusschen deze organisaties geen sprake. Wel zijn de meeste als lid aangesloten bij het Centraal Bureau, doch nog veel wordt Zaterdag ter beurze in Utrecht gekocht.

NOORD-HOLLAND. Men treft in Noord-Holland twee typen vereenigingen naast elkander aan, die met een geregeld bedrijf en maalderij, welke overwegend veevoer aankopen en vereenigingen hoofdzakelijk voor den aankoop van kunstmeststoffen.

Een eigenaardigheid bij vele der vereenigingen met een geregeld bedrijf is, dat het bestuur of een afzonderlijke commissie uit de leden de grondstoffen aankoopt. Dit heeft groote bezwaren voor een artikel met een zoo wisselvallige markt als granen, waar het nemen van een beslissing in den regel niet kan wachten op een

bijeenkomst van een zoodanige commissie. De practijk is dan ook meestal, dat een der leden de ziel van de commissie is en zelfstandig aankoopt, terwijl in gevallen, waarin voorkeopen worden gedaan of groote leveringen kunstmest moeten worden opgedragen, de geheele commissie beslist.

Bij de meeste vereenigingen met een maalterij zijn de leden verplicht het benoodigde van de vereeniging te betrekken. Men is met deze regeling meestal begonnen voor enkele artikelen en toen zij in de practijk goed bleek te voldoen, is zij meer en meer uitgebreid. De bestellingen worden bij de leden aan huis bezorgd, de besteller neemt de nieuwe bestelling mee.

Een tweeëntwintigtal vereenigingen hebben zich aanéengesloten tot den Coöperatieven Bond van Coöperatieve Landbouwvereenigingen in Noord-Holland, welke bond is vergroeid met de provinciale afdeeling van het Centraal Bureau.

De Bond verricht geen commercieele werkzaamheden, iedere veertien dagen worden bijeenkomsten van beheerders en aankoopers der verschillende vereenigingen georganiseerd, waar het Centraal Bureau vertegenwoordigd is en bestellingen kunnen worden opgegeven. Van samenladingen door de verschillende vereenigingen kwam tot dusverre niet veel terecht, de meeste maalterijen zijn zoodanig gelegen, dat aanvoer per beurtdienst direct vanaf Amsterdam mogelijk is.

Een bondsaccountant controleert het beheer van verschillende der leden, deelneming aan deze contrôle is tot dusverre niet verplicht voor de leden.

Naast de neutrale organisatie's werkt in Noord- en Zuid-Holland de R. K. Diocesane Land- en Tuinbouwbond, met 69 afdeelingen in Noord-Holland, 47 in Zuid-Holland en 4 in Zeeland. Tot haar officieele instellingen behoort de Handelsraad.

Deze vereeniging, oorspronkelijk opgericht als coöperatieve vereeniging, werd in 1920 omgezet in een Naamlooze Vennootschap en heeft ook economisch weinig met een coöperatie gemeen.

Aandeelhouders kunnen zijn : de Land- en Tuinbouwbond, zijn afdeelingen en instellingen, zijn ambtenaren, leden en hospitant-leden, verder de directeur en directeurs van vak- en bijkantoren.

De Handelsraad is door den Land- en Tuinbouwbond erkend als officieele instelling, terwijl deze bond aandeelhoudster is. Van de negen commissarissen, die alle roomsch-katholiek moeten zijn, worden drie gekozen door de leden van het hoofdbestuur van den

bond, drie door de vergadering van aandeelhouders uit de aandeelhouders, die tevens lid zijn van den L. T. B., drie door de vergadering van aandeelhouders.

De afdeelingen van den L. T. B. bemoeien zich slechts zeer sporadisch met den gemeenschappelijken aankoop. De Handelsraad heeft daarom een twintigtal verkoopkantoren opgericht, die ieder een streek beslaan.

Aan het hoofd dezer verkoopkantoren staan ambtenaren, die een vast salaris genieten. Om althans eenig contact te krijgen met de afnemers is aan ieder verkoopkantoor een bestuur verbonden, dat wordt gekozen uit de voormannen der landbouwworganisatie in de omgeving van het verkoopkantoor en dat den beheerder ter zijde staat.

De netto-winst wordt als volgt verdeeld :

tien procent aan de oprichters,

veertig procent aan den L. T. B.,

veertig procent aan de aandeelhouders,

tien procent ter beschikking van commissarissen, ter verdeeling onder het personeel, dat het geheele boekjaar, waarin de winst gemaakt is, onafgebroken in dienst der vennootschap was.

In het boekjaar 1921/1922 bedroeg de omzet voor f 1.065.329.16½ aan kunstmest en f 3.091.442.45 aan veevoeder.

De vennootschap exploiteert een tweetal maalderijen te Purmerend en Alphen aan den Rijn, van waaruit een deel der verkoopkantoren wordt bediend.

HOOFDSTUK IX.

Het Centraal Bureau.

Reeds meerdere malen vonden wij gelegenheid op de groote centrale organisatie der aankoopvereenigingen in Nederland te wijzen, zij verdient een afzonderlijke bespreking, niet alleen om der wille van haar uitgebreiden werkkring en haar nationaal karakter, doch ook omdat haar geschiedenis een beeld geeft van den strijd, dien de coöperatieve aankoop in Nederland heeft moeten voeren om zijn plaats onder de zon te veroveren en te handhaven. De geschiedenis van het Centraal Bureau uit het Nederlandsch Landbouwcomité, zooals de vereeniging heet, is tot 1915 uitvoerig beschreven in een publicatie van het Nederlandsch Landbouw-Comité, zoodat hier kan worden volstaan met het vermelden van eenige der meest belangrijke data.

Eerste aanleiding tot de oprichting van het Centraal Bureau werd een schrijven door de Friesche Maatschappij van Landbouw in 1894 gericht tot het Nederlandsch Landbouw-Comité, waarin werd aangedrongen op meerdere samenwerking tusschen de verschillende aankoopvereenigingen en oprichting van een centrum voor den aankoop.

Eerst zijn pogingen in het werk gesteld om in dezen samen te werken met den Coöperatieven Bond, een centrale vereeniging van de verschillende verbruiksvereenigingen, doch deze pogingen hebben, hoewel meer dan eens herhaald, steeds schipbreuk geleden.

De eerste pogingen bij het Landbouw-Comité aangewend om te komen tot een centrale vereeniging hebben tot geen resultaat geleid. In 1896 werd aan de verschillende landbouwmaatschappijen aangeraden te trachten provinciale vereenigingen te stichten, ten einde hieruit op den duur een nationale vereeniging op te bouwen.

De totstandkoming van het Centraal Bureau in 1900, is zeer in de hand gewerkt, door de houding van een veertiental importeurs van kalizouten, die zich in Januari 1899, hadden vereenigd tot een consortium. Om aan beide partijen recht te laten wedervaren, dient evenwel te worden vermeld, dat verschillende vereenigingen den handel in de richting van aaneensluiting hadden gedwongen, door

in de voorwaarden, waarop zij haar jaarlijksche aanbestedingen hielden, zoodanig zware bepalingen inzake de levering op te nemen, dat hieraan door de handelaren practisch niet kon worden voldaan. Prof. Adolf Mayer schreef na de oprichting van het consortium in het Nederlandsch Landbouwweekblad van 4 Februari 1899 :

Ook wilde ik nu reeds als mijn meening te kennen geven, dat het wellicht niet tot dezen onaangenen toestand gekomen ware, indien de coöperatieve vereenigingen wat meer gematigd waren gebleven in hare eischen. Hoe dikwijls zijn niet door de proefstations gevraagd en ongevraagd wenken gegeven, dat het niet wenschelijk ware de speling geheel te laten vervallen, hoe men onpartijdig monster steekt, enz. enz. Maar neen, de coöperatieve vereenigingen, vooral die in Groningen hebben nooit willen luisteren en hebben de onpartijdig geredigeerde bepalingen dikwijls geheel ter zijde gezet en soms zelfs zijn monsters ingezonden, die de kenteekenen droegen, dat ze niet op geheel onpartijdige wijze waren genomen.

Het consortium nam reeds dadelijk na de oprichting ingrijpende maatregelen, waarvan bij circulaire aan de verschillende landbouwvereenigingen kennis werd gegeven. Deze circulaire heeft groote beroering gewekt onder de landbouwvereenigingen in Nederland. De leden van het consortium verbonden zich onderling, om niet met elkander de concurrentie op te nemen, te verkoopen tegen uniforme prijzen en voorwaarden, met uitsluiting van contrôle op het in Nederland geleverde, voor zooverre deze levering geschiedde aan landbouwvereenigingen, terwijl aan particulieren verkocht werd onder contrôle der proefstations.

Kenschetsend voor de eenheid van het consortium was de bepaling der circulaire, dat geen der leden van het consortium op eenige aanbesteding van kainiet of carnalliet, van welke landbouwvereeniging ook, mocht inschrijven.

Voor de landbouwvereenigingen was deze regeling zeer in strijd met haar belangen, terwijl deze regeling blijkbaar ten doel had de aankoopcoöperatie in haar ontwikkeling te remmen. Immers de tusschenhandelaar, wederverkooper der consortiumleden, ontving op de prijzen een niet onbelangrijke korting. Zijn positie was daardoor bevoorrecht bij die der landbouwvereenigingen, die om haar bedrijfskosten te dekken den aankoopsprijs moesten verhoogen, in tegenstelling met den handelaar of tusschenhandelaar, die in het toegestane rabat een vergoeding voor zijn kosten vond.

Vermelding verdient, dat de verkoop van kalizouten door het

Duitsche Syndikaat aan zijn Hollandsche vertegenwoordigers niet plaats vond onder openbare contrôle, doch op analyse van het monster, door het leverende kaliwerk genomen en door de scheikundigen van dit werk of door die van het laboratorium van het syndikaat te Berlijn opgemaakt.

Het risico voor eventueel ondergehalte droegen dus de importeurs, leden van het consortium, zij dienden dit te bestrijden uit de rabatten, welke het syndikaat hun toestond. Door meergenoemde regeling kwam dit risico geheel voor rekening van de koopende landbouwvereniging, welker positie daardoor nog meer in het ge-drang kwam.

De vorming van dit kalimonopolie heeft de oprichting van het Centraal Bureau zeer verhaast. De aandrang om tot de oprichting van een eigen aankoopcentrale voor den landbouw te geraken, werd steeds grooter en toen het Centraal Bureau den 19den Januari 1900 was tot stand gekomen kon deze organisatie, die te voren haar maatregelen en overeenkomsten met het Duitsche Syndikaat had weten te treffen, ook met den verkoop van kalizouten aanvangen. Zonder verzet van de handelaren is het Centraal Bureau niet in de rij der eerstehand-verkoopters opgenomen, doch het Syndikaat, dat de kracht van het vereenigingsleven in Duitschland kende en de billijkheid moest erkennen van den wensch der landbouwers, om door bemiddeling van een eigen organisatie hun bedrijfsbenoodigdheden te kunnen koopen, ging op de bezwaren van den handel niet in.

Op de door het Syndikaat vastgestelde prijzen ontving het Centraal Bureau een rabat van vier Mark per 10.000 kilo's en het is een feit, dat van iederen door bemiddeling van het Centraal Bureau in Nederland geleverden wagon, het consortium als zoodanig een bedrag van zeven mark van het Syndikaat ontving.

Het contract voor levering der kalizouten bevatte een reeks van bepalingen, o.m. het verbod om van het rabat van vier mark een deel aan de leden van het Centraal Bureau af te staan.

De positie van het Centraal Bureau bleef voor een reeks van jaren bestendig, d. w. z. dat het consortium, met betrekking tot de toegestane rabatten een bevoorrechte positie bleef innemen en geregeld inkomsten putte uit de door bemiddeling van het Centraal Bureau geleverde kalizouten.

Hangt dus de oprichting van het Centraal Bureau ten nauwste samen met den kalistrijd, ook zijn verdere geschiedenis is met dien

strijd doorweven. Boven schetsten wij de taak der coöperatie als tegenwicht tegen aaneensluiting van de zijde van particuliere ondernemingen : de kalistrijd levert hiervan een der mooiste voorbeelden. Hij duurt nog steeds, zij het in gewijzigden vorm, voort en heeft steeds een belangrijk deel van de aandacht van de leiders van het Centraal Bureau in beslag genomen en de ontwikkeling van dit lichaam beïnvloed, zoodat hier een korte beschrijving van het verloop moge volgen.

Aan de verbodsbepaling, van de ontvangen rabatten een deel af te geven aan de leden, werd in latere jaren weliswaar minder streng de hand gehouden, doch de positie van het Centraal Bureau bleef ondergeschikt aan die van den handel en die van de aankoop-vereenigingen aan die van den tusschenhandelaar. Immers de laatste werd voor zijn bemoeiingen beloond volgens een regeling, door het consortium getroffen, welke regeling weer was gebaseerd op de rabatten, die de handelaren-importeurs ontvingen van het Syndikaat. Deze waren belangrijk hooger dan die het Centraal Bureau ontving en mitsdien kon het Centraal Bureau, afgezien nog van het feit, dat het zijn afnemers rechtstreeks geen rabat mocht toestaan, deze geen positie verschaffen, aan die van den tusschenhandelaar gelijkwaardig. Het gevolg was, dat de zaakvoerders of secretarissen van plaatselijke vereenigingen moeite deden om als agent van den handelaar-importeur op te treden, om zodoende het tusschenhandelaarsrabat voor de vereenigingen deelachtig te worden, om op die wijze te voorkomen, dat ter dekking van de kosten van de plaatselijke vereeniging, de koop prijs van het kalizout diende te worden verhoogd.

De in 1914 uitbrekende Europeesche oorlog heeft verandering gebracht in de toestanden, die voordien heerschten. De voorziening van den landbouw met meststoffen werd een onderdeel van staatszorg en een afzonderlijke commissie, de kunstmestcommissie, werd voor dit doel ingesteld. Deze distribueerde in den aanvang ook de kalizouten, daarbij gebruik makende van den handel en van het Centraal Bureau. Tusschen de Kunstmestcommissie en het Duitsche Kalisyndikaat ontstonden moeilijkheden, welke tot resultaat hadden, dat het Syndikaat weigerde via de Kunstmestcommissie kalizouten naar Holland te leveren. Deze weigering had tengevolge, dat 21 November 1917 de Kali-Importeurs-Vereeniging (de K. I. V.) tot stand kwam, met als leden een consortium van handelaren en het Centraal Bureau. De leden van het consortium kwamen vrijwel

overeen met die van het in 1899 gestichte. Als bestuur van de K. I. V. traden op een drietal handelaren en de directeur van het Centraal Bureau.

De inkomsten, uit den verkoop van kalizouten verkregen, vloeiden in de kas der K. I. V. en werden op bepaalde tijden verdeeld, met dien verstande, dat het bedrag, dat na aftrek van de kosten door de K. I. V. gemaakt, overbleef, voor één derde deel aan het Centraal Bureau en voor twee derden aan de gezamenlijke handelaren kwam. Naast het rabat evenwel, dat in de kas der K. I. V. vloeiende, ontving de handel en ook het Centraal Bureau een z.g. geheim rabat, dat echter voor beiden niet gelijk was, maar voor het Centraal Bureau, niettegenstaande den grooten omzet, kleiner was. Het is wel een merkwaardig verschijnsel, dat het Duitsche Kalisyndikaat zijn grootsten afnemer het slechtst behandelde. Ook de positie van de plaatselijke vereenigingen bleef achtergesteld bij die van den tus-schenhandelaar. Of deze positie van achterstelling van het Centraal Bureau bij den handelaar-importeur en van de plaatselijke aankoop-vereeniging bij den tusschenhandelaar, geheel in overeenstemming was met de wenschen en inzichten van het Kalisyndikaat zelve, valt moeilijk te beantwoorden. Er schijnt echter aanleiding te zijn tot de veronderstelling, dat het Syndikaat het niet goed aandurfde de positie van beide naast elkaar contracteerende partijen gelijk te stellen, uit vrees voor te groote oppositie van de zijde der importeurs. Misschien heeft ook een rol gespeeld gemis aan vertrouwen in de organisatie van het Centraal Bureau. Het is bekend, hoe de handelaren bepaalden, dat hun positie van zelf sprekend bevoorrecht moest zijn op grond van de historie, aangezien zij toch de eersten waren, die de kalizouten verkochten en propaganda voor het gebruik maakten. Wat hiervan ook waar moge zijn, een feit is het ten slotte, dat de prestaties van den handel, in het belang van hemzelve, het Kalisyndikaat of den Nederlandschen Landbouw, voldoende zijn beloond, daar zijn positie tot en met einde 1920 een bevoorrechte is gebleven. Het contract voor de levering van kalizouten over 1921 afgesloten onder auspiciën van de K. I. V., doch direct tusschen Centraal Bureau en handelaren-importeurs met het Kalisyndikaat, bevat de bepaling van gelijkstelling der positie van het Centraal Bureau en de handelaren-importeurs als contractant met het Kalisyndikaat. Zoowel voor den handel als voor het Centraal Bureau werd een zelfde rabat voorgesteld, terwijl bovendien aan de aankooporganisaties, welke aan bepaalde voorwaarden voldeden, het-

zelfde rabat zou worden gegeven als aan den tusschenhandelaar werd toegekend. Deze voorwaarden bestonden hierin, dat de betreffende vereenigingen rechtspersoonlijkheid dienden te bezitten en voor den aankoop van landbouwbenoodigdheden in het algemeen een bedrijf hadden ingericht, aan het hoofd waarvan een directeur of zaakvoerder stond. Opslagruimte, pakhuis of magazijn behoorde te worden geëxploiteerd. Aan de vereenigingen, welke aan deze eischen niet voldeden en voornamelijk haar werkzaamheid zochten in het verzamelen van bestellingen van haar leden, om deze vervolgens aan te koopen, werd een kleiner rabat toegestaan. Dit besluit van het Kalisyndikaat is een erkenning van het door het Centraal Bureau steeds gehuldigd beginsel, dat de aankoopvereenigingen bij den afzet van kalizouten en ook van andere meststoffen, onmisbare schakels zijn tusschen importeur en gebruiker en dat het noodzakelijk is, de ontwikkeling van die vereenigingen te bevorderen. Het heeft heel wat moeite gekost het Syndikaat, dat dit beginsel reeds eerder erkende, te bewegen een juistere rabatrekening voor Nederland in te voeren.

Begrijpelijkerwijs heeft de handel niet stilgezeten, om van zijn zijde het mogelijke te doen, het Centraal Bureau in dit opzicht tegen te werken. De uitkeering van het tusschenhandelaarsrabat aan de voornaamste organisaties heeft ontegenzeggelijk ertoe bijgedragen haar bedrijf op solieder basis te brengen en sindsdien is dan ook de omzet van kalizouten bij de aankoopvereenigingen zeer belangrijk toegenomen.

De ontevredenheid bij de handelaren-importeurs van Duitsche kalizouten over gelijkstelling van hen met het Centraal Bureau en van den tusschenhandel met de aankoopvereenigingen, nam eer toe dan af en ontkend mag niet worden, dat de concurrentie tusschen Centraal Bureau en consortium hoe langer hoe heviger werd en dit te meer naarmate de omzet van het Centraal Bureau zich ten koste van die der handelaren-importeurs verhoogde. Deze verhooging van den omzet van het Centraal Bureau was weer oorzaak, dat in het Bestuur van de K. I. V. door de vertegenwoordigers van het Centraal Bureau ernstige vertoogen werden gericht om de aanvankelijk bepaalde verhouding van winstverdeeling te herzien. Immers bij de oprichting van de K. I. V. verhiel zich de omzet van het C. B. van kalizouten tot dien van den handel als 1 : 2, doch langzamerhand was deze verhouding, vooral ook door de in 1920 getroffen nieuwe regeling, zeer ten gunste van het C. B.

gewijzigd en geleidelijk op 1 : 1 gekomen en het Centraal Bureau overwoog ernstig of het wel in overeenstemming was te brengen met de belangen zijner leden, onder de bestaande voorwaarden lid van de K. I. V. te blijven. Het bedanken voor dit lidmaatschap zou als van zelf de liquidatie van de K. I. V. met zich brengen, daar deze als zoodanig uitsluitend voor het consortium van handelaren geen zin had. Buiten verwachting werd het het Centraal Bureau gemakkelijk gemaakt, een besluit te nemen en wel doordat in September 1921 een schrijven bij het Bestuur binnenkwam, waarin het Bestuur van het Kaliconsortium mededeelde, dat in een gehouden algemeene vergadering unaniem was besloten, om alleen dan met het Centraal Bureau in de K. I. V. samen te werken, wanneer gedurende minstens vijf jaren alle uit het contract met het Syndikaat voortvloeiende voordeelen werden verdeeld naar den maatstaf van $\frac{2}{3}$ voor den handel en $\frac{1}{3}$ voor het C. B. en het C. B. er mede accoord ging, dat aan den tusschenhandel een afzonderlijk rabat werd toegestaan.

Het behoeft nauwelijks vermelding, dat dit voorstel voor het Centraal Bureau onaannemelijk was. Immers acceptatie daarvan zou beteekenen teruggaan tot de ondergeschikte positie van voor 1921 en dit niet alleen voor het Centraal Bureau, doch ook voor de aankoopvereenigingen. Het jaar 1921 is dan ook het laatste bedrijfsjaar van de K. I. V. geweest, de liquidatie vond in den aanvang van 1922 plaats.

Wij moeten thans eenige jaren teruggaan om een gebeurtenis te vermelden, die voor den kalihandel, doch ook voor den grondgebruiker van het hoogste belang is geweest en ook thans nog is.

Na de beëindiging van den oorlog en de toevoeging van den Elzas aan Frankrijk, kwamen de in den Elzas gelegen kalimijnen onder Fransch beheer en kort nadien verscheen Elzasser kalizout in concurrentie met het Duitsche product op de wereldmarkt en daarmede ook in Holland. Aanvankelijk werden slechts geringe hoeveelheden Elzasser waar geplaatst, eerst in 1919 en 1920 deed zich de concurrentie sterker gevoelen; zij bereikte haar toppunt in 1922 en dit wel als een gevolg van de omstandigheid, dat met den aanvang van dit jaar naast den oorspronkelijken importeur, of liever gezegd onder diens hoofdleiding, als verkoopers van Elzasser kalizouten het overgrootste meerendeel der leden van het consortium van handelaren in Duitsche kalizouten optrad.

In de tweede helft van 1921, na de afwijzing door het C. B. van

het voorstel van het kaliconsortium tot verlenging van de K. I. V., op de voorwaarden hierboven genoemd, wendde het bestuur van dit consortium zich tot het Kalisyndikaat met het verzoek, om met uitschakeling van het C. B. uitsluitend aan dit consortium den verkoop van Duitsche zouten op te dragen. Bij niet-inwilliging van dien wensch zou verbreking van de vele jaren bestaande connectie tusschen het Kalisyndikaat en consortiumleden volgen.

Het Duitsche Kalisyndikaat verklaarde zich niet bereid op het hem gedane voorstel in te gaan. Het gevolg hiervan was, dat met uitzondering van een enkele, de leden van het oude consortium van handelaren in Duitsche kalizouten, met ingang van 1922 als verkoopers van Elzasser kalizouten gingen optreden en ontkend mag niet worden, dat de concurrentiestrijd, die toen ontstond, zeer hevig was. Elke conditieverandering of prijsverlaging of ook wel prijsverhooging werd door den Elzas gevolgd en vooral in den aanvang was de positie der Elzasser agenten vrij sterk door het feit, dat zij de kalizouten op analyse van het Rijkslandbouwproefstation in Maastricht verkochten, waartoe de vertegenwoordigers van het Duitsche Kalisyndikaat eerst later konden overgaan.

In Januari 1922 was het Centraal Bureau de eenige contractant met het Duitsche Kalisyndikaat, doch het is dit niet lang alleen gebleven. In den loop van de eerste maanden van het jaar nam het kalisyndikaat verschillende handelaren, voor het grootste gedeelte firma's, die vroeger als tusschenhandelaren van Duitsche kalizouten waren opgetreden, aan en het Syndikaat is, het valt niet te ontkennen, bij de keuze daarvan vrij wild te werk gegaan. In blijkbaar zenuwachtige haast en vermoedelijk aangespoord door de vrees onvoldoende vertegenwoordigers voor Holland te hebben en daarnaast door onvoldoende vertrouwen in de werkkraft van het C. B., werden in den loop van Januari en Februari 1922 een 14-tal handelaren aangesteld. Deze beconcurrerden niet alleen de Elzasser agenten en het C. B., doch ook elkander in zeer hevige mate, een en ander met het gevolg dat de rabatten, voor den importeur bestemd, voor het allergrootste deel ter beschikking kwamen van diens kooper. Op voetspoor van de vroegere agenten van het Duitsche Kalisyndikaat vormden de nieuwe vertegenwoordigers van het Duitsche Kalisyndikaat een vereeniging met name : „De vereeniging van Importeurs van Duitsche kalizouten” om den onderlingen naijver zooveel mogelijk aan banden te leggen, doch in de practijk schijnt dit pogen niet met veel succes bekroond te zijn geworden. De

vroegere vertegenwoordigers van het Duitsche Kalisyndikaat sloten zich aaneen, onder den naam van „Kali-Handelaren-Vereeniging”. Voor het vereenigingsleven is deze zeer heftig gevoerde concurrentiestrijd niet gunstig geweest. Speciaal de vertegenwoordigers van het Duitsche Kalisyndikaat liepen stad en land af om hun waar te plaatsen en gelijk gezegd, door naijver gedrongen, maakten zij geen verschil of althans zeer weinig, in den prijs, bij het offreeren van hun waar aan den grondgebruiker en aan de plaatselijke vereenigingen. Dientengevolge is de positie der plaatselijke vereenigingen er niet op verbeterd en is de handel in kalizouten, wat orde en regelmaat betreft, er niet op vooruit gegaan; vooral voor de groote aankoopvereenigingen met haar zeer belangrijke omzetten aan kalizouten was het uiterst onaangenaam een ondergeschikte positie te moeten innemen, in vergelijking met die van den nieuwbakken handelaar-importeur van Duitsche kalizouten, waarvan er een aantal zijn, wier totaal-omzet, niettegenstaande zij over het geheele land kunnen werken, die van de grootere plaatselijke organisaties niet overtreft.

Keeren wij thans tot de oprichting van het Centraal Bureau terug. De circulaire der leden van het Kaliconsortium trok zeer de aandacht van het Nederlandsch Landbouw-Comité en naar aanleiding van een desbetreffend rapport van de hand van den heer Lovink werd een commissie ingesteld ter verdere voorbereiding van deze aangelegenheid. Intusschen werden ook van de zijde van den Nederlandschen Coöperatieven Bond nieuwe pogingen in het werk gesteld om te komen tot een centrale organisatie voor den landbouw. Een vergadering werd uitgeschreven, doch toen bleek, dat ook door het Landbouw-Comité pogingen in gelijke richting werden aangewend trad de Coöperatieve Bond met het Comité in onderhandeling en werd de afwikkeling verder aan het Comité overgelaten. In een vergadering gehouden op 24 Juli 1899, waar vierendertig landbouwmaatschappijen en bonden vereenigd waren, werd tot de oprichting van een Centraal Bureau besloten, terwijl aan een Commissie de verdere voorbereiding werd opgedragen. December 1899 werd deze commissie uitgebreid, zoodanig, dat iedere provincie er door één lid in was vertegenwoordigd.

In Januari 1900 vangt de „Commissie van het Centraal Bureau uit het Nederlandsch Landbouw-Comité, tot aankoop van landbouwbenodigdheden” op zeer bescheiden schaal haar werkzaam-

heden aan. Merkwaardig is zeker wel, dat de commissie geen rechtspersoonlijkheid had. De afgevaardigden der verschillende provinciën verklaarden zich ieder persoonlijk borg voor een bedrag van hoogstens drieduizend gulden en dit niet verder dan voor de bestellingen uit de provincie, die ieder gerekend werd te vertegenwoordigen.

De heer Nijkamp, directeur der Coöperatieve Landbouwbank en Handelsvereniging te Lonneker, aanvaardde de positie van directeur. Hij mocht één klerk benoemen en bleef tevens zijn oude functie waarnemen. In Juli 1900 kwam men, na verschillende discussiën over de vraag, hoe het Centraal Bureau eigenlijk zou werken tot het vaststellen van Enkele bepalingen voor het uitvoerend Comité van het Centraal Bureau uit het Nederlandsch Landbouw-Comité voor den aankoop van meststoffen en landbouwbenodigdheden over geheel Nederland". De regeling was volgens deze bepalingen zoodanig, dat het Bureau bestond uit een elftal leden, voor iedere provincie één, terwijl van de verschillende leden ieder in zijn eigen provincie moest zorgen voor de instelling van een provinciale commissie, te kiezen door de verschillende aangesloten vereenigingen in die provincie. De elf leden moesten een Uitvoerend Comité uit hun midden kiezen en dit weer een Gedelegeerd Commissaris belast met het dagelijksch toezicht op het Bureau. Aan het uitvoerend Comité werd de beslissing gelaten over den prijs der aan te koopen artikelen.

Toen de zaken van het Centraal Bureau zich weldra zoodanig gingen uitbreiden, dat de debet banksaldi enkele tonnen gingen bedragen, terwijl hiertegenover slechts een borgstelling stond van ruim dertigduizend gulden, benevens natuurlijk de vorderingen op de leden-afnemers, begonnen de voorzitter en secretaris van het Bureau bezwaren te gevoelen door te gaan met het teekenen van alle kwitantiën voor de bank en begon men meer en meer te beseffen, dat niet kon worden doorgegaan met een organisatie, die geen rechtspersoonlijkheid had en waarbij de financieele verantwoordelijkheid der leden niet geregeld was. Het gevolg was de oprichting in 1901 van de Coöperatieve Vereeniging Het Centraal Bureau uit het Nederlandsch Landbouw-Comité voor het aanschaffen van landbouwbenodigdheden voor geheel Nederland, gevestigd te Enschedé. De groote moeilijkheid was een voldoende band te brengen tusschen de verschillende organisaties, die tot dusverre nog weinig hadden samengewerkt en elkander weinig

kenden. Hoewel een oplossing werd gevonden en de organisatie van het Centraal Bureau ook, behoudens een weinig belangrijke wijziging in 1905, vele jaren dezelfde bleef, kan toch niet worden gezegd, dat de in 1901 gekozen opzet een gelukkige is geweest en wanneer nooit moeilijkheden van beteekenis zijn gerezen, is dit meer te danken aan het feit, dat de vereeniging op commercieel gebied weinig rampen hebben getroffen, dan aan den vorm, waarin de vereeniging was gegoten.

De vereeniging toch bestond krachtens haar statuten uit een elftal leden, waarvan er één uit iedere provincie diende te komen.

Wilde men als lid der vereeniging worden toegelaten, dan moest de meerderheid der afnemers van de vereeniging, die in de provincie van het candidaat-lid woonden, zich voor de toetreding van dien bepaalden persoon als lid hebben verklaard, er bestaat dus geen ander verband tusschen de vereenigingen en het Centraal Bureau dan dat van leverancier-afnemer. Toch heeft men aan de vereenigingen eenigen invloed op den gang van zaken willen toekennen, door feitelijk aan haar de beslissing te laten over de toetreding van nieuwe leden. Ieder der elf leden was verplicht tot storting van eenig bedrijfskapitaal tot een maximum van vijfhonderd gulden, terwijl de aansprakelijkheid der leden beperkt was tot het bedrag, dat ieders storting nog beneden f 500.— gebleven was, vermeerderd met een som gelijkstaande met de bedragen, welke de vereeniging nog te vorderen had wegens de levering van landbouwbenoodigdheden in de provincie, waarin het betreffende lid woonde. Het spreekt vanzelf, dat bij deze regeling het van belang was, dat de leden zich een werkzame rol verzekerden, bij de provinciale regeling van den aankoop bij het Centraal Bureau, aangezien zij een belangrijk deel droegen van de verantwoordelijkheid voor de betalingen. Mocht toch het Centraal Bureau in moeilijkheden komen, doordat afnemers in een bepaalde provincie insolvent bleken, dan kwamen de financieele gevolgen in laatste instantie voor rekening van het lid, dat voor die provincie zitting had. Hoewel de statuten van 1901 geen provinciale afdeelingen noemen, bleven ze in stand en kwamen ze tot ontwikkeling, terwijl de leden van het Centraal Bureau hierbij een belangrijke rol speelden.

De leden beslisten bovendien over de al of niet toelating van bepaalde afnemers in hun provincie en hadden ook hierin een machtig middel zich tegen de gevolgen van eventueele wanbetalingen te wapenen.

Dat de elf personen niet lid waren om hun zelfs wille, doch slechts werden beschouwd als de vertegenwoordigers van de afnemers in een bepaalde provincie blijkt ook uit artikel 13 der toenmalige statuten, dat verklaart, dat ontzetting uit het lidmaatschap o. m. kan plaats hebben : op grond, dat in een vergadering der afnemers, gevestigd in de provincie, waarin het lid, van wiens ontzetting sprake is, zijn woonplaats heeft, de meerderheid der aanwezigen die ontzetting heeft wenschelijk verklaard.

Een bepaling als werd gevonden in het in 1900 vastgestelde reglement, waarbij de beslissing over den prijs der aan te koopen goederen aan een comité werd overgelaten, vindt men niet meer in de statuten der in 1901 opgerichte vereeniging.

De statutenwijziging in 1905 heeft de medezeggenschap, die aan de afnemers in verschillende zaken was toegekend voor een groot deel ingekrompen. Zoo verviel de bovenaangehaalde bepaling, krachtens welke de afnemers in een bepaalde provincie het voor die provincie zetelende lid, practisch konden ontzetten. Bovendien verviel het artikel, krachtens hetwelk zij de algemeene vergaderingen konden bijwonen en daar een adviseerende stem konden uitbrengen.

Het Centraal Bureau heeft in al de jaren — van 1901 tot 1918 — dat deze statuten hebben gegolden, zijn taak vervuld op een zoodanige wijze, dat steeds de belangen der afnemers, en niet die der ondernemers, de elf leden, op de allereerste plaats hebben gestaan, de aankoopvereenigingen in Nederland kunnen dan ook niet dankbaar genoeg zijn ten opzichte van het klein aantal mannen, dat voor deze primitieve organisatie naam en werkkraft leende. Dit neemt evenwel niet weg, dat de reeds in 1907 verschenen, lang niet malsche kritiek van de hand van den heer G. W. Melchers over Inrichting en Werking van het Centraal Bureau eenige opmerkingen bevatte, die verre van ongerechtvaardigd waren. Ik citeer :

Bij het C. B. bestaat de eigenlijke vereeniging uit 11, zegge elf leden, naar het aantal der provinciën, aan wie wellicht niets of hoogstens een klein gedeelte van den omzet voor privé gebruik geleverd wordt terwijl ⁹⁹⁹/1000 geleverd wordt aan de gebruikers, die geen leden zijn.

Er behoort dus wel vrijmoedigheid toe om een zoo opgezette vereeniging voor te stellen als een coöperatieve. Zij doet juist het tegenovergestelde van wat de wet eischt. Zij levert als regel aan niet-leden, terwijl het zuiver toeval is, indien de leden zelf ook afnemers zijn.

In 1909 werd de eerste poging gedaan tot reorganisatie van het Centraal Bureau en wilde men de vereeniging veranderen in een vereeniging volgens de wet van 1855. De voor deze gewijzigde vereeniging ontworpen en door de Algemeene Vergadering van het Centraal Bureau goedgekeurde statuten onderscheidden leden, n.l. elf, van wie één in ieder der provinciën en deelnemers, welke laatste provinciale afdeelingen zouden vormen. De leden zouden zooveel mogelijk worden aangenomen op voordracht van de betreffende provinciale afdeeling en weer aansprakelijk zijn voor de nog in hun provincie openstaande vorderingen, de bepaling inzake voordracht tot ontzetting uit het lidmaatschap door de afnemers werd opnieuw opgenomen. De koninklijke goedkeuring van deze nieuwe statuten werd geweigerd en de zaak bleef sleepende tot 1912, toen opnieuw een commissie werd ingesteld door de gecombineerde besturen van het Centraal Bureau en het Landbouw-Comité. De leden van deze commissie mochten noch behooren tot het bestuur van het Landbouw-Comité, noch tot dat van het Centraal Bureau. De commissie had tot taak een nauwgezette bestudeering van de toenmaals geldende statuten, benevens het doen van voorstellen om het Centraal Bureau zoodanig te reorganiseeren, dat het aan de wenschen van den landbouw zou beantwoorden.

Toen den vierden Januari 1915 de geschiedenis van het Centraal Bureau van de hand van den heer Van Genderen Stort, verscheen, was deze commissie met haar werkzaamheden nog niet gereed, de uitgebroken crisis had ook vertraging in de werkzaamheden gebracht. Eerst bij koninklijk besluit van 13 Februari 1918, konden de statuten van de vereeniging, thans ingericht volgens de wet van 1855, worden goedgekeurd. De opzet der vereeniging was hiermede een geheel andere en betere geworden. Als leden konden thans toetreden behalve het Nederlandsch Landbouw-Comité en de Nederlandsche Boerenbond, slechts vereenigingen of afdeelingen daarvan, welke zich met den gemeenschappelijken aankoop van bedrijfsbenoodigdheden bezig hielden, en rechtspersoonlijkheid bezaten. Onderscheiden werden nu : Gewestelijke afdeelingen d. w. vereenigingen, die over meer dan één provincie werkten en ten minste dertig plaatselijke afdeelingen telden en nationale afdeelingen, d. w. over het geheele land werkende vereenigingen, met tenminste vijfduizend leden en provinciale afdeelingen, waarin werden ondergebracht de gezamenlijke leden in elke provincie, met uitzondering van de gewestelijke en nationale afdeelingen. De in-

deeling was niet een willekeurige, doch zonder twijfel heeft men bij het vaststellen hiervan het oog gehad op de katholieke organisatie's wier gebied zich uitstrekt over een bisdom en op de Nederlandsche Heide Maatschappij, die over het geheele land werkt.

De statuten gaven eenige voorschriften voor de inrichting der provinciale afdelingen en kenden aan het hoofdbestuur der in een bepaalde provincie werkende centrale landbouwvereniging of vereenigingen het recht toe een bestuurslid voor de provinciale afdeling aan te wijzen, waardoor contact ontstond tusschen de algemeene landbouwverenigingen en de aankooporganisaties. Mocht in een bepaalde provincie een organisatie bestaan met als leden minstens drievierde der aankoopverenigingen, die bij het Centraal Bureau waren of zouden zijn aangesloten, dan kon een zoodanige vereeniging het geheele bestuur der provinciale afdeling benoemen, practisch de geheele taak der provinciale afdeling overnemen.

De algemeene vergadering nu van het Centraal Bureau bestond tot 1921 uit afgevaardigden der provinciale, der gewestelijke en der nationale afdelingen, die ieder zooveel stemmen hadden, als er door het lichaam, dat zij vertegenwoordigden verplichte aandeelen in het waarborgfonds waren genomen.

Het hoofdbestuur werd als volgt benoemd :

Eén lid door het Landbouw-Comité en één door den Nederlandsche Boerenbond, verder benoemde elke provinciale afdeling, elke gewestelijke en elke nationale afdeling een lid, met dien verstande, dat de gewestelijke afdelingen te zamen hoogstens vijf, de nationale hoogstens drie leden konden benoemen.

Het hoofdbestuur koos uit zijn midden een dagelijksch bestuur van vijf leden, dat met het bestuur en de leiding der vereeniging was belast.

Ieder lid was verplicht voor elke f 20.000 afname, gerekend naar het boekjaar 1913, één aandeel in het waarborgfonds te nemen, terwijl op ieder aandeel f 20.— moest worden gestort. Jaarlijks werd op de aandeelen hoogstens f 20.— bijgeschreven van de reductiën, welke aan de leden konden worden uitgekeerd, totdat dit aandeel geheel was volgestort. Iedere vijf jaar zou worden nagegaan of het aantal aandeelen in overeenstemming was met de afname bij de vereeniging.

Deze statuten zijn, wat de hoofdlijnen betreft van kracht gebleven, zij zijn evenwel in 1921 belangrijk aangevuld ; de vereenigingen

worden thans onderscheiden in plaatselijke, gewestelijke en nationale, terwijl de plaatselijke vereenigingen in een bepaalde provincie weer zijn ondergebracht in een provinciale afdeeling. Zooals uit de boven (pag. 104) reeds gegeven omschrijving dezer verschillende soorten vereenigingen blijkt, is het criterium, of een vereeniging al of niet tot de gewestelijke behoort eenigermate veranderd en geeft thans het ledenaantal hier den doorslag, naast het aantal afdeelingen of aangesloten vereenigingen en behoeft zij dus niet meer over meer dan één provincie te werken. Aan den opzet der provinciale afdeelingen, waaraan in de statuten van 1918 een belangrijk deel was gewijd is minder de aandacht geschonken. Deze materie is in het huishoudelijk reglement nader geregeld.

De regelen voor de algemeene vergadering zijn ongeveer dezelfde gebleven, ook die aangaande de wijze waarop het hoofdbestuur wordt verkozen bleven vrijwel gelijk, alleen verkiest een provinciale afdeeling slechts dan een bestuurslid, wanneer de plaatselijke leden, die de afdeeling vormen, gezamenlijk, minstens vijftien aandeelen in het waarborgfonds bezitten. Deze wijziging is noodig geworden, nadat in verschillende provinciën gewestelijke organisaties als de Groninger Maatschappij, de Overijsselsche Maatschappij en de B. A. G. zijn ontstaan en de provinciale afdeelingen hier weinig beteekenis meer hebben.

Het stemrecht der hoofdbestuursleden werd in 1921 belangrijk gewijzigd. Terwijl krachtens de oude statuten ieder lid één stem had, hangt thans het stemmenaantal af van het verplicht aantal aandeelen in het waarborgfonds, dat de afdeeling of het lid, dat hij vertegenwoordigt, bezit.

Naast het dagelijksch bestuur werd aangesteld een commissie van advies, om in technische aangelegenheden de directie van advies te dienen.

Een statuair voorschrift, dat eventueele geschillen tusschen het Centraal Bureau en de leden langs den weg van arbitrage moeten worden beslist, dateert eveneens van 1921.

Tenslotte werd in dit jaar in de statuten nog opgenomen een tweetal artikelen het ledenkapitaal betreffende. Kende men vroeger geen ledenkapitaal, thans bepaalt ieder jaar de algemeene vergadering welk gedeelte van de uit te keeren reductiën — minstens 20 % — aan de leden te goed zal worden geschreven. Het aandeel, dat voor ieder lid onder het hoofd „ledenkapitaal” te goed wordt geschreven, moet evenredig zijn aan het bedrag der reductie,

waarop het lid aanspraak heeft. Dit bijschrijven geschiedt echter slechts zoolang, totdat het aandeel in het ledenkapitaal van het betreffende lid het drievoud bedraagt van het nominaal bedrag van zijn aandelen in het waarborgfonds ; daarna wordt de reductie ten volle uitgekeerd.

De aansprakelijkheid der leden, die in 1918 niet nader was geregeld, wordt thans als volgt geregeld voor het geval van gerechtelijke of buitengerechtelijke vereffening van den boedel der vereeniging. De leden en zij, wier lidmaatschap in het jaar daaraan voorafgaande is geëindigd zijn tot dekking van het tekort verplicht, met dien verstande, dat ieders aandeel in het tekort wordt berekend naar verhouding van het in het laatste volle boekjaar van dat lidmaatschap door den betrokkene afgenomen bedrijfsbenodigdheden of geleverde producten. De aansprakelijkheid van ieder lid is echter beperkt tot twee en een half maal het nominaal bedrag der te zijnen name staande aandelen in het waarborgfonds. Ook de bepalingen aangaande dit waarborgfonds werden eerst in 1921, later nog eens in 1923 iets gewijzigd. Het aantal aandelen, waarmee een lid in dit fonds deelneemt, wordt thans jaarlijks door het hoofdbestuur vastgesteld en wel evenredig aan het bedrag der afname van het betreffende lid in het voorafgegane boekjaar.

Wij stappen hiermede van de verschillende statuten, die in den loop der jaren hebben gegolden af, willen nog constateeren, dat hoewel er groote bezwaren aan zijn verbonden een vereeniging van zoo grooten omvang als het Centraal Bureau te gieten in den vorm voorgeschreven bij de wet van 1876 — men denke b.v. slechts aan de verplichting van alle over het geheele land verspreid wonende leden, het register te teekenen — is toch het Centraal Bureau in economischen zin een zuivere coöperatie, waarbij de cliënteel wordt gevormd door de leden en voor de verdeeling van eventueele winsten de afname bij de vereeniging als grondslag wordt genomen.

Toch heeft deze verdeeling niet geheel pondspondsgewijze plaats doch progressief : de vereenigingen met groote afname ontvangen per 1000 gulden afname een hoogere reductie, dan die met kleine afname en wel, indien de reductie bij een afname van 1—50.000 gulden per f 1000.— afname x bedraagt, dan bedraagt deze bij een afname van

50.000—	150.000	gulden	$1\frac{1}{4}$	x	per f 1000.—	omzet.
150.000—	400.000	„	$1\frac{1}{2}$	x	„ „ 1000.—	„
400.000—	1.000.000	„	$1\frac{3}{4}$	x	„ „ 1000.—	„

TABEL V.

Staat, bevattende de afnamen der Nationale- en
van het Centraal Bureau

Gewestelijke Leden en Provinciale Afdeelingen
in tonnen van 1000 K.G.

Naam van het Lid, eventueel Provinciale Afdeeling.	Kalizout.	Patentkali.	Kainiet.	Super.	Zwavelz. Ammon.	Chilisalpet.
Nationale Leden.						
Nederlandsche Heide-Maatschappij te Arnhem	—	—	—	30	—	53
Gewestelijke Leden.						
Groninger Maatschappij van Land- bouw te Groningen	2508	338	—	4499	100	7006
Veenkoloniale Boerenbond te Veendam	12184	2550	1555	1288	28	8979
Overijsselsche Landbouw-Maat- schappij te Enschedé	10495	1082	13951	3503	10	3906
Coöp. Bond v. Aankoopvereen. voor Gelderland te Arnhem (B.A.G.)	7920	795	18440	4592	49	2787
Limburgsche Land- en Tuinbouw- bond te Roermond	10495	1220	2425	1996	—	2698
Provinciale Afdeelingen.						
Groningen	1314	340	167	525	11	1041
Friesland	3725	520	3596	1444	251	1296
Drenthe	9093	2101	11296	2749	75	4359
Overijssel	1252	115	1334	408	6	414
Gelderland	1273	144	2272	586	8	529
Utrecht	1590	67	401	405	16	521
Noord-Holland	2268	392	189	1566	339	2119
Zuid-Holland	215	711	296	1443	1648	11910
Zeeland	301	22	—	1238	238	4030
Noord-Brabant	8376	393	1574	1972	35	2104
Limburg	645	90	150	170	—	125
Totaal	73654	10880	57830	28414	2814	53877

Thomasmeel.	Beendermeel.	Kalkartikelen.	Div. meststoffen.	Mais.	Haver.	Gerst.	Lijnkoek.	Cocoskoek.	Div. Voerartt.	Zaai- en Pootgoed.	Totaal aan goederen.
40	—	—	—	15	—	—	—	—	—	20	158
1487	10	105	19	25	—	—	108	—	7	6	16402
2793	—	75	34	101	—	—	33	—	11	38	29669
15548	10	1131	340	18938	297	738	6240	1445	972	207	78813
13794	200	1777	466	19015	1645	1450	6849	357	2090	459	82685
2996	20	928	10	4707	660	233	340	983	683	16	30410
452	—	125	—	132	—	27	72	7	2	11	4226
4259	—	315	—	5925	126	487	2210	786	480	32	25452
8991	—	603	221	8346	22	232	2685	551	244	42	51610
1384	—	115	114	1590	120	95	588	120	190	5	7850
1245	—	235	—	3013	50	63	561	17	220	32	10248
1350	—	200	129	2667	122	259	551	40	184	29	8531
280	—	40	46	4214	31	917	1126	129	131	5	13792
501	30	60	6	3990	32	44	416	—	119	16	21437
270	—	75	102	741	—	18	67	—	48	1	7151
1225	—	110	—	1627	66	83	446	99	129	31	18270
60	—	70	—	160	10	15	25	75	31	1	1627
56675	270	5964	1487	75206	3181	4661	22317	4609	5541	951	408331

TABEL VI. Overzicht van den omzet van het Centraal Bureau,
in Tonnen van 1000 K.G. en van de terugbetalingen van de oprichting af tot en met 1922.

J a a r.	Mest- stoffen.	W a a r d e.	Voer- artikelen.	W a a r d e.	Reductie's.
1900	32630	<i>f</i> 535045 12			<i>f</i> 4468 —
1901	47010	" 1105659 32			" 8000 —
1902	47530	" 1261004 56			" 19846 09
1903	52670	" 1436609 16			" 25611 81
1904	60140	" 1711266 66			" 38000 —
1905	89860	" 2275413 56	84	<i>f</i> 7631 02	" 20088 54
1906	98960	" 2900554 51	120	" 13853 91	" 27906 —
1907	107860	" 3186738 43	36	" 2891 21	" 25304 71
1908	99750	" 2977173 89	92	" 8374 39	" 27797 18
1909	101120	" 3084913 53	11170	" 915757 05	" 27517 37
1910	114790	" 3207645 16	18350	" 1348677 20	" 46433 19
1911	133840	" 3806854 94	22080	" 1709348 82	" 62348 89
1912	178720	" 5164360 12	27730	" 2453781 33	" 78506 02
1913	177660	" 5241537 25	30060	" 2467582 52	" 71573 78
1914	153820	" 4667095 03	71420	" 7051579 60	" 113583 89
1915	89040	" 4624759 10	107350	" 11893717 26	" 145547 41
1916	131110	" 7325581 42	142020	" 21709451 67	" 207459 69
1917	112950	" 7879662 31	86520	" 12159880 94	" 113054 03
1918	100370	" 5487903 14	43750	" 5775866 19	" 79813 87
1919	113000	" 12980862 52	62920	" 15418017 91	" 157535 44
1920	216403	" 22837546 28	80586	" 15052359 30	" 277478 62
1921	209667	" 14551159 64	115546	" 14389820 12	" 175441 11
1922	291863	" 15298791 37	116468	" 12652652 93	" 228737 09

1.000.000—2.000.000 gulden 2 x per f 1000.— omzet.

meer dan 2 miljoen „ 2¼ x „ „ 1000.— „

De winst werd tot 1921 pondspondsgewijze verdeeld, doch in dat jaar werd de progressieve verdeling ingevoerd. Deze progressieve verdeling heeft drieërlei voordeel. Zij is een prikkel voor de verschillende aankoopverenigingen, zooveel mogelijk het benoodigde bij het Centraal Bureau te bestellen, waardoor dit weer tengevolge van zijn grooteren omzet voordeliger kan werken, zij stelt groote vereenigingen, die per 1000 kilogram afname aan het Centraal Bureau veel minder kosten veroorzaken dan kleine, aangezien zij bijna steeds groote partijen bestellen, in staat een deel der kosten, die het stelsel van afdelingen of onderverenigingen meebrengt te dekken en tenslotte bevordert zij de oprichting der in veel opzichten gunstig werkende provinciale organisatie's.

Wij hebben reeds voor verschillende dier organisatie's beschreven, hoe zij een belangrijk deel der onkosten dekken uit de hoogere reductie van het Centraal Bureau. Eén gevaar schijnt mij hier te schuilen: over het algemeen hebben de vereenigingen meer behoefte aan scherp gestelde verkoopprijzen dan aan hooge reductie's aan het eind van een jaar; voor de centrale organisatie's echter, voor zoover zij hun onkosten moeten dekken uit het verschil tusschen ontvangen en aan de leden uitgekeerde reductie's, bestaat er een belang, dat de reductie, de bovenbedoelde x, hoog is.

Een overzicht van den omzet van het Centraal Bureau in den loop der verschillende jaren geeft tabel 6. Hieruit blijkt, dat de vereeniging zich de eerste jaren uitsluitend heeft bezig gehouden met den aankoop van kunstmeststoffen, eerst later is zij zich ook gaan toeleggen op den aankoop van veevoeder. In verband hiermee staat ook haar verplaatsing in 1919 van Enschedé naar het centrum van den graanhandel in Nederland, Rotterdam.

Omvatte de vereeniging na de reorganisatie in 1918 vrijwel het geheel van de Coöperatieve Aankoopbeweging in Nederland, al bleven enkele losse vereenigingen van verre staan en al kochten lang niet alle aangesloten vereenigingen haar benoodigdheden door bemiddeling van het Centraal Bureau, na 1919 leed de vereeniging belangrijke ledenverliezen door het uittreden der katholieke organisatie's, in 1919 de Diocesane R. K. Land- en Tuinbouwbond in het Diocees Haarlem, in 1920 de Coöperatieve Handelsvereniging van den Noord-Brabantschen Christelijken Boerenbond en in 1921 de Handelsraad van den Aartsdiocesanen R. K. Boeren- en Tuinders-

bond. Dat niettegenstaande het uittreden van deze belangrijke afnemers, de omzet in kilogrammen bleef stijgen is een bewijs voor de groeiende belangstelling der vereenigingen in haar landelijke organisatie, die bescheiden begonnen — wij herinneren aan de machtiging aan den directeur één klerk te benoemen — langzamerhand is gegroeid tot een organisatie van groote beteekenis. Met dezen groei ging een verandering van werkwijze gepaard, meer en meer is de rol van enkel tusschenpersoon verlaten en treedt de vereeniging als zelfstandig importeur op, meer en meer breiden haar connecties in de landen, waar de benoodigdheden voor het landbouwbedrijf worden geproduceerd, zich uit en wordt daarmede de weg van den producent naar den verbruiker verkort.

Tabel 5 geeft tenslotte een overzicht van de mate waarin de verschillende organisatie's van de diensten van het Centraal Bureau gebruik maken.

HOOFDSTUK X.

Het beheer der coöperatieve aankoopvereenigingen.

Bij de aankoopvereenigingen zonder geregeld bedrijf, die haar werkzaamheid beperken tot enkele groote aankopen van kunstmeststoffen per jaar is het beheer al zeer eenvoudig : de inkoopsprijs wordt vermeerderd met een evenredig deel van de uit dien bepaalden koop met de daaropvolgende levering voortvloeiende kosten.

Geheel anders is de toestand echter bij de vereenigingen met een geregeld bedrijf, waar jaarlijks een belangrijk bedrag aan algemeene onkosten moet worden gedekt : salaris van personeel, afschrijvingen en rente van gebouwen en machinekapitaal, brandstoffen en stroomverbruik, kantoorbehoeften en dergelijke.

Wil men bij dergelijke vereenigingen voor de prijsbepaling nog uitgaan van den inkoopsprijs, dan dient op grond van ervaringen in vroegere jaren opgedaan, voor het bedrag waarmee de inkoopsprijs moet worden verhoogd een norm te worden aangenomen, die in den regel niet te laag wordt geschat.

Het stelsel, de goederen aan de leden te leveren tegen den kostprijs vermeerderd met een berekend gemiddeld onkostenbedrag, heeft voor een vereeniging met een uitgebreid arbeidsveld groote bezwaren, vooral omdat bij particuliere ondernemingen deze wijze van prijs-calcuatie niet gebruikelijk is. Wel gaan ook deze uit van den prijs harer grondstoffen en haar gemiddeld onkostenbedrag, echter niet van den inkoopsprijs dier grondstoffen, doch van den op een bepaald oogenblik geldenden marktprijs. De verschillende grondstoffen voor de veevoederfabricage : granen en bijproducten van de olie-fabricage, hebben in het algemeen een wereldmarkt, al komen kleine plaatselijke fluctuaties voor, vooral in de laatste jaren onder invloed van het gebrek aan waardevastheid van het geld van verschillende landen. Het is naar dien marktprijs op den dag van verkoop en niet naar dien op den dag van inkoop, dat de particuliere onderneming de verkoopprijzen pleegt te regelen. Een coöperatieve vereeniging, die nu den inkoopsprijs als punt van uitgang wil nemen volgt wel den meest eenvoudigen en vooral minst riskanten weg, doch stoot weldra op moeilijkheden, vooral in tijden

van schommelende markten. Haar prijzen verschillen dan aanmerkelijk van die van concurreerende particuliere ondernemingen, nu eens in positieven dan weer in negatieven zin met tot gevolg, bij te hooge prijzen ontstemming bij een deel der leden, dat niet kan inzien, waarom de prijs zooveel hooger moet zijn, maar een meer ernstig gevolg : bij te lage prijzen een groote vraag van de zijde van die leden, wier coöperatieve trouw te wenschen overlaat en bij te hooge prijzen groote afname van die vraag, met als gevolg een zeer onregelmatig bedrijf.

Wil een vereeniging deze moeilijkheden voorkomen, dan dient zij als uitgangspunt voor haar verkoopsprijzen-calcultatie de marktprijs van het oogenblik te nemen. Nu kan men niet steeds de verkoopprijzen in overeenstemming brengen met den inkoopsprijs der grondstoffen vermeerderd met de onkosten; de veevoederfabricage is een seizoenbedrijf met perioden waarin de onkosten niet gedekt kunnen worden en perioden waarin de vraag zoo groot is, dat een winst kan worden gemaakt. Een vereeniging, die zich aan dit verschijnsel tracht te onttrekken door wekelijksche onkostencalculaties — die op zich zelf zeer nuttig zijn — te nemen als basis voor de berekening harer verkoopsprijzen, struikelt over dezelfde moeilijkheden als boven werden geschetst. Er zijn in ieder jaar perioden, dat afgezien van fluctuaties, in den prijs der grondstoffen, winst kan worden gemaakt en perioden dat verlies moet worden genomen; een vereeniging die bij haar prijsberekening hieraan wil ontkomen, tracht ijzer met handen te breken.

Het is van de zijde van leden van coöperatieve aankoopvereeningen wel eens als boerenbedrog gequalificeerd, dat hun vereeniging in tijden van groote vraag een prijs berekende, hooger dan waarvoor op een bepaald oogenblik zou kunnen worden geleverd, zij vergeten dan, dat zij zelf door het feit, dat die vereeniging gesteld, dat zij eens hooger prijzen moest berekenen, niet op hen kan rekenen, oorzaak zijn van deze prijzenpolitiek en kunnen zich althans troosten met de gedachte, dat op deze wijze eventueel te maken winsten in hun eigen voordeel komen.

Dikwijls komt het voor in slappe tijden, dat de inkoopsprijs wordt vermeerderd met een bedrag lager dan de op dat bepaalde oogenblik betaalde onkosten, het resultaat kan zijn, vermeerdering van den omzet en daardoor daling van de gemiddelde onkosten per gewichtseenheid, zoodat de lage prijzen gehandhaafd kunnen blijven.

Door het volgen van de bovengeschetste prijzenpolitiek, die des te noodzakelijker wordt, naarmate de leden lossen aan de vereeniging zijn verbonden en spoediger neiging vertoonen bij te hooge prijzen elders te koopen, loopt een vereeniging tweërlei risico, in de eerste plaats tengevolge van de schommelingen in den marktprijs en in de tweede plaats tengevolge van de schommelingen in den jaarlijkschen omzet, die lang niet steeds op dezelfde wijze verloopt.

Wil een vereeniging dan ook op den duur deze politiek kunnen volhouden, dan dient zij te beschikken over reserves, zeer karakteristiek genoemd : reserves voor prijsverschillen.

Het Centraal Bureau, dat dagelijks zijn vraagprijzen wijzigt, beschikte b.v. op 1 Januari 1923 over een reserve voor prijsverschillen van f 711.027.78. Deze reserves, die voor de leden een waarborg vormen, dat zij niet den een of anderen tijd zullen staan voor het feit, dat een verliespost moet worden aangezuiverd, een mogelijkheid die in de eerste bestaansjaren van een vereeniging steeds open staat, tenzij de eerste leden onmiddellijk een bedrag in het reservefonds storten, wat practisch weinig voorkomt, ontstaan in den regel bij een regelmatig bedrijf door iets te hooge calculatie der verkoopprijzen en niet volledige uitkeering van de winst.

Het aandeel dat ieder lid zou toekomen indien deze winst wel verdeeld ware, pleegt bij de uittreding als lid niet opvorderbaar te zijn. Dit is de oorzaak geweest, dat sommige vereenigingen een m. i. minder gelukkig systeem van risicodekking hebben toegepast, door n.l. de jaarlijksche winst geheel te schrijven op naam der leden, als ledenkapitaal, en op dit ledenkapitaal eventuele verliezen weer af te boeken. Eerst bij uittreden wordt het ledenkapitaal uitbetaald, of indien het negatief is geworden, aangezuiverd. Dit stelsel heeft het voordeel, dat de leden bij uittreding niet een deel der tijdens hun lidmaatschap gemaakte winsten derven, en verliezen moeten aanzuiveren, is rechtvaardiger en levert geen moeilijkheden bij toetreding van nieuwe leden, maar heeft tweërlei nadeel : in de eerste plaats is het administratief veel ingewikkelder een verlies af te schrijven op zooveel rekeningen als er leden zijn en meestal in verhouding tot de afname, terwijl bovendien nog jaarlijks rente moet worden berekend en bijgeschreven, en in de tweede plaats weet men na belangrijke verliezen, vooral in de streken met een weinig kapitaalcrachtige bevolking niet of allen, op wien dit verlies wordt afgewenteld, daarvoor kapitaalcrachtig genoeg zijn.

Om te voorkomen, dat nieuw toetredende leden niet deelen in de voordeelen van een reservefonds, bijeengebracht door de oudere leden, stellen sommige vereenigingen den eisch van een vrij hoog entreëgeld voor nieuwe leden, een eisch, die billijk mag worden geacht.

Een goed beheerde vereeniging zal zich, zooals boven werd betoogd, hebben aan te passen aan de omstandigheden van het oogenblik, niet alleen aan den marktprijs der grondstoffen, doch ook aan de mogelijkheid hooge of lage prijzen te bedingen. Dit wil evenwel niet zeggen, dat die vereeniging een hoog winstcijfer moet najagen, om daarna aan het eind van het jaar hooge bedragen te kunnen teruggeven aan de leden.

Het valt niet te ontkennen, dat deze geregeld terugkeerende jaarlijksche uitkeeringen zeer veel hebben bijgedragen tot de populariteit der verbruiksvereenigingen in Engeland, zij vormden een gebeurtenis van beteekenis in talrijke arbeidersgezinnen, die hierdoor in de gelegenheid werden gesteld zich eens een extra uitgave te veroorloven. Gide ¹⁾ wijst er op hoe verschillende verbruiksvereenigingen in Engeland en België zelfs zoover gaan, dat zij haar vraagprijzen stellen op een zoodanige hoogte, dat aan het eind van het jaar 20 tot 25 % van het bestede bedrag kan worden teruggegeven.

Bij onze aankoopvereenigingen schijnt mij een dergelijke tactiek niet gewenscht, doch lijkt mij de meest aangewezen weg de prijzen zoo scherp mogelijk te calculeeren. Wel is waar stellen ook onze landbouwers die geregelde uitkeeringen zeer op prijs — getuige de verdeling van „het potje” bij de zuivelfabrieken — hier staat tegenover, dat de landbouwer groote behoefte heeft aan zoo scherp mogelijk gecalculeerde prijzen voor de grondstoffen van zijn bedrijf, om aan de hand daarvan te beoordeelen of en in welke mate hij een bepaalde bedrijfshandeling zal voortzetten: de mate waarin hij zijn varkensmesterij zal uitbreiden of inkrimpen hangt nauw samen met de voederprijzen, de mate van kunstmestgebruik met de kunstmestprijzen. Hierbij komt bovendien nog, dat menig lid eener vereeniging weliswaar dankbaar de jaarlijksche uitkeeringen aanvaardt, doch bij de vergelijking der prijzen van die vereeniging met die van de particuliere ondernemingen, al te spoedig geneigd is, met die uitkeering geen rekening te houden.

¹⁾ T. a. p. pag. 65.

Hebben dus de leden der vereeniging reeds behoefte aan scherp berekende prijzen, nog veel meer geldt dit ten opzichte van die vereenigingen tegenover de centrale organisatie's. De vereenigingen staan geregeld te midden van den lang niet steeds gemakkelijken concurrentiestrijd der particuliere ondernemingen ; hebben zij den aankoop in handen gegeven van een centrale organisatie, dan hebben zij groote behoefte aan scherp gestelde vraagprijzen dier organisatie om daarop haar verkoopprijzen te kunnen baseeren. Scherp gestelde vraagprijzen vormen een zekerder basis dan te hooge met daaraan verbonden de belofte van een latere reductie, waarvan de omvang onbekend is.

Bij vereenigingen van eenigen omvang wordt het beheer der vereenigingen overgelaten aan een ambtenaar, den beheerder of directeur, de taak van de bestuursleden wordt dan teruggebracht tot toezien op en leiding geven aan dat beheer. Een bestuur, dat zou willen ingrijpen in het dagelijksch beheer eener vereeniging, dat zou willen adviseeren bepaalde voor het bedrijf noodige partijen al of niet te koopen, zou daarmede weliswaar blijk geven van grooten ijver, doch weldra oorzaak worden van het vastloopen van het bedrijf. Aankopen, vooral van voedermiddelen die dagelijks worden aangekocht en afgeleverd, kunnen niet anders geschieden dan door een persoon, die ieder uur van den dag op de hoogte blijft van het verloop van de markt, besturen die zouden willen ingrijpen bij deze aankopen, zouden daarmede een daad verrichten, waarvan zij de draagwijdte niet kunnen overzien. Ook wanneer de vereeniging slechts koopt door bemiddeling der centrale organisaties moet aan den beheerder worden overgelaten over het oogenblik van den aankoop en de positie der aan te koopen partijen te beslissen.

Aan het bestuur is het toe te zien op de handelingen van den beheerder, achteraf is wel na te gaan of een bepaalde koop de vereeniging en de leden vóór- of nadeel heeft gebracht, doch in den regel niet of de koop op dat bepaalde oogenblik te wettigen was ; het toezicht van het bestuur moet breeder worden opgevat, het heeft er voor te waken dat de beheerder zich niet waagt aan uitgebreide speculaties op de graanbeurzen — waarvan de geschiedenis der aankoopvereenigingen jammer genoeg meer dan één voorbeeld kent — dat de boekhouding behoorlijk is ingericht en wordt bijgehouden, waarvoor het van de diensten van een accountant of contrôledienst der centrale organisaties kan gebruik maken,

dat bij het beheer de belangen der leden op den voorgrond staan en niet een te sterk streven bestaat aan het eind van het jaar met een schitterend winstcijfer uit te komen ten koste van de directe belangen der leden.

Leveren al deze plichten reeds een uitgebreid arbeidsveld voor een toegewijd bestuurslid, de practijk brengt hem geregeld voor beslissingen van ingrijpenden aard voor de verdere ontwikkeling der vereeniging, loonkwesties met het personeel worden hem ter onderzoek en ter regeling voorgelegd, de houding van de vereeniging tegenover de centrale organisatie wordt door hem bepaald, de beslissing over de opstelling der jaarbalansen en het voorstel tot besteding van de winst hangt voor een belangrijk deel van hem af. En tenslotte is dikwijls de houding, die hij aanneemt tegenover de vereeniging, de trouw die hij aan het beginsel van coöperatie toont, van grooten invloed op de houding der leden in zijn naaste omgeving.

Aan den beheerder dient dus groote vrijheid te worden gelaten in de dagelijksche leiding van het bedrijf, aan het bestuur is het zorg te dragen, dat die vrijheid niet ontaardt in losbandigheid, dat zij blijft binnen de perken door opzet der vereeniging en inzichten van het bestuur gesteld. Hij die zoodanige banden niet kan verdragen behoort in een coöperatieve vereeniging niet thuis. De aantrekkelijkheid van een werkkring in een coöperatief bedrijf bestaat hierin, dat de belangen van dat bedrijf in laatste instantie samenvallen met die der leden.

HOOFDSTUK XI.

De leden der coöperatieve aankoopvereenigingen.

Last but not least, zou met een gemeenplaats de titel van dit hoofdstuk mogen beginnen, want tenslotte zijn het de boeren-leden voor wie de geheele organisatie van den coöperatieven aankoop is opgebouwd en door wier wil zij bestaat, althans dient te bestaan, want wanneer één ding doodend is voor een coöperatieve vereeniging, dan is het, dat de drang tot coöpereren niet van de leden zelf komt. De organisatie dient van onderen te worden opgebouwd, bij de boeren moet het besef levendig zijn, dat zij door samenwerken tot resultaten kunnen komen. Is dit niet het geval, dankt de coöperatie haar ontstaan aan het doordrijven van een bepaald persoon, die veel invloed heeft, dan lijdt zij in den regel een kwijnend bestaan. Propaganda voor coöperatie is goed, de coöperatieve beweging mag op te gunstige resultaten bogen om niet het recht te hebben propaganda te voeren, die propaganda mag echter nooit een zoodanigen vorm aannemen, dat personen, die er krachtens aard en aanleg niet thuis hooren, tot de vereeniging toetreden. Het zijn juist deze leden, die aan de vereeniging kwaad berokkenen; doordat zij weinig voor het beginsel der vereeniging gevoelen, stellen zij aan het werk der vereeniging de hoogste, dikwijls onbillijke eischen, vragen zij van de vereeniging, die staat te midden van een vaak bitteren concurrentiestrijd, waren van de allerbeste kwaliteit tegen prijzen lager dan die van particuliere ondernemingen, met als gevolg een minder constanten omzet bij de vereeniging en tengevolge hiervan een minder economisch bedrijf.

Een eerste eisch voor het welslagen der vereeniging is de trouw der leden. Deze trouw behoeft geendeels te bestaan in het klakkeloos zich overleveren aan die vereeniging, de positie van ieder lid laat gelegenheid voor onderzoek van en gezonde critiek inzake het beleid van bestuur en beheerder. Bestaat er echter geen aanleiding tot wantrouwen te dezen aanzien, dan eischt een coöperatieve vereeniging van haar leden trouw, dan mag niet steeds de vraag zijn: zou ik op het moment ook iets billijker terecht kunnen bij den een of anderen particulieren leverancier, doch dient men zich af te vragen: waar word ik gemiddeld het best bediend, door de eigen

vereeniging of door den particulieren leverancier? De vraag gaat zelfs nog verder n.l. hoe zou ik door den particulieren leverancier bediend worden, gesteld, dat de vereeniging niet bestond?

Staan de leden op dit standpunt, dan vergemakkelijken zij zeer het werk der vereeniging, die behalve, dat zij een regelmatig bedrijf krijgt, grootere omzetten heeft, waardoor een belangrijk deel harer algemeene onkosten per honderd kilogram minder zwaar drukt, terwijl bovendien grooter kwantums goedkooper kunnen worden ingekocht en vervoerd.

De ontrouw der leden is in de meeste gevallen in schijn grooter dan in werkelijkheid. Iedere vereeniging heeft een grootere of kleinere kern van leden, die hun vertrouwen schenken en alle benodigdheden betrekken. De tevreden en echter zwijgen en zoo komt het menig bestuur en beheerder voor, dat er slechts ontevredenheid bestaat.

Toch zijn er nog betrekkelijk veel leden, die er niet toe kunnen besluiten aan de vereeniging op te geven: dit heb ik noodig, lever het mij zoo billijk mogelijk, al zou een zoodanige houding de taak der vereeniging zeer vergemakkelijken en het voordeel dat zij voor de leden afwierp, grooter zijn. In het coöperatief zuivelbedrijf geven algemeen de leden het product aan de vereeniging in handen, worden geen prijzen genoemd en wachten de leden af, wat de vereeniging hun zal uitbetalen. Dat deze zelfde houding niet wordt aangenomen tegenover de aankoopvereeniging, dat men niet in blanco bestelt, zooals men bij de zuivelfabriek in blanco levert, vindt zijn oorzaak in den aard van het product. De melk bederft in vierentwintig uur, de boer heeft geen gelegenheid er dagelijks mee te handelen, wil hij ze verkoopen, dan kan dit niet anders dan voor een geheel tijdvak. Hierdoor konden de coöperatieve zuivelfabrieken ook zoo gemakkelijk de leveringsplicht invoeren en deze handhaven. Wat echter de aankoop van landbouwbenodigdheden betreft, de aard hiervan is niet zoodanig, dat niet vandaag hier en morgen daar kan worden gekocht.

Verschillende aankoopvereenigingen hebben, om de leden tot trouw te dwingen, de verplichte afname der bedrijfsbenodigdheden door de leden in de statuten opgenomen. Dikwijls heeft de leveringsplicht bij de coöperatieve zuivelfabrieken hier als richtsnoer gegolden. Toch laten zich beide, de leveringsplicht bij een zuivelfabriek en de verplichte afname bij een aankoopvereeniging moeilijk vergelijken. Bij beide zaten de zelfde drijfveeren voor:

door geregelde levering, respectievelijk afname, stabilisatie van het technisch deel der onderneming, maar de handhaving van verplichte levering bij zuivelfabrieken is zeer veel gemakkelijker, dan die van verplichte afname bij aankoopvereenigingen. Wijkt een lid van een zuivelfabriek af van zijn leveringsplicht, dan zal zoo'n overtreding — afgezien van een kleine levering van consumtiemelk, die het bedrijf weinig schaadt — zich uitstrekken over een reeks van dagen, want geen concurreerende particuliere onderneming zal er prijs op stellen voor één dag de melk van een lid van een coöperatieve vereeniging te koopen. De overtreding zal dan ook al spoedig worden geconstateerd. Geheel anders echter bij den aankoop van veevoeder en kunstmeststoffen, waar de overtreding slechts op één dag behoeft voor te komen, om den overtreder voor een betrekkelijk lang tijdvak van bedrijfsbenoodigdheden te voorzien, overtredingen dus veel moeilijker zijn te constateeren. Het gemakkelijkst laat de verplichte afname zich nog doorvoeren bij vereenigingen, die werken over een klein gebied en waar het bestuur de handelingen van elk der leden kan overzien, bij vereenigingen met uitgebreider gebied waar gebruik moet worden gemaakt van de diensten van depothouders gaat dit veel moeilijker. Een depothouder toch, al werkt hij tegen provisie, zal zich in den regel er wel voor wachten, de leden — in zijn oogen zijn klanten — voor een boete bij het bestuur voor te dragen.

Het is tenslotte de vraag of de coöperatieve aankoop in het algemeen er mee gediend is, dat zij, die zich daarbij aansloten doch van die aansluiting de consequenties niet kunnen of willen aanvaarden, met middelen als verplichte afname worden bijengehouden.

Ik zou de leden onzer coöperatieve aankoopvereenigingen willen verdeelen in drie groepen, waarvan de eerste wordt gevormd door hen, die inderdaad coöpereeren, die niet alleen hun taak beperken tot het geregeld optreden als afnemer der vereeniging, doch ook een werkzaam aandeel hebben in het bestuur. Niet ieder der leden kan zitting hebben in het gekozen bestuur, doch wel allen kunnen meehelpen aan het bestuur der vereeniging door geregeld deel te nemen aan de vergaderingen, door kennisname van en zoo noodig gezonde kritiek op het beleid van bestuur en beheerder en vooral door in eigen omgeving, daar waar bestuur en beheerder niet aanwezig kunnen zijn, er toe mede te werken, dat het werk der vereeniging tot zijn volle recht komt. Een dergelijk actief deelnemen

aan het werk der vereeniging pleegt niet veelvuldig voor te komen, want naast de eerste groep, staat de groote tweede, die der passieven, dat zijn zij, die weliswaar ervan overtuigd zijn, dat voor hen de coöperatieve aankoop de aangewezen is en dan ook als trouw en geregeld afnemer deelnemen aan dien aankoop, doch verder gaarne bestuur en beheer aan derden overlaten, dikwijls zelfs hun eerste plicht n.l. kennisname van de resultaten van dat beheer, verzaken. En tenslotte is daar de derde groep van hen, die feitelijk niet thuis hooren in een coöperatieve vereeniging, zij, die het besef van de noodzakelijkheid van coöperatieve trouw missen. Het zijn deze leden, die voor de vereeniging een beslist nadeel vormen. Het valt niet te ontkennen, dat bij vele vereenigingen, die in den aanvang der oorlogsjaren niet meededen aan een vrij algemeene zucht tot prijsopdrijving en dan ook vergeleken bij particuliere ondernemingen lage prijzen noteerden, deze derde groep zeer ten nadeele van die vereeniging is toegenomen. Het zijn ook juist deze vereenigingen geweest, die toen er reserves voor den kwaden tijd vielen te maken, deze gelegenheid lieten voorbijgaan — waardoor de leden toestroomden — die thans het meest met het euvel van de ontrouw van een deel der leden te kampen hebben. Het eenige, dat in het algemeen van zoodanige leden valt te zeggen, is, dat zij niet tot een coöperatieve vereeniging hadden mogen toetreden; hun aard en aanleg verbiedt dit.

Ik stond in het vierde hoofdstuk uitvoerig stil bij de grens tusschen coöperators en niet-coöperators, wil hier hun bestaan ook onder de leden van aankoopvereenigingen nogmaals constateeren, meen zelfs, dat het aantal der laatsten langzamer zal afnemen dan in de eerste jaren na de oprichting der coöperatieve vereenigingen het geval was, juist om de boven omschreven reden n.l. dat het doel der coöperatieve vereeniging thans minder zichtbaar is en het omvatten van dat doel aan het menschlijk denken hooger eischen stelt. Coöperatie vraagt van den mensch geen altruïsme, wel echter de kracht het voordeel van het moment eens te kunnen offeren aan het voordeel van de toekomst en deze eisch is voor velen reeds zwaar genoeg.

Dat dan ook eenmaal de geheele samenleving zal rusten op coöperatieven grondslag schijnt mij, althans in de eerste eeuwen — gezien aard en aanleg van velen — een hersenschim.

En of in den loop der eeuwen die aard en aanleg zoodanig zullen veranderen?